

ART LIMES

KÉP-TÁR XI.

BILLUFESZT-BIB-PORTRÉGALÉRIA

2019.6

TATABÁNYA

TARTALOM • CONTENTS

1. BUDAPESTI ILLUSZTRÁCIÓS FESZTIVÁL

- 7 Margittai Zsuzsa: Egy illusztrációs fesztivál tanulságai
- 15 Szabó Imola Julianna: A mesés könyvtest
- 21 Orosz István: Ady – Csáth – Örkény

2. KÖNYVEK – KÖNYVILLUSZTRÁCIÓK

- 27 Révész Emese: Apróságok köré építem fel a könyvet. Beszélgetés Grela Alexandrával
- 35 Révész Emese: A mesélő szabadsága. Interjú Csányi Dórával a kortárs könyvillusztráció új útjairól

3. BIB/POZSONYI ILLUSZTRÁCIÓS BIENNÁLÉ – 2019

- 41 Juraj Žembera: A BIB menjen a Várba!

4. PORTRÉGALÉRIA 1.

- 53 Dudás Barbara: Adalékok Bartha László *Cirkusz-sorozatához*
- 59 Wehner Tibor: „Az időbe vetettség meghaladására tett kísérlet”. Meszlényi János szobrászművész alkotói világa

5. PORTRÉGALÉRIA 2.

- 65 Wehner Tibor: A létezés csodái. Rónai Éva kárpitművész alkotásai
- 71 Bedi Kata: Töretlen vonalakkal. Nagy Zoltán művészetéről
- 79 Wehner Tibor: Alkalmazott és autonóm grafikák a derű és a játékosság jegyében. Gyúró István tervező grafikus alkotásai

6. SZEMLE

- 85 Losoncz Alpár: Képzőművészet és szabadság. Bányai János könyvéről
- 93 Ölbei Livia: Kuffifilozófia. Dániel András és a kuffik
- 99 Hutvágner Éva: Furcsaságok listái. Remsey Dávid illusztrációi a Sündör és Niru-könyvekben
- 105 Kakuk Tamás: Az életmű nyitott könyve. LIPCSEY – Szobrok, rajzok, írások

Az 1. Budapesti Illusztrációs Fesztivál plakátja, fent kiállítás-részlet, alatta a fődíjas Grela Alexandra munkája

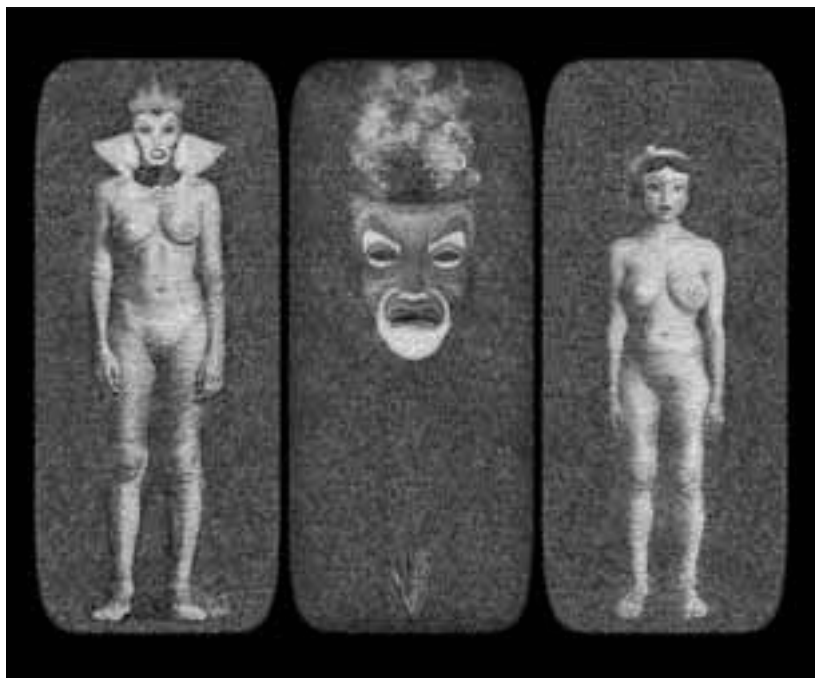
A díjazottak: Jásdi Juli, Kindli Csenge képviselője, Turi Lilla képviselője, Grela Alexandra, valamint Serge Bloch (a zsűri elnöke) és Csányi Dóra, a Csimota Kiadó vezetője

Kovács G. Tamás: *Revelation (Jelenések könyve)*, 2015–2019.

Herbszt László: *Ők is boldogan élnek? A férfi változat.* Cser, 2019.

Szöllösi Géza: *Hófehérke*, 2019.

Margittai Zsuzsa

EGY ILLUSZTRÁCIÓS FESZTIVÁL TANULSÁGAI

2019 októberében rendezték meg az 1. Budapesti Illusztrációs Fesztivált (Billufeszt). A Graphifest ernityje alatt, a fesztivál fő eseményeként a Magyar Képzőművészeti Egyetem (MKE) Barcsay-termében nyílt kiállítás (kiegészülve a Petőfi Irodalmi Múzeumban megrendezett irodalmi évfordulós szerzők műveihöz készült illusztrációk tárlatával). A főszervezők, Révész Emese művészettörténész és Herbszt László grafikusművész oktatói tevékenységük révén is évről-évre szembesülnek az illusztrációs szakma aktuális kérdéseivel.

A számos programmal (konferenciával, vitanappal) kísért fesztivál nyitánya egy 2018. évi kerekasztal beszélgetés volt, amelyet Révész Emese hívott életre. A kiemelt szakmai figyelem oka annak a hiátusnak a felismerése volt, amelyet a kortárs illusztrációnak, egyáltalán az illusztrációnak, mint műfajnak hazánkban kissé mostoha, „megtűrt” szerepe okozott. A másfél évvel ezelőtti (művészek, művészettörténészek, oktatók, kiadók részvételével lezajlott) szakmai vita akkor még függőben hagyta egy illusztrációs biennálé létjogosultságát. Ez a feltételes mód mára eltűnni látszik a kiállítás és a fesztivál nagy sikerét és az azt övező szakmai és közönségfigyelmet látva.

Maga a kiállítás jellegénél fogva szalonkiállítás volt, kurátori koncepció közvetítése helyett elsődleges célja a kortárs illusztráció helyzetbe hozása és egy olyan seregszemle lehetősége, amely láthatóvá teszi az alkotókat egymás és potenciális megrendelőik (pl. a kiadók) számára. A kiállításra négy kategóriában – fikciós, tudományos, csendes könyvek (silent book) és klasszikus művek illusztrációival – lehetett jelentkezni. Az egyetlen megadott kritérium a képek konkrét műhöz való kötődése volt. A Magyarországon épp csak szárnyait bontogató silent book (csendes könyv vagy képkönyv) és a mára népszerűsített szépírodalmi kategória beemelése

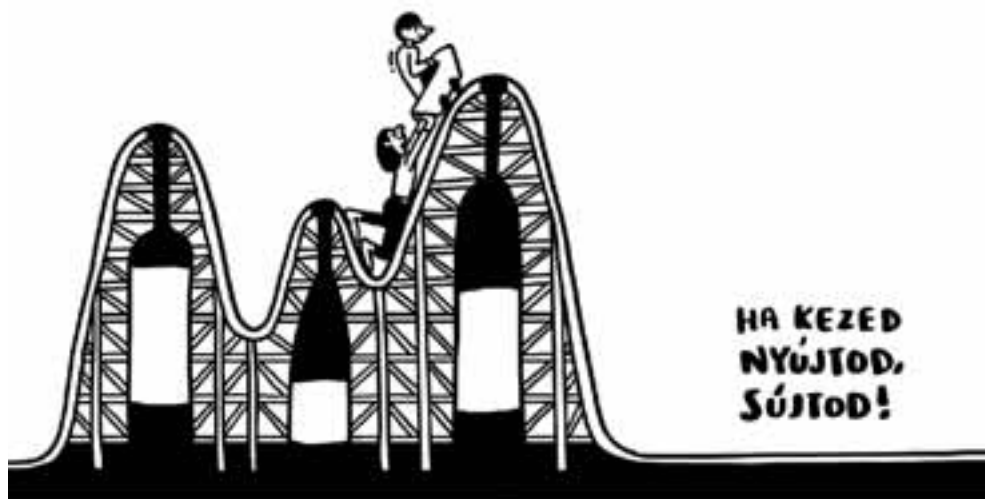
a pályázati kategóriák közé egyúttal ösztönző felhívás volt a hazánkban erősítésre váró műfajok terén. Már-már közhiedelem, hogy az illusztráció a gyerekkönyvek sajátja, s a felnőtteknek szóló könyvekben szükségtelen a szerepeltetésük. Bár a Billufeszt felhívása közös kategóriában hirdette meg a gyerek és felnőtt irodalmat, sokatmondó, hogy a benyújtott és így a kiállításra beválogatott képek túlnyomó többsége is gyerekkönyv-illusztráció volt. Vannak ugyan e tendencia reménybeli eltolódására tett biztató kísérletek is; mint Herbszt László *Ők is boldogan éltek?* című (meséken alapuló, de alapvetően felnőtteknek szóló) kötethez készült illusztrációi is.

A kifejezetten a felnőtt közönséget megcélzó illusztrációk közül kitűnt a bizarrok alkotásaival direkt polgárpukkasztó és tabudöntőgető Szöllősi Géza. A sokoldalú művész munkásságának csak egyik szeglete az illusztráció. Sokan filmes art directorként és húsplasztikáiról ismerik, a Roham Magazin művészeti vezetőjeként azonban ő maga is tevékenyen részt vállalt az illusztrációs szcéna vérfriessítésének előmozdításában. Kísérletező kedve a számítógépes grafika végletekig menő kihasználásában is megnyilvánul. Fotó alapú montázsokra generált saját textúráival síkfelületeken is organikus formákat teremt és ezeket az élő szöveteket komponálja zavarba ejtően valóságghú, mégis beazonosíthatatlan „kaotikus rendbe”. Grafikáinak apró mintázatai megszűröl és közelről is jól olvashatóak. Kovács G Tamást sem illusztrátorként ismerjük elsősorban, erőteljes hatású linómetszeteit látva mégis remélni lehet, hogy valamelyik kiadó vállalja munkáinak kiadását – ahogyan az alapvetően gyerekkönyv-illusztrátor Buzay István képeivel a Pagonynál már megjelent a *Hogyne szeretnélek? Szonettek három hangra* című kötet.

Az illusztráció műfaji sokszínűségét jelezvén a képregény is helyet kapott a kiállításon: a Belgiumban

Buzay István: Papolczy Péter, Szabó Lőrinc, William Shakespeare – *Hogyne szeretnék...!* Szonettek három hangra. Pagony, 2019.

Jásdi Juli: *Tintaló*, 2019.

és Franciaországban sikeres Farkas Lajos képei vagy Cserkúti Dávid révén. Utóbbi nem képregényes munkával szerepelt, de megszokott magas minőségű, alaposan megrajzolt és filmes hatást idéző képeket láthattunk tőle. A fesztiválon kiosztott díjak, így Grela Alexandra (fődíjas), Turi Lilla (pályakezdő illusztrátor) és Jádsi Júlia (silent book kategóriás) díjai előremutatóak. Grela Alexandra témájában és műfajában is elhagyja a hagyományos ifjúsági illusztrációt Franck Pavloff *Barna hajnal* című művéhez készült papírszínházával. A papírszínház a műfaji kötöttségek mellett éppannyi szabadságot is ad, mint a képkönyvek szövegtől mentes világa.

A silent bookok közt megjelentek Rofusz Kinga lírai szépségű illusztrációi az *Otthon* című képkönyvhöz, amely a formabontó gyerekkönyvek kiadását is bátran vállaló Vivandra Könyvknél jelent meg. Még kiadásra várnak Csibi Boróka festői, *Születésed története* című képei, Máray Mariann nemzetközi sikereket aratott színvonalú illusztrációi és Jádsi Júlia diplomamunkaként készült, témájában és fekete-fehér, karikatúraszerű ábrázolásmódjában

is vállalkozó szellemű *Tintaló* című munkája. Utóbbi – kategóriájának díjazottjaként – a vázlatfüzetek esetlegességével állít görbe tükröt egy komoly társadalmi problémának, az alkoholizmusnak, egyzersmind ennek magyar vonatkozásaira is reflektál a magyar kultúra emblematikus helyszínének (pl. Hősök tere) felvillantásával. Girbe-gurba vonalrajzainak vizuális megközelítése merőben más irányt képvisel, mint a témával mindezidáig egyedülként foglalkozó magyar gyerekkönyv, *A muter meg dzsinnek* (írta Elekes Dóra. Csimota, 2017), ahol Kun Fruzsina elmosódott részletrajzai, vad ecsetvonásai idézték meg az alkoholizmus árnyékában élő gyermek torz világát. Jádsi, színeiben is redukált eszköztárban egyedül a könyvkötésen (a hintalovon félrebillenő borospohárban lötytenő bor) tűnik fel a vészjósló piros szín. A hol vicces, hol fájdalmas vallomások lazán egységbe fűző képek őszinte reflexióra hívnak. Jádsi így fogalmaz a könyv egyik képe kapcsán: „*A hullámvasutas kép egy az alkoholbetegség mechanizmusát bemutató rajzok közül. [...] A képeken több ember viszonyát jelenítettem*

Máray Mariann: *While You are Asleep*, 2019.

Turi Lilla: *Dragomán György: Jég Magvető*, 2019.

Rofusz Kinga:
Otthon.
Vivandra, 2018.

Krizbai Gergely Krizbo:
Fekete-fekete-fekete.
Szentendre,
Magánkiadás, 2018.

Kocsis Eszter: Ken Derby, Lukács Dávid, Jeli András: Plüssinvázió. Cser Kiadó, Budapest, 2018. Editura Casa Romania 2018.

meg, kevés esetben ábrázoltam egyedül küzdő embereket, hiszen a függőség a legkevésbé sem a magány problémája. Aki küzd, annak sokszor a családja, barátai is küzdenek érte. Ez a folyamat pedig valóban olyan, mint egy hullámvasút, a kevésbé kiszámítható fajtából.”

Technikájában is egyediek a Budapest Bábszínházban bábkészítőként dolgozó Kocsis Eszter képei, aki a *Plüssinvázió* című könyvvel bábtervezőként, sőt az egyes jelenetek kulisszáinak kialakításánál színpadi- és díszlettervezőként is bemutatkozott (Cser Kiadó, 2018). Az amerikai Ken Derby könyve korábban külföldön már megjelent illusztrált kiadásban. E sajátosan komor világ azonban, amelynek a kopottas bábok elidegeníthetetlen szereplői, már teljes egészében Kocsis Eszter invenciója. A könyv művészeti vezetője és szerkesztője a filmekben és tévésorozatokon is dolgozó Jeli András, a jeleneteket megörökítő fotós, Lukács Dávid pedig filmes operatőr. Ebből is fakad, hogy a statikus, szinte filmből kiragadott pillanatfelvételek és a könyv „szélesvásznú” 16:9-es arányú formátuma is bábfilmes képkivágásokra emlékeztetnek. A rendkívül időigényes (hamarosan talán reménybeli

reneszánszát élő) technika létjogosultságát éppen ez a formai megújulás igazolja – ahogyan a 2019. Év Gyerekkönyve Díj innováció kategóriájának, nemzetközi szinten pedig a japán JIA Illustration Award nemzetközi zsűrije 2018. évi különdíjának elnyerése is.

Az előbbi példákön is látható rendkívüli technikai heterogenitás ellenére a kiállításon printek szerepeltek. Az eredeti művek mintegy fele digitális, de akadtak bőven hagyományos technikával készült képek is (például Rofusz Kinga vagy Grela Alexandra művei). Kérdésként vetődhet fel, hogy a 70×100-as egyenméretben készült tablókön milyen jogon jelenhetnek meg autonóm művekként, eredeti kontextusukból kiragadva az illusztrációk. Érdeemes (a díszvendég) Olaszország illusztrációs kiállításainak gyakorlatát is végiggondolni, ahol a digitális művek mellett gyakorta szerepelnek az azokhoz felhasznált eredeti, analóg technikával készült „műrészletek”. Jelen esetben a szervezők koncepcióját igazolja, hogy számos olyan technikai bravúr válik a nagyméretű nyomatok által láthatóvá, mely az eredeti művek kis méreteiben elveszne a néző szeme előtt. Így például Krizbai Gergely Krizbo papírnymatos,

Herbszt László:
Frankovics György: *A bűvös puská.*
Móra, 2005

Cserkúti Dávid: *A bolygó hollandi.* (R. Wagner operája nyomán írta Tallián Mariann), Holnap, 20019.

Krizbai Gergely Krizbo: *Fekete-fekete-fekete.*
Szentendre, Magánkiadás, 2018.

Somos Gyula: *Gerrit Achterberg: Az éjszaka üregeiben.* Cegléd, 2015.

M. Nagy Szilvia: *Jorge Luis Borges: Képzelt lények*. 2016–2018.

tusrajzos expresszív képei vagy M. Nagy Szilvia kicsiny kézirajzai, melyek a kiállított méretben átütő erejűek. Az is láthatóvá vált így, hogy bizonyos esetben a könyvillusztráció plakátként is kiválóan megállja a helyét (például Herbszt László fentebb említett képeinél). A nemzetközi vásárok könyves vitrinjeinek kisméretű illusztrációi előtt kigyózó soroknál pedig a látogatót is jobban csalogatják a kiállítás keretei közt könnyebben befogadható tablók.

Az 1. Billufeszt kiállítás ígéret a kortárs illusztráció beemelésére a hazai oktatási, művészeti és könyvkereskedelmi kánonba. A program mintája és példaképe a pozsonyi BIB, s a szervezők nem titkolt célkitűzése, hogy itthon is hagyományt teremtsenek egy olyan illusztrációs fesztivállal, amely más országok rendszerében már jól mutatja, hogy az ízlés- és formaalakító törekvés a könyvesboltok kínálatára is jótékonyan hat.

(1. Budapesti Illusztrációs Fesztivál, 2019. október 11–30. Magyar Képzőművészeti Egyetem)

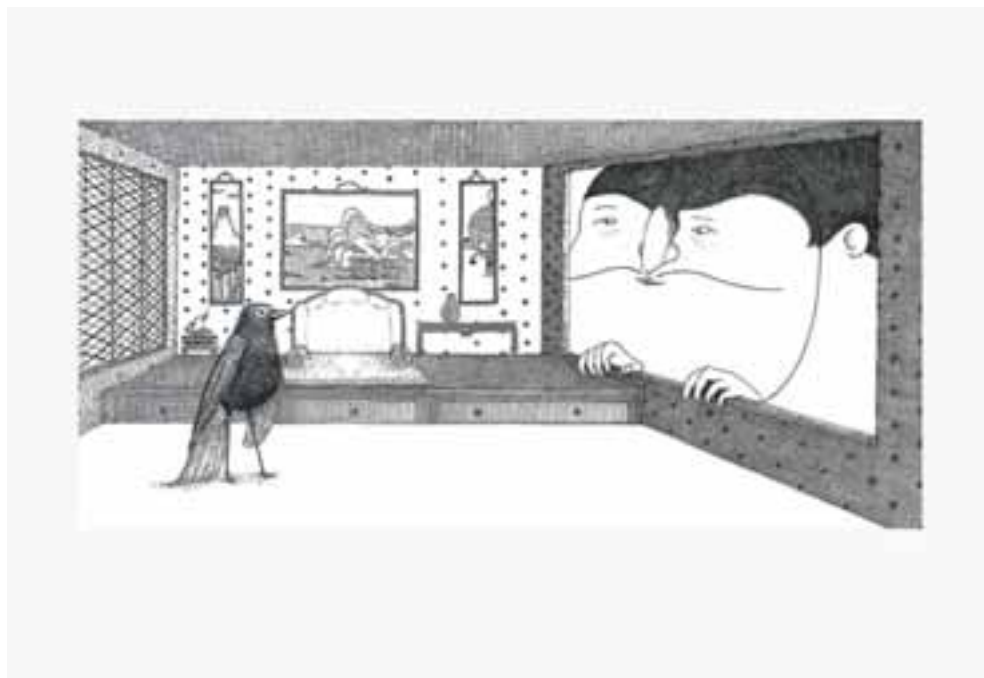
Máray Mariann: *While You are Asleep*, 2019.

BILLUFESZT logó

Szabó Imola Julianna: *Az aranyszörű csikó.* (Csáth Géza nyomán Miklya Luzsányi Mónika), 2019.

Radványi Marianna: *H. Ch. Andersen: A fülemüle.* 2018–2019.

Szabó Imola Julianna

A MESÉS KÖNYVTEST

A könyvnek teste van. Karja és lába, feje, köldöke, bőre és hajszálai. Szülei, akik világra hozták. Elárulhat vagy éppen burokban nőhet fel. Elkerülheti vagy megtalálhatja a helyét, az olvasóját. Lehet romantikus, tudományos vagy éppen ismeretterjesztő. Előregedhet, és idősök otthonában tengetheti megsárgult éveit. Akad amelyik világkörüli utat jár be, hírnevet szerezve ezzel szerzőjének. Sosem tökéletes, mindig vannak benne rejtett hibák. És nem kevesebbet számít, hogy kik bábáskodnak a születésénél, mint egy újszülöttnél. A szerzői mű a magja, de kert, víz, föld és napfény nélkül csupán elhaló szövegtest marad a mondatok láncolata. Összehangolt csapatmunka egy kiváló könyvtest létrejötté.

„... pontosan annyira szeretlek, mint amennyire a sőt is szeretem”¹

Mi teszi lehetővé egy kiváló könyvtest létrejöttét? Mi befolyásolja a születését? Az értő és érzékeny olvasó? Aki megveszi? Akit érdekel? A szerző? A tervező?

Az olvasóvá nevelés mellett a vizuális érzékenyítés is fontos lenne. A gyerekkori élénk fantázia hamar kezd el sablonosan és sekélyesen működni, ha az iskola meghatározott keretek közé szorítja, és preconcepciók mentén értékeli, esetenként degradálja. Ezután már csak egy lépés, amikor szűk és kopott keresztmetszeten keresztül kezd el nézni a képzőművészeti alkotásokat az amúgy nyitott korban lévő fiatal. Sablonos és skatulyás verselemzési módszerekkel, hamis címkékkel és a társadalmi elvárásokkal igen hamar húzódik vissza a kreatív

elme csápjá. Jobb esetben elkezd „magának” írni, olvasni, rajzolni.² Rosszabb esetben örökre elnyomja sajátos látásmódját. Nem is csoda, hogy ezek után sérült és műanyag hálóval indul neki a „könyvpiacnak”, ahol nagy valószínűséggel csalódnai fog. Nem fogja észrevenni a könyv narratívája és a borító közti cinkos összekacsintást, nem fogja értékelnai a finom és kézműves grafikát vagy tipográfiát, nem fogja érteni egy adott kortárs mű korszakosságát, különlegességét.

A tanárok, a kiadók és a szülők ez ellen küzdenek, és a leghatékonyabban a gyermekkönyveken keresztül érhetnek célba. A legfogékonyabb időszakban tudnak jól hatni a fiatal olvasókra.³ Itthon egyre színesebb és progresszívabb a paletta, ami nagyon jó hír a könyvnek, az olvasóknak és a jövő generációinak. Sok izgalmas és minőségi fordítás, hazai kortárs könyv közül lehet csemegézni, korosztályok szerint. Olvasóklubok⁴, könyvtári játékok segítenek ebben az iskolai kereteken belül és kívül. Múzeumi beavató programok és kreatív foglalkozások orientálják az érdeklődőket.

„Egyszer volt, hol nem volt, még az Óperenciás tengeren is túl volt egy király”⁵

A művészet szabadsága felett ül a nagy király: a finanszírozás. Hol rövidebb, hol hosszabb láncon tartja, de el sosem engedi. A koronás uralkodó, aki a papír grammjáról, a nyomdai négy színről dönt: a pénz. Ebben a titkos és sötét birodalmi kamrába a fogyasztók a legkevésbé sem látnak bele. Nekik csak egy végösszeg marad a könyvlap hátoldalán, és jó esetben a felismerés, hogy miért anny

1 A legkisebb királylány meséje (népmese)

2 Szerencsére sok pályázat célozza meg ezeket a fiatalokat, akik a tanórákon kívül rendkívül aktívak.

3 Saját tapasztalataim alapján a gyerekek igenis olvasnak. Jó könyveket és izgalmas témákat nagyon lelkesen olvasnak. Érdeklő őket a képzőművészet, és nem csupán a modern világ technikai vívmányaival köthetők le.

4 Például a Kaméleon Olvasóklub, ami illeszkedik a tananyaghoz

5 A hajnalkötöző királyfi (népmese)

Kindli Csenge: Szigeti Máriáról – Történetek ükunokáktól, unokáktól, gyermekektől és egy sógortól. Berlin, 2016.

az amennyi. Akiben van egyfajta vágyakozás az igazán szép és designos könyvek iránt, az egy idő után megtalálja magának a „termékeit”, és fel is méri, hogy ez is egyfajta ipar, és olykor ugyanakkora a differenciál két könyv, mint az északi bútorgyártó márka terméke és a helyi manufaktúra kézműves tárgya között. De ezt a különbséget nem mindenki fizetheti meg. Mint ahogy nem mindegyik könyv „érdemli meg” ezt a fajta csomagolást és kivitel. Nem igényli tartalma az ekkora befektetést, főleg ha a piacra bocsátónak folyamatosan mérlegelnie kell azzal a kockázattal, hogy a könyv nem biztos hogy sikeres lesz. Nem biztos, hogy képes lesz legkisebb királyfiként meghódítani magának a birodalmat. Ez talán a szerzőknek fáj a leginkább, akik nem értik, hogy nekik miért nem kemény táblás, miért nem lakkozott a kötetük, miért nem hatezres példányszámban⁶ jelenik meg. És az illusztrátornak, aki hatalmas és nagy lélegzetű terveit kényszerül

sokszor minimális méretre kicsinyíteni, akár pár karcsú oldalpárba összesűríteni. Alkalmazott művészetként pedig a kompromisszumok megjósolhatóak. És lehet, hogy meglepő, de sok esetben a könyv javát és sikerét szolgálják.

„Színarany edényekkel terítettek neki, számtalan étel és ital párolgott előtte a dúsan megrakott asztalon.”⁷

Egy rutinos tervezőgrafikus már előre tudja, hogy mennyire engedheti szabadon a képzeletét. Meddig nyújtózhat (az elején még láthatatlan) takarója alatt a nyomdába adásig. A számok makacs dolgok, és kötik a kreatív elmét. A design shortlisteken szereplő könyvek nagy része kompromisszumok nélküli, komoly anyagi befektetéssel létrehozott könyvtárgy. Minőségi és drága papír, stancolt borító, vastag és színes belív.⁸ Lakkozott tipográfia és

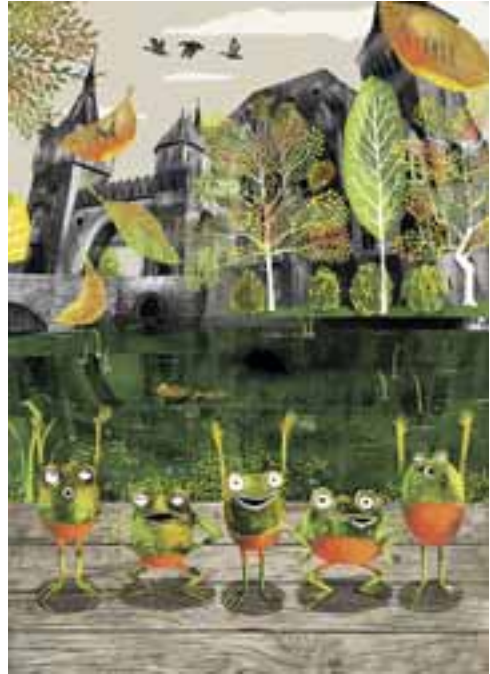
6 A kis példányszámú mezőnyben a kortárs líra sajnos előkelő helyet foglal el.

7 *A legkisebb királynő meséje* (népmese)

8 Ezekre a listákra alapvetően albumok, szakácskönyvek és gyűjteményes kiadások kerülnek, szépirodalmi művek ritkábban.

Ferth Tímea: *Bojti Anna: Éjszaka az állatkerben*. Pozsonyi Pagony, 2019.

Nagy Norbert: *Kiss Noémi: Lámpaalító Pöttyös néni*. Pozsonyi Pagony, 2018.

fényképek. Titkon minden tervező ilyen szabad térről álmodik. Gyakorlatilag a külföldi pályázatok és a szaktantárgyi vizsgamunkák jelentik azt a terepet, ahol ennyire szabadon, költségnehezségek nélkül álmodozhatnak a tervezők. Mert hát az illusztrált könyveknél a határ ténylegesen a csillagos ég. A könyvméret szabadabban választható, a kemény tábla prégelhető, és még lemosható oldalpárokkal is operálhat a tervező, ha akar. Illeszthet a lapokhoz Braille-írást⁹ vagy vízjelet is. A külföldi piac tele van kreatívabbnál kreatívabb könyvtestekkel, amelyekben akár a környezettudatosság olyan szinten képes jelentkezni, ami nálunk elképzelhetetlen (megfizethetetlen) lenne.

„Én vagyok itt, Piroska!”¹⁰

Gyors, intenzív korszakot élünk. Az online felületek bővülésével és a manuális technika háttérbe szorulásával még inkább felgyorsultak a folyamatok. A nyomdatechnika olyan ütemben fejlődik, hogy az ofset és a digitális nyomtatás minősége elképzelhetetlen léptékben közelít egymáshoz. Ugyanakkor rengeteg tehetséges grafikus, illusztrátor és író, költő bukkan fel évről-évre. A kiadók pedig nagyon jó szemmel illesztik egymáshoz ezeket a világokat egy akár csak egy könyvtest erejéig, egyre bátrabb kiadványok látnak napvilágot. A sorozatok¹¹ kifejezetten izgalmas terepet adnak

9 Pontírás, látássérülteknek.

10 *Piroska és a farkas* (Grimm testvérek)

11 Amelyekben a szerző és az illusztrátor több könyvön dolgozik együtt.

Makhult Gabriella: *Lawrence Schimel: Az én csodálatos tesóm*. Csimota, 2018.

egy alkotópárosnak. Ahogy egy másik izgalmas terep amikor az író és az illusztrátor/tervező személye ugyanaz.

Az 1. Budapesti Illusztrációs Fesztivál¹² nagyon értékes állomása a szakmának. Itt nem csak a szakma fiataljai és elismertjei állíthattak ki közösen, hanem az érdeklődők is összetett képet kaphattak a kortárs képzőművészet ezen szegmenséről. Technikákkal, módszerekkel és műfajokkal ismerkedhettek, miközben meggyőződhetek arról, hogy az illusztráció nem csupán a gyermekkönyvek sajátja. A vitanap, a szakmai fórumok, műhelyek mind ehhez tettek hozzá. Pár napon át a képi megjelenítésé volt a főszerep.

„– Ej, nagymama, de nagy a szemed! – Hogy jobban lássalak!”¹³

Nagyon fontos, hogy az egyre fejlődő és alakuló illusztrációs könyvekkel felnőjön egy kritikaíró generáció is, amely érdemben és nívósan képes reflektálni a grafikai megjelenítésre egy-egy könyv kapcsán. Amelyik értse és lássa az összefüggéseket a betű és a vonal között, és láthatóvá tegye ezt a befogadó számára is. Kövesse egy-egy alkotó szakmai útját, el tudja helyezni az adott kiadványt ezen a palettán. Ha elemzi a szövegfolyamot, akkor a képfoltokat is értelmezze, főleg egy olyan könyvnél, ahol az illusztráció mellérendelt viszonyban áll a szöveggel. Szerencsére kialakulóban van az ilyen minőségre érzékeny recenziós trend. Ez a szakmának is egy rendkívül fontos visszajelzést nyújtó fórum, és az olvasónak is kapaszkodókat, referencia pontokat adó segítség az értelmezéshez. Mondhatni finomhangolás, amelyben az olvasó rálátást kaphat olyan árnyalatokra, amelyek csak bizonyos

fénytöréseknél láthatóak. Ezzel talán bátrabban nyit majd egy merészebb és rendhagyó könyvtetek vizuális és narratív anyaga felé is. Érdekelni és talán értékelni is fogja ezeket a kiadványokat, frissítve ezzel a piaci trendeket.

„Nagymama megette a kalácsot, megitta a bort, és új erőre kapott tőle.”¹⁴

A szakácskönyvek *design* egyeduralma egyre inkább megtörni látszik. A kifestők, a silent book¹⁵ műfaja, az illusztrált felnőtt könyvek sikere nagy reményre ad okot. A kép és a szöveg egyenrangú viszonya, esetenként még összekacsintó játéka új teret adhat a könyvtárgyak újraeledésének. Olyan minőségi könyvtetek születésének, ahol az illusztráció akár interpretálja, vagy egy harmadik jelentést hoz létre a szöveggel való viszonyában. A tipográfiai finomságokat kihasználó belső olvasmányélménye, az izgalmas borítók megkapó hangulata és az érzéletes vizuális kompozíciók teret nyernek talán újra, akár az igény szintjén is. Az illusztrátorok így egyre izgalmasabb helyzetbe hozhatóak, a szerzők pedig érzékenyebbé válnak a vizualításra, mert egyre fontosabbá válik a minőség. Szövegben, képben: vagyis a könyvtesten belül és kívül.

12 Az 1. Budapesti Illusztrációs Fesztivál célja, hogy reprezentálja és megújítsa a hazai illusztrációs művészetet.

13 *Piroska és a farkas* (Grimm testvérek)

14 *Piroska és a farkas* (Grimm testvérek)

15 *Csendes könyv*. Elvéve található a magyar könyvpiacra.

Fatér Anna: Kádár Anna: Titkos átjáró. 2019.

Orosz Annabella: Kertész Erzsi: Labirintó. Cerkabella, 2018.

Lőrincz Attila: **Ady, Csáth, Örkény**. Petőfi Irodalmi Múzeum, 2019. október 16–30.

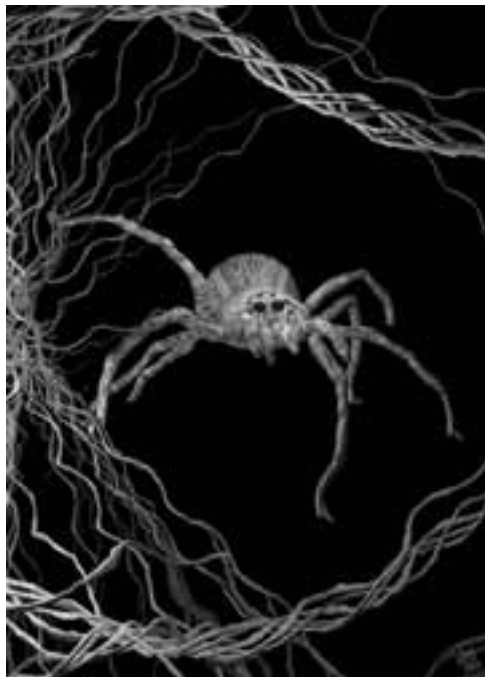

Orosz István

ADY – CSÁTH – ÖRKÉNY

Őnök bizonyára azt hiszik, hogy azért van együtt ez a három, mert évfordulósok, Ady meg Csáth 100, Örkény meg 40 éve halt meg. Nem bánom, higgyék ezt, de egy ilyen megnyitón illik valami meglepővel előrukkolni. A meglepő legyen az, hogy ők így együtt. Hogy hárman, hol, mikor, miért, mit csináltak. Először, hogy találkoztak-e egyáltalán. Ady és Csáth a könnyebb eset, mert ők tényleg. 1906-ban ismerkedtek meg a Budapesti Naplónál. Itt dolgozott a Párizsból hazatért Ady és ugyanabban a szerkesztőségi szobában volt a lap zenekritikusának, az akkor épp orvostanhallgató Brenner Józsefnek (írói nevén Csáth Gézának) az asztala is, aki unokatestvére, Kosztolányi szerint többnyire Wagnert és Puccinit füttyörszett. Noha nem tudjuk, hogyan vélekedett a füttyről Ady, abból azért sejtjük, mit írt éppen 1906-ban és éppen a Budapesti Naplóban: *„Berkes jobb cigány, mint Puccini. Mi az ördögöt lehetne Puccinival például a Nemzeti Kaszinóban csinálni? Nem tudja húzni se talp alá, se fülbe, se baccarathoz.”* Szóval ők rendben is lennének, Örkény azonban kislány, annyira kicsi, hogy 1906-ban, amikor először összejönnek, még meg sincs. Hat év múlva, 1912-ben fog csak megszületni. Keressünk hát alkalmat ekkor. A két nagyobb fiú ekkoriban zömmel hölgyekkel foglalatoskodik (Ady épp szakít Lédával, helyette Ada, Aranka, Lili, Mylitta, Mici, és Nyanyuci karjaiban vigasztalódik. A lista Csáth esetén még ennél is bővebb, Olga, Teréz, Zelma, Karolin, Margit, Bözsi, Emma, Anna, Kitty, Frida, Edith, nem folytatom). A hölgybájak mellett mindketten szanatóriumokban múlatják az időt, Ady mint beteg, Csáth meg mint orvos. Nem nehéz belátni, hogy mindhárom foglalatosságához, a betegeskedéshez, az orvosláshoz és a nőzéshez is leginkább patikára van szükség. Igen, a nőzéshez, Csáth, abban a bizonyos naplóban (nota bene épp 1912-es naplóban) leírja, milyen mérhetetlen mennyiségű condomet használt el, de ha fitogtatni akarám (akárom) Csáth-beli jártasságom, az általa gyakran emlegetett Vaginol kúpok használatáról is értekezhetnék.

Szóval patika. A Blahán ma is üzemel a patika Csillagpatika néven, amiről szót kell kerítenem. Akkor még patikának hívták a gyógyszertárakat, hogy a kiváló költemény, a *Paplak mellett lakik a Katika, ahol a patika áll* kezdetű opusz rímei üljenek. (Elvégre az irodalom szentélyében volnánk nemde bár.) Az idősebbek úgy emlékezhetnek rá, hogy Vörös csillag patika, de ez legyen az ő bajuk, eredetileg csak Csillag volt. Akkor lett belőle Vörös csillag, amikor a tulajdonos felajánlotta Sztálin 70-edik születésnapjára, legyen belőle állami tulajdon. Egyébként kiváló érzékkel ajánlotta fel, ugyanis mindenképp az lett volna belőle. A felajánlás a dokumentumok szerint 1949. december 5-én történt, a születésnap 21-én volt esedékes, szóval a formaságok éppen lebonyolíthatók voltak. Az előrelátó tulajdonost Örkény Istvánnak hívták, akiből, ha továbbra is Vaginol kúpokat kell kotyvasztania meg condomokat árulnia, aligha lett volna olyan jeles irodalmár, hogy itt emlegessük. 1949-ben Örkény 37 éves volt, de a történetünk szerint még 1912 van, nemrég született meg (a Kos jegyében), de ahogy a tavasz nyárba fordul, napernyős, küllős kerekű, rugós alvázú, krómzott díszléccsel felszerelt babakocsijában már betolják szülei, Pethő Margit és Örkény Hugó az üzletbe, hogy az alkalmazottak is megcsodálják. Később, egyperces önéletrajzában azt írta: *„Amikor megszülettem, olyan feltűnően szép voltam, hogy a főorvos a karjára vett, és szobáról szobára végigmutogatott a klinikán. Azt mondják, még mosolyogtam is, amitől a többi mamák irigyen felsóhajtottak.”* Szóval 1912 koranyarán az ifjú Örkényt épp a Csillagban csodálják, amikor belép Ady, majd kisvártatva Csáth. A sorrendben még bizonytalanok az irodalomtörténészek, egyelőre haladjunk az ábécé szerint. Azt már tudjuk, hogy ismerik egymást, azt még nem, hogy a kérdéses évben, 1912-ben is volt egy közös ügyük, egyszerre lettek a *Martinovics páholy* tagjai. Frissen avatott szabadkőművesként még nagyon érzik a diszkréció szükségét, ezért csak suttogva közlik kívánságukat az eladóval, tán egy

Jáger Attila: *Ady Endre: Szomorú hívallás magamhoz.* 2019.

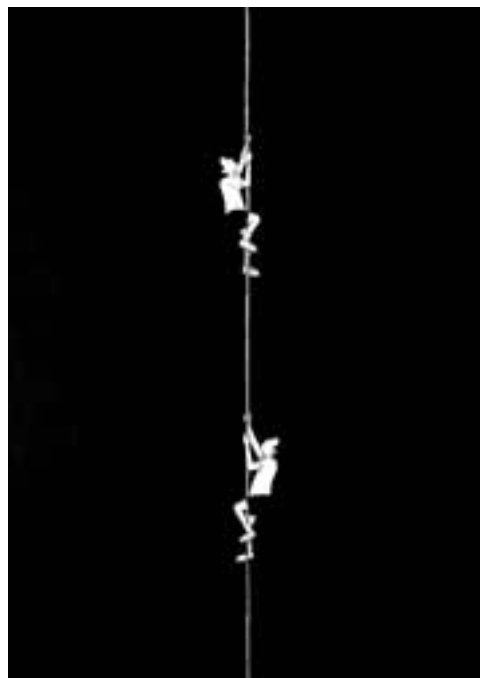
Czér Fanni: *Csáth Géza: Sötét örvénybe süllyedek, Naplófeljegyzések és visszaemlékezések 1914–1919.* Szereltem. 2019.

Szabó Renáta: *Csáth Géza: Egy elmebeteg nő naplója.* 2019.

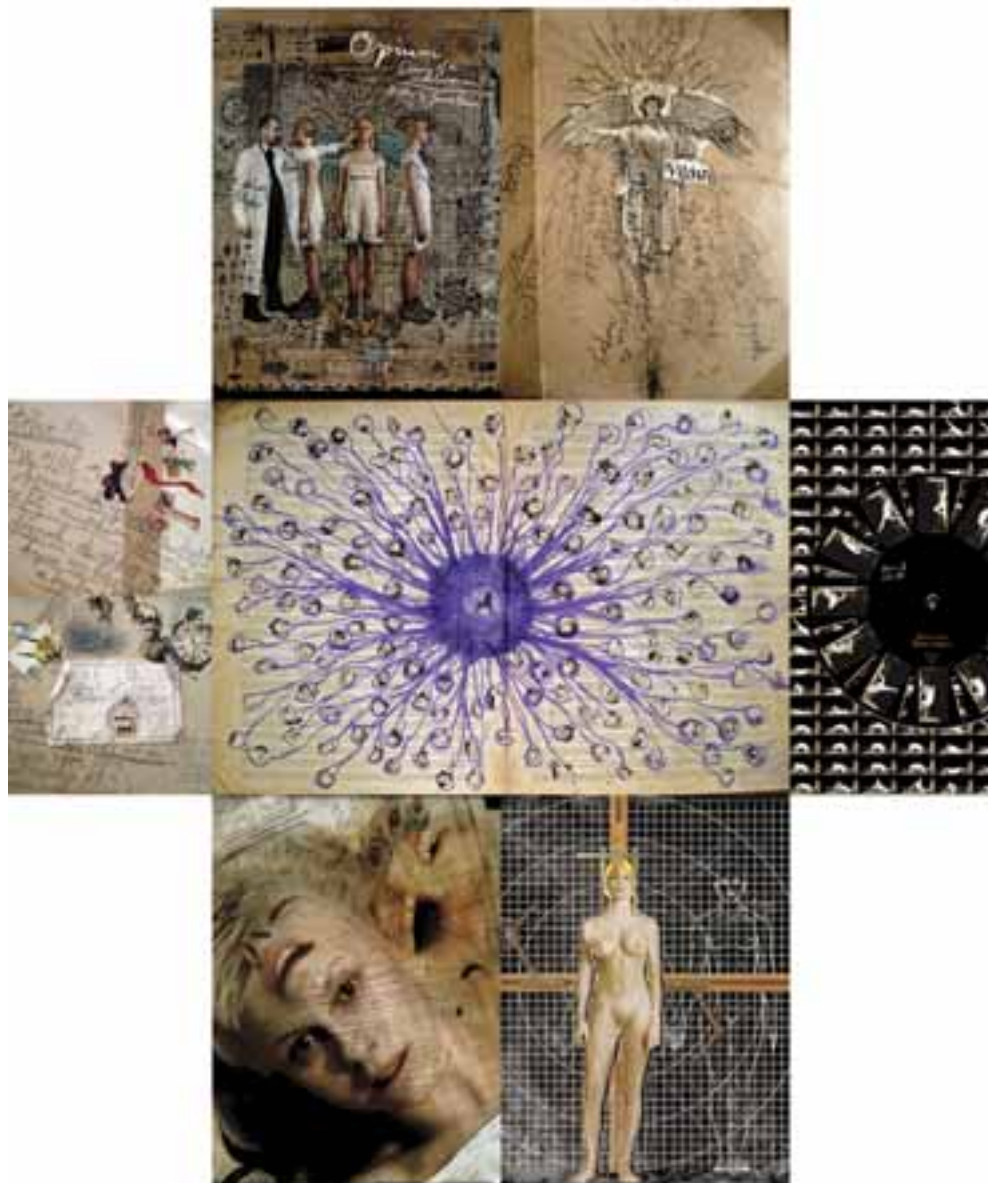
Nagy Dávid: Csáth Géza: *Egy elmebeteg nő naplója*. 2019.

Korcsmáros László: Csáth Géza: *Elfelelt álom*. 2019.

Grela Alexandra: Örkény István: *Tóték*. 2019.

Szöllösi Géza: Csáth Géza: *Egy elmebeteg nő naplója*.

csöppet el is pirulnak, majd kompenzálandó a kínos sutyorgást, hangosan tündübündiznek egy sort a babával. Csáth megcsipkedi az állát, Ady összekócolja a haját. Akkor még van haja. Szőke, göndör, fufrus, egy kicsit lányos. Hugó, az apuka, aki nagyjából tudja, ki a nagy szemű barna fickó, a félreértés elkerülése végett tisztázza is: fiú.

Tudom, azt várják, hogy rátérjek végre az illusztrációkra. De higgyék el, azokról beszélek. Akkor működnek, ha valami olyat adnak hozzá a dologhoz, esetünkben az illusztrálandó szöveghez, ami nem volt ott, amihez egy másik műfaj, egy másik személyiség, egy másik gondolkodásmód kell.

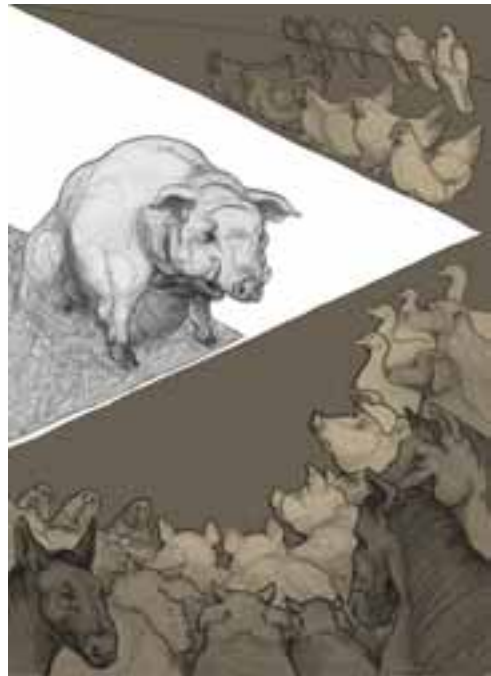
Egyébként ez a *három* illusztráció dolgában nem áll ám rosszul. Hogy lássák, készültem, elsorolom, hogy az *Új* versekhez Nagy Sándor, a *Vér és Aranyhoz* Czigány Dezső, a *Szeretném, ha szeretnének*hez Falus Elek, a *Menekülő* élethez Gara Arnold, a *magunk szerelméhez* Lesznai Anna, a *halottak élén*hez Jeges Ernő rajzolt címlapot. Nem rossz lista, és a szuperceleb Kozma Lajost még nem is mondtam, aki a *Halálvirág* a csók meg Az *úri szűz dicsérete* című Ady-versekhez olyan illusztrációkat kreált, hogy... hogy Csáth Géza egyből rábízta A *délutáni álmom* című könyvének borítóját. Az Örkény-illusztrátorok kapcsán természetesen nem fogom magam emlegetni, hogy például A *sótar-tó felé* című rajzfilm..., dehogyan is hozakodom vele elő, eszem ágában sincs, ugyan már... inkább Rébert mondom, Réber Lászlót, aki pontosan megtalálta az örkényi egypercesek takarékos abszurdjának grafikai megfelelőjét. Na persze nem csoda, hisz együtt járták ki az orosz lágerek nonszensztermő iskoláit.

Illene persze a PIM-ben kiállított illusztrációkról is szólni. Szépek, mint az ifjú Örkény és magukért beszélnek. Sőt maguk helyett, meg persze Ady, Csáth és Örkény helyett is. Nézzék meg őket, de azért ne felejtsek olvasgatni annak a háromnak az írásait se!

(Elhangzott a Petőfi Irodalmi Múzeumban az 1. Budapesti Illusztrációs Fesztivál Ady, Csáth, Örkény évfordulós pályázatának megnyitóján, 2019. október 16-án.)

Buzás Aliz: Örkény István: Arról, hogy mi a groteszk. 2019.

Gollowitzer Szabina: George Orwell: Állatfarm 70'. 2015.

Grela Alexandra: Franck Pavloff: *Barna hajnal*. Csimoto, 2017.

Révész Emese

APRÓSÁGOK KÖRÉ ÉPÍTEM FEL A KÖNYVET

BESZÉLGETÉS GRELA ALEXANDRÁVAL

– RÉVÉSZ EMESE: *Krakkóban tanultál, az ottani képzőművészeti akadémián. Milyen irányú volt az ottani grafikai képzés? Hogyan kapott benne helyet az illusztráció?*

– GRELA ALEXANDRA: A Krakkói Képzőművészeti Akadémián végeztem festő szakon, majd 2012-ben ugyanott doktoráltam. Szakmámat tekintve tehát festőművész vagyok, de mindig is vonzott a képgrafika és a könyvtervezés. Szerencsére a lengyel akadémiaik belső rendszere nemcsak hogy lehetővé teszi, hanem kötelezi is rá a hallgatókat, hogy az intézményen belül dolgozzanak a főszakon kívül eső műhelyekben is. Így annak ellenére, hogy a könyvtervezés nem a festő tanszékhez tartozott, habozás nélkül úgy döntöttem, hogy ezt a stúdiót kipróbálom. Végül ott csak két szemesztert töltöttem, viszont a mélynyomó műhelyben lehorgonyoztam, és ezt a szenvedélyemet a tanulmányaim végéig űztem. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan litográfiával is foglalkoztam. Egyfelől úgy kezeltem mindezt, mint kilépést a napi festői rutinból, másfelől tanultam a grafika számomra teljesen új és izgalmas nyelvét.

Az akadémiai évek alatt fedeztem fel magamnak a könyvet, mint tökéletes alapanyagot a bensőséges művészi önkifejezéshez. Régi, már senkinek nem kellő darabokat keresgéltem a bolhapiacra, amiket aztán teljesen szabadon használtam fel: kitéptem belőlük, új részeket illesztettem be, rajzoltam és festettem a lapjaikra. Időnként teljesen lefedtem a nyomtatott oldalakat, néha pedig szándékosan meghagytam egy-egy szövegrészt, amely a tusrajzaim sajátos hátterévé vált. Tetszett a betűk mintázata. Nem számított, hogy lengyel, francia vagy éppen orosz nyelvű könyvekre tettem éppen szert (egyébként a cirill betűk formáját a mai napig nagyon kedvelem). Hasonlóan szívesen használtam Braille-írással vagy matematikai egyenletekkel teleírt

oldalakat is. Nagyon élveztem a képi ritmusokkal és a vizuális formákkal való efféle játékot. Ezek voltak az első közeli élményeim a „könyvekkel”, amelyeket inkább kezeltem tárgyként, mint az illusztrációk hordozójaként. A bennük található képeket kizárólag a magam kedvére készítettem. Az akkori aktuális olvasmányaimhoz kapcsolódtak, mint afféle intim jegyzetek.

– R. E.: *Lengyelországban milyen a megítélése a könyvillusztrációnak? Neked kik a személyes kedvenceid ebben a műfajban?*

– G. A.: Lengyelországban a képzőművészeti oktatás helyzete lényegesen más, mint Magyarországon. Aktuálisan harminckilenc képzőművészeti gimnázium, nyolc képzőművészeti akadémia, nyolc egyetem önálló művészeti karral, három művészeti magán-egyetem és további három pedagógiai főiskola művészeti specializációval található egy 38 milliós országban! A három legnagyobb intézmény – Varsó, Krakkó és Poznań – mindegyikében másfélezer hallgató tanul (a teljes közép- és felsőoktatást számolva ez tízéves ciklusonként egy több tízezres tömeg), akik később a vizuális kultúrában járatos felnőttekként jelentős hányadát képviselik a társadalomnak.

Azt gondolom, hogy a lengyel illusztráció, de általában a lengyel művészet sikereit nem fogjuk meglepőnek találni, ha figyelembe vesszük a fent említett számokat. Több ezernyi hal között könnyebben akad egy aranyhal, ez nem csoda, hanem matematika. Egy ilyen környezetben könnyebben teret kapnak a minőségi projektek, meg tudnak jelenni nyomtatásban azok a munkák, ahol a művészi formák ereje a fontos, és nem az „esztétikumról” alkotott átlagos, banális elképzelések. Persze az is igaz, hogy ilyen hatalmas számú művésznek nehéz helyet találni a szakmában. Az viszont biztos, hogy mindannyian potenciális és őszinte rajongói lehetnek

Grela Alexandra: Csipkerózsika. Csimota, 2015.

a gyönyörű, művészi igényű könyveknek! Az olyan kiadók, mint a Dwie Siostry („Két nővér”), a Muchomor („Galóca”) vagy a Krótkie Gadki („Rövid dumák”) éppen ennek köszönhetően tudnak prosperálni. Sőt mi több, tárt karokkal várják a tehetséges, fiatal illusztrátorokat, akik egyre feljebb emelik a mércét és egyben a közízlést is folyamatosan befolyásolják. Gondolok itt olyan nevekre, mint: Marta Ignerska, Jacek Ambrozewski, Jan Bajtlik, Monika Hanulak. Természetesen hosszan tudnám sorolni illusztrációs szerelmeimet: Simone Rea, Philip Giordano, Chiara Carrer, Dasha Tolstikova, Sara Fanelli, Beatrice Alemagna, Ellis Carson és még sokan mások. A világ tele van csodálatosan tehetséges emberekkel!

– R. E.: *Mikor döntötted el, hogy komolyan fogsz illusztrációval foglalkozni? Egyáltalán: hogyan határozod meg magad művészként: képzőművész, festőművész vagy illusztrátor? Avagy mindez együtt?*

– G. A.: Az illusztrációval kapcsolatos kalandom viszonylag rövid idővel ezelőtt kezdődött. Igaz, hogy pár munkámmal részt vettem egy 2008-ban indult projektben, ami „Animaliter, Talking Animals” címmel vándorkiállításon – Franciaország, Lengyelország és Magyarország mellett további öt uniós országban – mutatott be állatábrázolásokat az európai illusztráció több évszázadából. Művészi munkámban azonban ezt akkor még nem tartottam annyira meghatározónak, hiszen rendszeresen festettem táblaképeket és elsősorban festőművészként állítottam ki. Abban az időszakban egy debreceni kiadónak készítettem ugyan egy teljes könyvet, azonban a kiadó kérésére olyan mértékig kellett átdolgoznom, hogy a végeredmény nem csak hogy nem volt számomra kielégítő, hanem hosszú időre el is vette a kedvem a kiadókkal való munkától. Ezek voltak a kezdetek. A Csimotával való együttműködés kezdete volt az a fordulópon, amikor eldőlt, hogy illusztrátorként is gondolok magamra. Nemcsak hogy szabad kezet kaptam a könyv kidolgozásában, hanem megértést és nyitottságot is javaslataimmal kapcsolatban, és ez valójában szíriákat adott.

– R. E.: *Az 1. Budapesti Illusztrációs Fesztiválon fődíjat nyert alkotásaid többféle stílusú szöveghez készült képek. Valamennyi igazodik az irodalmi mű*

hangneméhez, miközben mindig féltreismerhetetlenül egyéni, rád jellemző marad. Tudatosan teremtettél saját stílust, vagy ez csak így alakult.

– G. A.: Egy munka elkezdésekor több szempontot szoktam figyelembe venni. Elsőnek a stílisztikát. Nem mindegy, hogy a már kialakult és bevált esztétikát használjuk-e, vagy minden könyvhöz egy új, független megoldást keresünk. Az első esetben az ismétlés és a modorosság jelent nagy veszélyt, viszont a pozitívum, amit ezzel nyerhetünk, az a felismerhetőség és a munkák úgynevezett „saját stíluson” belüli tartása. A második megközelítés – amelyet inkább mondhatok magaménak – lehetővé teszi a megoldások szabadabb, egyben céltudatosabb keresését, miközben nem követeli meg a már kijelölt úthoz való görcsös ragaszkodást. Igaz, magában hordja az eklektika veszélyét. Én vállalom ezt a kockázatot, mert nehezen viselem a monotonitást, és mindig az a mély meggyőződés hajt, hogy a legjobbat még nem találtam meg, ezért folyton keresni kell, és újra meg újra próbálkozni.

Második szempontnak ott a technika kérdése. Ami az elkészített vázlatokat képes gyökeresen megváltoztatni. Személy szerint soha nem volt jellemző rám egy előre „kitevelt” technológiához való ragaszkodás a végső kivitelezést illetően. Habár megvannak a már bevált módszereim, rendszerint minden új projektnél felülvizsgálom az eddigi gyakorlatot: hozzáigazítom a konkrét feladathoz, hogy a legerőteljesebb és leghitelesebb hatást érjem el.

A harmadik szempont, az eredeti illusztrációk méreteinek kérdése – pontosabban azok hozzáigazítása az éppen adott feladathoz. Nem szabad alábecsülni a szerepét annak, hogy mekkorában dolgozunk. Ez a döntés fundamentális szerepet játszik mind a képi lehetőségek, mind a munkakomfort szempontjából. (Mindez a digitális képalkotás esetében nem releváns). Természetesen mindezekon felül ott a döntés, hogy követjük-e az általánosan elfogadott konvenciókat vagy éppen ellentmondunk-e nekik. Röviden: mennyire akarunk „divatosak” lenni.

Ha mindezeket tisztáztuk, akkor boldogan munkához láthatunk, nem felejtkezve el arról, ami a legfontosabb, hogy továbbra is élmény maradjon számunkra az illusztrálás! Számomra a formai

módszerek (stílusok) megválasztása nem önmagában való cél, hanem eszköz az adott feladat megoldására – a személyiségem, az érzékenységem, a hitelességre való törekvésem mindeközben állandó, így törvényszerű hogy a különböző karakterű munkák lényegüket tekintve egyívásúak maradnak. Ezt hívhatjuk „saját stílusnak” is, de azt biztosan állíthatom, hogy ennek a jelenléte nem egy megtervezett stratégia része.

– R. E.: *Mi a munkamódszered? Hogyan közelíted meg az illusztrálandó szöveget? Milyen technikával dolgozol?*

– G. A.: Alapvetően nincs semmilyen különleges munkamódszerem. Olvasom a szöveget és elkezdem gyűjteni az ötleteket. Nagyon jó, amikor a szöveg kifejező és karakteres, akkor könnyű valamibe belekapaszkodni, követni valamit. Az már nagyobb probléma, ha a szöveg semmilyen, vagy ami még rosszabb, ha gyenge. Akkor a szabadrablás helyzete alakul ki, ahol minden trükk megengedett. Persze ez sem rossz. Természetesen, mivel nem vagyok született magyar, a szöveggel való munkát a szótárban való kutakodással kezdem, vagy esetenként megkérdezem a gyerekeimtől vagy a férjemtől, hogy mit jelent ez vagy az a szó vagy kifejezés, hiszen nem ismerem mindet.

Az eddigi megjelent könyveimben általában megtalálható egy vezérmotívum. Legalábbis törekedtem arra, hogy ez így legyen. Az is fontos volt számomra, hogy ez ne a főszereplőhöz, hanem valami mellékes dologhoz kapcsolódjon. A *Dorka* esetében ez egy madzag abból az egyszerű asszociációból kiindulva, hogy a lányok szorosan kapcsolódnak egymáshoz. A *Csiperózsikában* ez az a tér, amiben a történetet mesélem: egy képzeletbeli kora-reneszánsz palota. A *Gon* megtervezésében a japán kimonók inspiráltak. Olyan környezetbe helyeztem a kis rókámat, amit részben ezekből a ruhadarabokból formáltam. A könyv minden mintája japán eredetűre épül, amelyeket gondosan újrafestettem. Az alapszabály: kiválasztok magamnak egy különleges apróságot, ami köré felépítem a könyvet.

Temperával festek sima, viszonylag vastag papírra, néha használok akvarellt is, kivágok, ráragasztok, firkálok, hozzárajzok. Összességében nem sok

minden változott az „átfestett könyvek” óta. Azonban ma már nem csak magamnak festek. Figyelnem kell arra, hogy ha már a munkám a publikum elé kerül, akkor az ne legyen esztétikai értékek híján. Egyébként alapvetően rendkívül kritikus vagyok a saját munkámmal szemben. Mindig a kötelező norma 200 százalékát várom el magamtól. Amikor kinyitom a frissen kinyomatott, illatos könyvet, ahelyett, hogy kiélvezném a pillanatot, rögtön olyanok jutnak eszembe, hogy itt vagy ott készíthettem volna másik kompozíciót is, vagy valahol túl sötét a kép, stb. A könyv némileg hasonlít egy élő előadáshoz, ahol mindent a rendelkezésre álló idő alatt kell eljátszani a lehető legjobban; aztán kialszanak a lámpák, a könyvet kinyomatják, és senkit nem fog érdekelni, hogy valamit meg akarnál változtatni benne, és hogy már éppen tudod, mit kellene teljesen más módon előadni.

– R. E.: *A kiállításon többféle munkából láthatunk válogatást. A Barna hajnal a Csimota Kiadó kiadásában megjelent papírszínház. Milyen kötöttséget jelentett ez a műfaj?*

– G. A.: Nagyon szeretek papírszínházat készíteni. Pont olyan, mintha egy festmény-ciklust alkotnék. Nem kell foglalkoznom a szöveg helyével, hiszen az a lapok hátoldalán található. Más szóval, olyan mintha az egész homokozó az enyém lenne! Természetesen megvannak a műfajnak a maga sajátosságai és követelményei, egyúttal teljesen más lehetőségeket kínál, amelyeket egy klasszikus könyv nem tud nyújtani. Talán meglepő összehasonlítás, de a kamishibai előadások nagyon közel állnak a mozgás filmek által nyújtott illúziójához.

– R. E.: *Legújabb itthon megjelent könyved Várszegi Adél kétkötetes Gibbon és makákó című kisregénye egészen más hangnemű mint az előbbi, tele van színnel és humorral. Milyen elgondolással kezdted hozzá ehhez a munkához?*

– G. A.: Azt gondoltam: te jó ég, hogyan tudok majd ilyen mennyiségű humort kezelni! Kissé meg is lepett, hogy Csányi Dóra, a Csimota vezetője engem kért fel erre a feladatra, mert a korábbi munkáim más hangvételűek voltak. És akkor hirtelen egy ilyen dolog! Kiderült azonban, hogy a gibbonnal

Nirmi Nan kichi: *Gon, a kistróka*. Illusztrálta: Grela Alexandra. Róma, Atmosphere Libri, 2020.

Grela Alexandra: *Dorka és Dorka*, 2016, kiadatlan

Grela Alexandra: Várszegi Adél: Gibbon és makákó./És akkor jött még egy. Csimota, 2019.

és a makákóval olyan szorosan összenőttem, hogy végig nagy örömmel dolgoztam a kalandjain ennek a féktelen állatcsapatnak, egy különös, kit tudja hol található állatkertben.

– R. E.: *Van-e olyan irodalmi szöveg vagy téma, amit különösen szeretnél illusztrálni?*

– G. A.: Nagyon szeretem a kihívásokat, és az igazat megvallva szívesen illusztrálnék bármilyen nehéz témát. A könnyű terep soha nem érdekelt, azonban a problémás dolgokra mindig különös étvágyat érzek. A gyermekirodalomra is ekképpen tekintek: ha nem akarjuk klisék mentén megoldani, akkor kimondottan magasra teszem a mércét. Emellett azonban vonzanak a komolyabb, felnőtteknek szánt szövegek, amelyek lehetnek akár tragikusak is, ez egyáltalán nem zavarja, amennyiben egy ilyen feladat megtalálja.

– R. E.: *Mit jelent számodra az Illusztrációs Fesztivál fődjja?*

– G. A.: Hatalmas megtiszteltetés, hogy egy ilyen széles és erős mezőnyben az én munkáimat emelte

ki a zsűri. Nagyon nagy örömmel tölt el ez a díj és különleges élmény volt látni, hogy egy ilyen esemény mennyi érdeklődőt mozgatót meg.

– R. E.: *Végül: mit üzensz a pályakezdő illusztrátoroknak?*

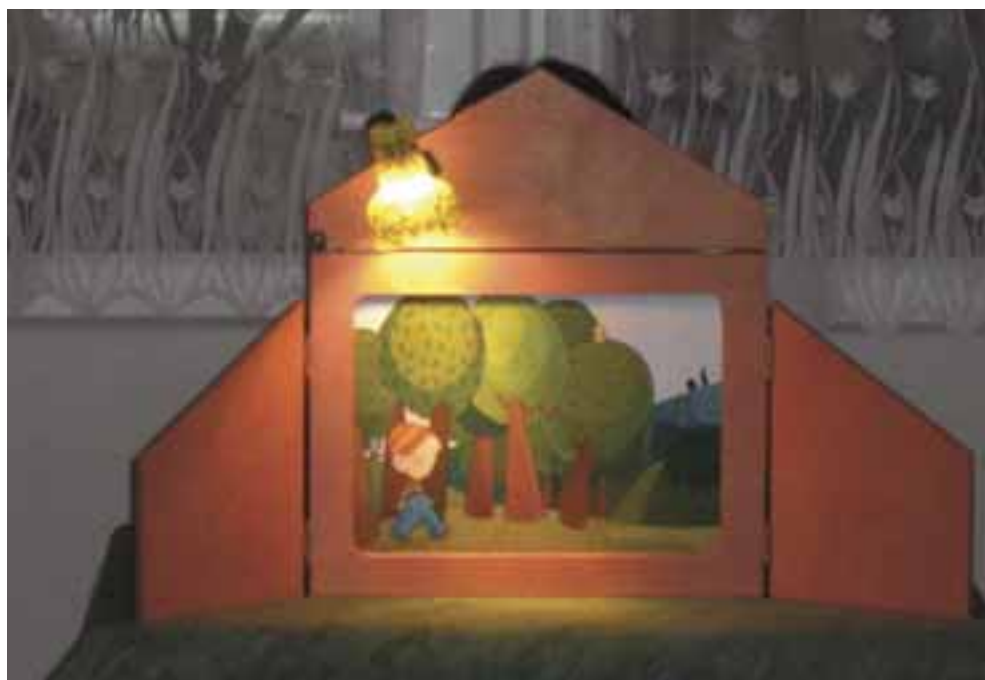
– G. A.: Fogalmam sincs mit mondhatnék a kezdő illusztrátoroknak. Talán valakinek ez abszurdnak tűnhet majd, de úgy gondolom, hogy még mindig túl keveset csináltam ahhoz, hogy egy ilyen kérdésben biztossággal nyilatkozzak. Olyasmi érzés ez, mintha azt mondanám: hogy majd amikor a következő könyvet leteszem az asztalra, az lesz az a pillanat, amikor valóban lesz miről beszélnünk. Furcsa, de ez az alapállás ad nekem hajtóerőt a további munkához.

Mindenesetre, ha valaki nagyon erőltetné, hogy válaszoljak, akkor azt mondanám, hogy sok feladatot kívánok nekik, amit semmiképpen se kötelességként, hanem örömként kezeljenek. És hogy ne keressék a gyors elismerést, mert a divat változik, ezért bölcs dolog, ha rajta kívül állunk.

Papírszínház. Csímsota Kiadó

Révész Emese

A MESÉLŐ SZABADSÁGA

INTERJÚ CSÁNYI DÓRÁVAL A KORTÁRS KÖNYVILLUSZTRÁCIÓ ÚJ ÚTJAIRÓL

– Révész Emese: *A Csimota Kiadó egyike a leginkább progresszív hazai gyerekönyv-kiadóknak, úgy tartalmi, mint illusztrációs szempontból. Szerinted mitől korszerű, modern ma egy gyerekönyv illusztrációja?*

– Csányi Dóra: Szerintem, mint minden művészeti ágban, legyen az zene, képzőművészet, irodalom, színház, a gyerekirodalomnak és az illusztrációnak is összhangban kell lennie saját korával, annak szellemiségével, eszméivel, látásmódjával. Tükrözniük kell környezetünket, a bennünket és a gyerekeinket foglalkoztató kérdéseket, és ezekre válaszokat találni a saját, műfajának megfelelő eszköztárral. Nem tudom, hogy lehet-e korszerű művészetről beszélni, nekem erről inkább egy fűtési rendszer jut az eszembe, én talán azt mondanám, hogy van a művészet, ami megfelel ezeknek az elvárásoknak és van a „termék” előállítás, gyártás, amelynek egészen mások a kritériumai, mások a céljai és az eredményük is. Valóban sokan mondják rólunk és mi is gyakran definiáltuk magunkat progresszívnek, mégis sokszor érzem azt, hogy ehhez valami pejoratív felhang is társul, ez valami gyanús értelmiségi hóbot, ami a hagyományoknak háttal fordítva teljesen új és csak egy nagyon szűk elitnek szól. Pedig erről szó sincs, igaz, új utakat keresünk, kísérletezünk, reflektálunk korunkra, de pontosan ugyanazt az utat járjuk, ugyanazt a munkát végezzük, amit a ma már nagy klasszikusnak tekintett elődeink is tettek a maguk korában. Minden klasszikus kortársként kezd, és hogy egy jól érthető hasonlaltal éljek, Mozart is volt egyszer kortárs, sőt progresszív is.

– R. E.: *A Csimota Kiadó úttörő szerepet játszott a hazai szöveg nélküli képeskönyvek (képkönyvek, „csendes könyvek”) kiadásában. Hogyan határozod meg a műfajt?*

– Cs. D.: Ezen sosem gondolkoztam még. Talán az olyan könyvek, amelyek szöveg nélkül tudnak

olyan képi narratívát létrehozni, amelyek alkalmasak történetek elbeszélésére.

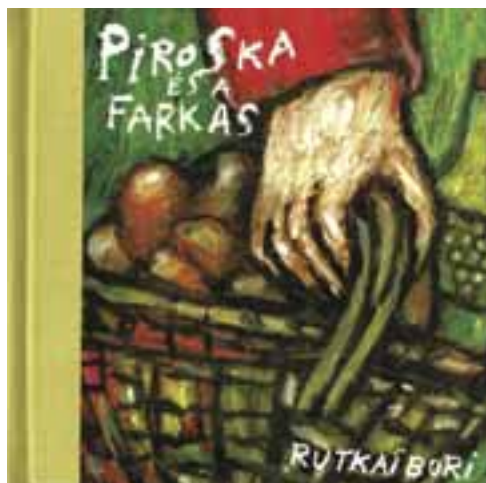
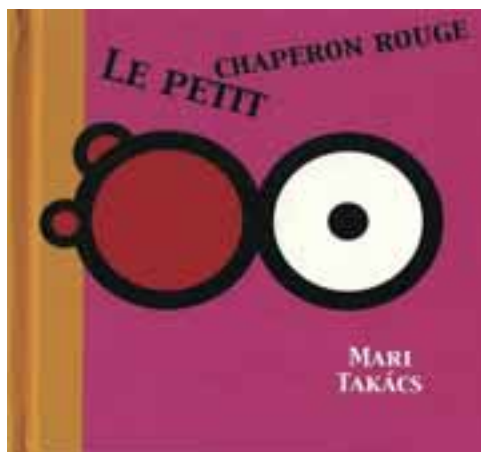
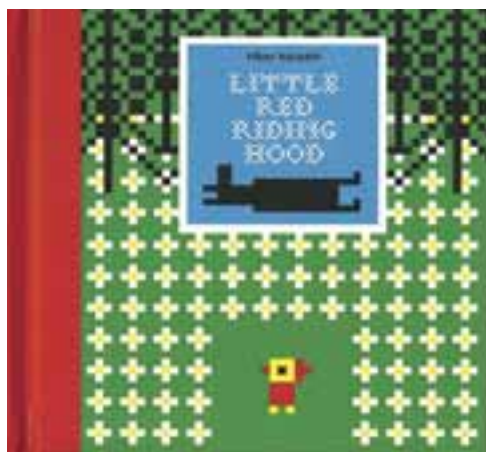
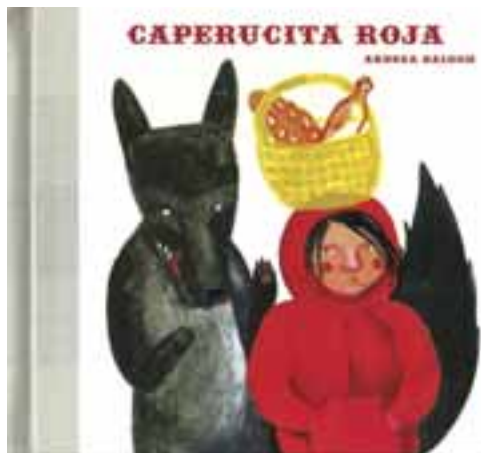
– R. E.: *Szerinted mitől működik jól egy szöveg nélküli képeskönyv? Alapulhat saját történetre is?*

– Cs. D.: Amennyiben az előző definícióm helyett áll, nos akkor attól jó egy szöveg nélküli könyv, ha ezt a történetmesélést képes megvalósítani. Ezt pedig több módon is teheti, a cselekmény lineáris ábrázolásával, ahogyan ezt a képregények, mangák is teszik, a jelenetek kiemelésével vagy teljesen asszociatív módon, amelyek akár önállóan, akár egymásra épülve adhatnak ki egy (sok) történetet (Bányai István: *Zoom*). Ami izgalmas egy szöveg nélküli könyvben, hogy a mesélést visszaterelessen a színhagyomány irányába, ahány mesélő, annyi megfogalmazás, annyi értelmezés születik majd, és ez még inkább igaz, amikor nem egy ismert mesére, hanem egy saját történetre épül a könyv. Itt nincsenek jó vagy rossz megoldások, nincs egyetlen jó megfejtés, hanem millió jó megfejtés lehetséges, hiszen mindenki a saját látásmódjának, hangulatának, a saját vagy a gyerek életkorának, érdeklődésének megfelelően „olvassa” majd a képeket és „írja” a saját történetét. Ez hihetetlen szabadságot ad a mesélőnek.

Azt gondolom, hogy az ilyen típusú könyveknél a szerző és az olvasó között egy nagyon szoros és izgalmas interakció alakul ki, hiszen az alkotás folyamatában aktívan veszünk részt, általunk lesz a mű befejezett. Ehhez szabadon kell a fantáziánkra támaszkodnunk, és azt hiszem ebben mi felnőttek nyugodtan tanulhatunk a gyerekektől, akik ezt sokkal természetesebben és merészebben teszik.

– R. E.: *E tekintetben nemzetközi összehasonlításban is különleges a Csimota Design-könyv sorozata. Hogyan épül fel ez a sorozat?*

– Cs. D.: Erről rengeteget tudnék beszélni, és engedj meg, hogy kicsit távolabbról induljak. 1999-ben

Piroska és a farkas.
Illusztrálta: Baranyai András,
Balogh Andrea, Kárpáti Tibor, Takács Mari, Rutkai Bori.
Csimota, 2006.

Japánban megszületett az emoji kifejezés, e=kép, moji=szó, képszavak, amelyek egyetlen kis ikonnal képesek hangulatokat, érzelmeket kifejezni olyan formában, hogy azt a világon bárki pontosan megértheti. Persze amikor 2004-ben elkezdjük a *Piroska* és a *farkas* feldolgozását, még fogalmam sem volt az emoji létezéséről, és elképzelni sem tudtam volna, hogy 2019-ben több milliárd ember több millió kis sárga bigyóval fog majd egymással kommunikálni, sőt még világnapjuk is lesz (július 17). (Kis színes adalék, hogy 2018-ban a párizsi Opera egy kampányában azt kérte a közönségétől, hogy emojiokban írják le kedvenc operájuk címét. Ugye milyen progresszívek?) Azóta eltelt 20 év és már nincs is szükségünk leírt szavakra, hogy tudassuk másokkal véleményünket, hangulatunkat, gratuláljunk barátainknak fontos alkalmakkor, elég egyetlen kis ikon és Kamcsatkától Szenegálig mindenki érteni fogja a közlendőnket. Gyors, informatív, univerzális, egyszerűen hatékony. És azt hiszem, ez jellemzi leginkább korunkat.

De kanyarodjunk vissza 2004-be. Akkor engem nem az érdekelt, hogy vajon mennyire tud egy gyerekeknek szánt könyv a saját korával fázisban lenni, hanem két dolog izgatott leginkább, egyrészt az, hogy miként lehetne visszaadni a színhagyományunknak ezeket a történeteket, amelyek évszázadokon keresztül és a világ egész táján ebben a formában éltek. Másrészt, hogyan lehet pusztán képekkel mesélni úgy, hogy ez a narratív sokszínűség az illusztrációkban is megjelenjen. (Van egy nagyon izgalmas könyv, Queneau *Stílusgyakorlatának* egy 2002-es kiadása, amelyben 77 művész illusztrálta a 99 szövegverziót. Mindegyik a maga módján. A könyv lapjai két részre vannak vágva, így az olvasó külön lapozhatja a szöveges részt és külön az illusztráltat, s szabadon variálhat, hogy melyik képet melyik stílusú szöveghez nézi. Nagyon jó játék.) Felkértünk hát öt illusztrátort, hogy teljesen szabadon meséljék el a *Piroska* történetét a saját technikájukkal, látásmódjukkal, érzékenységükkel. Így született meg a sorozat első öt címe, amit azután még négy mesefeldolgozás követett. Lehet őket gyűjteni, izlelgetni, kedvencet választani, összehasonlítani, a kép stílusához igazítani a mesélést, szóval ez nem csak

kiadóként, de olvasóként is egy jó játék. Arra nagyon büszkék vagyunk, hogy ez a sorozat indított útjára nem egy mára már elismert, kedvelt fiatal tehetséget (Baranyai (b) András, Bodonyi Panni, Kárpáti Tibor, Kasza Julianna, Nagy Diána).

– R. E.: *Általános az a tévképzet, hogy a szöveg nélküli képeskönyv csak a legkisebbeknek való. Szerinted milyen korosztályt célozhatnak meg ezek a könyvek?*

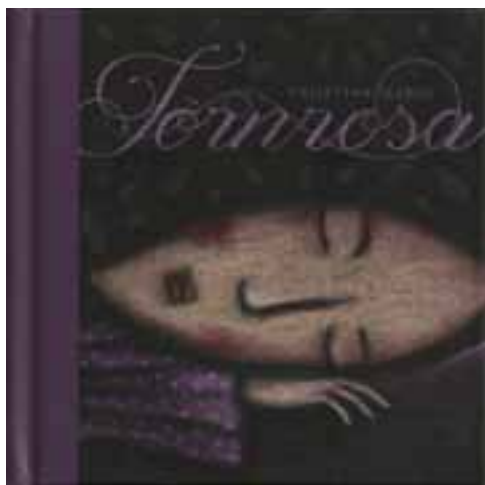
– Cs. D.: Egyetértek veled, ez valóban tévképzet, vannak gyerekeknek és vannak felnőtteknek szólók, sőt olyanok is, amelyek egyszerre tudnak a felnőtteknek és a gyerekeknek is szólni. Éppúgy, mint az irodalom.

– R. E.: *Mi különbözteti meg a lapozókat a képeskönyvektől? Milyen elvárásoknak kell megfelelnie egy lapozónak? Lehet-e grafikai magasszínvonalú egy babakönyv?*

– Cs. D.: Azt hiszem a lapozóknak nincs saját átívelő történetük, minden oldala felillant egy helyszínt, egy szituációt, egy problematikát, de alapvetően az a célja, hogy a képben elmerülve megnevezzük a látottakat, felfedezzük a részleteket, közösen böngésszük, lapozzuk, ahogy a neve is mondja, játszunk vele, bővítjük a szóincset, ismerkedünk a sokféle képi világgal. Ezek a könyvek a szülő és a gyerek közötti első kommunikáció fontos állomásai lehetnek. Méret, vastagság, tartósság, praktikum, ezeknek kell megfelelnie. A magas grafikai színvonal pedig a legalapvetőbb elvárás, hiszen miért is lenne más az elvárás egy babakönyv esetén?!

– R. E.: *A Csimota Kiadó másik innovatív könyvtípusa Magyarországon a Papírszínház. Mit jelent ez a műfaj? Mihez kell igazodnia a grafikusművészeknek, ha Papírszínházat terveznek?*

– Cs. D.: A Papírszínház egy ősi mesélési technika. Egy fakeretbe nagy illusztrált lapokat helyezünk, és miként egy színházi vagy diavetítő előadásnál, a mesélő felolvassa a lapok hátulján leírt szöveget, eközben a nézők elől a képeket látják. A Papírszínház készítésénél elég sok dologra kell figyelni. Az illusztrációnak itt is kiemelt szerep jut, nem díszíti a szöveget, hanem maga is mesél. Figyelni kell a képek részletgazdagságára, mennyire lesz majd távolról

Csipkerózsika. Illusztrálta: Maros Krisztina. Csimota, 2015.

A három kismalac. Illusztrálta: Nagy Diána. Csimota, 2007.

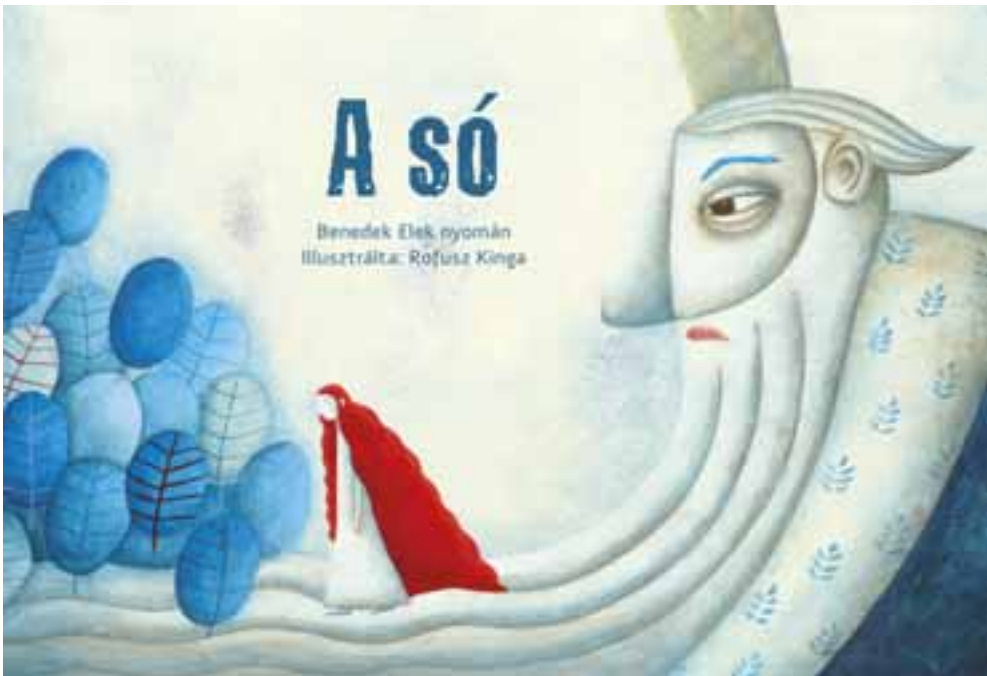
Csizmás kandúr. Illusztrálta: Bodonyi Panni. Csimota, 2018.

is látható, a képmozgás iránya is fontos, hiszen a lapokat jobb kézzel húzzuk, balról jobbra, ezért mondjuk nem szerencsés, ha a képen látható szereplő hátrafele fut. Fontos a képek dramaturgiája, nem lehet túl egysíkú, mert unalmassá válik, de mégis harmonizálniuk kell egymással, hogy egységet alkossanak. Kalkulálni kell a keret szélességével. És végül, de nem utolsósorban lehet játszani és kihasználni a technika azon lehetőségét, hogy két kép egymásra csúsztatásával egy harmadikat hozunk létre. Az egyik most megjelenő mesénknél (Rofusz Kinga: *A só*) egy kivágott oldal is készült, ami egy odút fog jelképezni és a lap húzásánál az odúban majd mást és mást fedezhetnek fel a nézők. Azt gondolom, hogy elsöre talán nehézne

tűnik mindenre odafigyelni, de egy grafikusnak a Papírszínház nagyon izgalmas kihívás, bár erről talán őket kellene kérdezni.

– R. E.: *Szerinted mi hiányzik ma leginkább a hazai könyvillusztrációból?*

– Cs. D.: Nekem talán a manualitás hiányzik. Nagyon sokan és egyre többen dolgoznak számítógépen, ami érthető, hiszen a végeredménynél a különbség szinte észrevehetetlen, nekem mégis hiányzik, hogy a kezembe vehessem valakinek az eredeti rajzolt vázlatait vagy festett képeit. De ha stílusra gondolsz, akkor nehezen tudok erre választ adni. Hiányzik talán a frissesség, a merészség, ami viszont elég szubjektív és nehezen definiálható, és ez talán nem is a művészekről, inkább a kiadóktól számon kérhető hiány.

A só. Illusztrálta: Rofusz Kinga. Csimota, 2019.

BIB – 2019 – a pozsonyi várban

Hassan Moosavi, Irán – GRAND PRIX BIB 2019

Juraj Žembera

A BIB MENJEN A VÁRBA!

Az Illusztrációk Pozsonyi Biennáléja (Biennale ilustrácií Bratislava) immár harmadszor zajlik más-más környezetben. Csaknem fél évszázad után, amikor a pozsonyi Művészetek Háza (Dom umenia) volt az otthona, s ahol részese volt az elmaradhatatlan genius loci kialakításának, a BIB 2017-re nem túl szerencsés közjátékként a Szlovák Nemzeti Múzeum (Slovenské národné múzeum) Vajanský rakparti épületében kerül sor. A Michal Milan Harminc által tervezett gyönyörű épület nem nyújtott a kiállításnak elegendő fényt és teret, nem lélegezhetett szabadon, s a képzelet vitorláit nem dagaszthatta a szél. A jelenlegi, 27. tárlat odalentről felment a várba, s a BIB 2019 végre olyan reprezentatív terekhez jutott, amelyek megilletik. Megismételni, hogy az Illusztrációk Pozsonyi Biennáléja világviszonylatban is az eredeti gyermekkönyv-illusztrációk legjelentősebb, nem kommerciális seregszemléje, olyasmint mint bölcs baglyokat szállítani Athénba, ennek dacára azonban se a rendezvény reklámozása, se a népszerűsítése és láthatóvá tétele nem áll arányban a jelentőségével. Afelett biztosan lehet vitatkozni, hogy a BIB számít-e legjelentősebbnek, esetleg legjobbnak a világ gyermekeihez szóló képzőművészeti rendezvények terén. A művészet szubjektív, nem lehet mennyiségi és minőségi mutatók alapján megmondani, hogy így gyorsabb, úgy magasabb és arra van tovább. Mindenképpen igaz, hogy Szlovákiában nincs nagyobb presztízzsel bíró képzőművészeti rendezvény, mint az Illusztrációk Pozsonyi Biennáléja. Egy ilyen jelentőségű és nagyszabású rendezvény egy olyan országban, amely a nemzetközi képzőművészet periferiáján leledzik, s ahol a könyv, a gondolat és az érzés is csak áru: kész csoda. A költészet mögött azonban mindig ott a próza. Mert nemcsak a háborúhoz, hanem a művészethez, illetve a népszerűsítéséhez is három dolog kell: pénz, pénz és pénz. Olyan nem üzleti vállalkozás esetében, mint a BIB,

ez különösképpen igaz. A gyerekek nevelése hosszú távú befektetés, de a legjobb. Bármilyen jelentős is a BIB a gyerekek és az ifjúság szempontjából, nálunk mégis gyakori, hogy olyan rendezvényeket részesítenek előnyben és finanszíroznak, amelyeknél az értékek neoliberais: értsd, neomarxista nivellálódása és a politikai korrektség ideológiája mögött közepszerűség, felszínesség, banalitás és a tehetség hiánya rejlik, s csak álértelmiségi ekvilibrisztikáról van szó. Természetes, hogy más médiákban és a képzőművészet eszközeit nem alkalmazó művészeti ágakban is létezik minőség és színvonal. Mindkettő védelmezi és dicséri is önmagát. A művészet csak jó vagy rossz lehet. A BIB kiállításán sincs minden ugyanolyan magas színvonalon. De maga a tény, hogy a BIB lehetőséget ad arra, hogy a világ minden tájáról, minden lakott földrészről egybegyűjtött gyermekkönyv-illusztrációkat néhány négyzetméteren össze lehessen hasonlítani, ezt a pár négyzetmétert nemzetközivé teszi és az „A” kategóriába sorolja. S arra került a hangsúly, hogy eredeti művekről van szó. Az idei BIB 2019-en 47 ország van jelen, 416 illusztrátor képviseli őket, akik 539 könyv kapcsán 3056 illusztrációt állítanak ki. Érthető, hogy a minőségi szint a giccs határán lévő illusztrációktól az ötletesség és a kivitelezés tökéletessége szempontjából is messzemenően művésziéig terjed.

Szomorú, csüggesztő és frusztráló, hogy a társadalmi közbeszédben, ha az emlékezetem nem csal, a politikai establishment teljes spektruma prioritásként beszél a nevelésről és a művelődésről, de a valóságban ez csak egy felfújott buborék, mégpedig kinyilvánítások szintjén, miként a szlovák iskolaügy is mutatja. (A szerző hosszú éveken át művésztörténetet tanított. – szerk.) Eközben viszont a rendszerint gazdagon illusztrált gyermekkönyv a gyermek és a képzőművészet közötti első kapcsolatot jelenti: az első, könnyen hozzáférhető galéria, amely házhoz

Boris Šima, Szlovákia – Pozsony Főpolgármesterének Díja

jön, s a beléptidő kifizetése után nem kell már távoznia. Albín Brunovský vagy Vincent Hložník illusztrációi nemzedékek tagjai számára sok év múltán is elválaszthatatlanok a gyerekekhez és az ifjúsághoz szóló meséktől és könyvektől. A gyermekkönyv fejleszt és kultiválja a gyerekek képzőművészeti és szóbeli megnyilvánulását, az egyéni és személyiségi adottságokat, a kreativitást, képzelőerőt, fantáziát és finomítja az ízlést. Ugyanígy fejleszt és kultiválja az intelligenciát, s gazdagítja a gyerek érzelmi életét, melynek ma oly nagy jelentőséget tulajdonítanak. Szlovákiában a legjobb képzőművészek foglalkoznak a gyermekkönyvek illusztrálásával a klasszikus médiákban – mindenekelőtt a rajzművészek és a grafikusok, akiket a bravúros rajz és a szín iránti érzék jellemez. A gyermekkönyv is az esztétikai értékek háttországnak és alapjának az alkotóeleme, segít kialakítani az értékek hierarchiáját, segíti a rögződésüket a gyerekek, az ifjúság körében, a tájékozódásukat napjaink világának bonyolult viszonyai között, ismét csak az esztétikai értékek prizmáján keresztül. A gyermekkönyvekben mindig a jó győz

a rossz felett. Iránytűt jelentenek zavaros és ellentmondásos korunkban, melyben egyaránt jelen van az értékek egy szintre süllyesztése, a nihilizmus, középszerűség, felszínesség, ízléstelenség, giccs, a parttalan, sőt romboló hatású fogyasztás, képmutatás, más erkölcs telenségek sora, a dezinformáció és a félreértelmezés. Ezek a könyvek segítenek a jelenkor fentebb említett, a társadalmat mérgező, szociopatologikus civilizációs jelenségei ellenében. Már azáltal is bizonyosságot nyújtanak, hogy az első gyermekkönyveket még az iskoláskor előtt a szülők mutatják meg és olvassák fel a gyerekeknek.

Ezekből az okokból kifolyólag, s mivel a BIB-ről azt gondolom, hogy a társadalom nem méltányolja kellőképpen, szükségét éreztem, hogy a gyermekkönyv apológiájával kezdjem a mondandómat. Nota bene: a pszichológusok, pszichiáterek és neurológusok óvnak bennünket attól, hogy a mobiloktól és közösségi oldalaktól függjünk – s a függőség elsősorban a kis- és fiatalokékat érinti –, ez ugyanis az érzelmi intelligencia csökkenését idézi elő, érzelmi

Miroslav Cipár, Szlovákia – a Postabank Díja

eltompulással, valamint az intelligencia-hányados csökkenésével, azaz a gyerekek elbutulásával jár. Ellenben bizonyított dolog, hogy a könyvek révén szerzett ismeretek tartósabbak, s a „könyvtől való függőség” mindkét mutatót javítja.

Hagyományos módon az idei BIB is eltérő színvonalat képviselő, különböző formák és stílusok szemléje volt, de az átlagos színvonal, a sztenderd magas volt. A kombinált technika volt túlsúlyban, s felhasználták az összes klasszikus technikát: a rajzot (ceruza, toll, tus), linómetszetet, rézkarcot, gouache-t, akvarellt, temperát, akrilt, olajfestményt, kollázst, de a digitális technika alkalmazása is elterjedt volt, főleg a fiatalabb illusztrátoroknál. Az utóbbit több esetben az általánosító és homályos „kombinált technika” megnevezéssel illetik. Az idei biennálé kísérőrendezvényeinek egyike is a digitális technika jelenőségéhez és az eredeti műalkotás iránti viszonyához kapcsolódott. A BIB 2019 nemzetközi szimpóziumának témája „Az illusztráció eredetijének kultusza a digitális technika világában” címet viselte. A tanácskozáson húsz illusztrátor, teoretikus és kiadó vett

részt, akik tizennégy országot képviseltek és arról cseréltek eszmét, milyen a digitális és a klasszikus kézi technikák viszonya, miképp befolyásolják egymást, s hol nagyobb súlyú az egyéni készség és tehetség. Szó volt arról, hogy látják ezeket a dolgokat az alkotók, a kiadók, hogyan jutnak érvényre a nemzetközi különbségek és más tényezők: biztosan érdekes lesz elolvasni mindezt a szimpózium anyagait tartalmazó kötetben. Feltételezésem szerint s a matematika nyelvén fogalmazva egy félegyenesről van szó, melynek van egy kiindulópontja, s a vége még nyitott. Valószínű azonban, hogy minden „hand made”-hez hasonlóan a műalkotások gyűjtői és kedvelői számára az eredeti mű marad a legértékesebb.

A BIB 2019 Nemzetközi Szimpóziuma mellett elmaradhatatlan főprogram az Albín Brunovský nevét viselő Nemzetközi BIB-UNESCO Workshop, melyre a Nyitra (Nitra) közelében lévő ürményi (Mojmírovce) kastélyban került sor. Idén egy szlovák illusztrátor, Miroslav Regitko irányította a különböző országokból érkezett tíz illusztrátort, akik egy héten át illusztrációkat

János Blanks, Lettország - *BIB Aranyalma* 2019

János Blanks, Lettország - *BIB Aranyalma* 2019

Chengliang Zhu, Kína - *BIB Aranyalma* 2019

készítettek a „Kedves képek” témájához kapcsolódva, melyek szintén bekerülnek majd a katalógusba. A BIB 2019 néhány más kísérőrendezvénye a versenyművek kiállításával párhuzamosan zajlik. A vár második emeletén három olyan alkotó munkái láthatók, akik kívül állnak a versenyen. Már hagyomány, hogy az előző BIB nagydíjat elnyerő művész is bemutatkozik, s azok is, akik az előző évben Hans Christian Andersen-díjat kaptak az illusztráció és az irodalom területén. A BIB 2017 nagydíjat elnyert fiatal holland illusztrátor, Ludwig Volbeda kiállítása mellett az illusztrációért 2018-ban H. Ch. Andersen-díjjal kitüntetett orosz Igor Olejnyikov tárlata látható, s velük együtt mutatkozik be az irodalmi Andersen-díjjal 2018-ban kitüntetett japán Eiko Kadono. Ismét bemutatják a dél-koreai NAMI CONCOURS 2019 elnevezésű verseny díjazott illusztrációit. A vár ugyanezen részében zajlik egy szlovák illusztrátor, Ján Lebiš retrospektív kiállítása. A vár nyugati teraszán a KUK szlovák illusztrátorainak tárlata látható, akik a BIB 2017 különdíjait nyerték el: Dušan Kállay a Postabank Díját kapta az illusztráció művészetének kivételes gazdagításáért, Peter Uchnár a BIB 2017 Gyerekzsűriének Díját, Svetozár Košický pedig Pozsony Főpolgármesterének Díját. Košický egyébként idén a BIB 2019 Gyerekzsűriének Díját is elhozta. A BIB 2019 másik két különdíját Boris Šima (Pozsony Főpolgármesterének Díja) és Miroslav Cipár (a Postabank Díja) kapta. Miroslav Cipár műveiből egyébként „A képzelet labirintusa” címmel a Turócszentmártoni (Martin) Szlovák Nemzeti Könyvtár Irodalmi Múzeumában rendeztek kiállítást. A többi kísérőrendezvény a „váralján” zajlik. A BIB 2017 díjazott illusztrátorai a Hviezdoslav téren, a jelenkor magyar illusztrátorai a pozsonyi Magyar Intézetben, az illusztráció szakos szófiai diákok a Bolgár Kulturális Intézetben, Ola Woldańska-Plocińska a Lengyel Kulturális Intézetben, az „Emlékek szemével” címet viselő tárlat a BIBIANÁ-ban található Dušan Roll Galériában (D. Roll a BIB alapítója – a szerző), Miroslav Hraško kiállítása a Kalab galériában: íme, a rendezvények és helyszínek.

Ahogy említettem, a művészet nem mérhető gólokkal, pontokkal, másodpercekkel és méterekkel. Nehéz rangsort felállítani, a sikeresség sorrendjét

megállapítani. Másfelől azonban a díj a művész számára fontos, motiválja őt. A zsűri soha nincs irigylésre méltó helyzetben. Az idei, tíztagú, a lett Alekszej Naumov elnökletével működő zsűri ismét odaítélte a fődíjat (Grand Prix), továbbá öt Aranyalmát és öt plakettet. Tagjai a következők voltak: Ali Boozari Iránból, Graca Lima Brazíliából, Akoss Ofori-Mensah Ghánából, Nor Emila Mohd Yuszof Malajziából, Igor Olejnyikov Oroszországból, Daniela Olejníková Szlovákiából, Tatjana Pregl Kobe Szlovéniából, Yuval Saar Izraelből és Zhigeng Wang Kínából. A fődíjat az iráni Hassan Moosavi vitte el. Az Aranyalmát az alábbi művészek kapták: Janis Blanks (Lettország), Soojung Myung (Dél-Korea), Anton Lomaev (Oroszország), Wen Dee Tan (Malajzia), Chengliang Zhu (Kína). A BIB Plakettjét pedig ők kapták: Guilherme Karsten (Brazília), Maja Kastelic (Szlovénia), Chiki Kikuchi (Japán), André Letria (Portugália), Anat Warshavski (Izrael). Az olvasó figyelmét biztosan nem kerülte el, hogy a tizenegy díjazott között nyolc olyan akadt, akivel azonos nemzetiségű, illetve állampolgárságú zsűritagot is találhattunk. A szlovén képzőművész volt az egyetlen, aki nem kapott díjat, jöllehet országának képviselője a zsűriben is jelen volt. Ghana illusztrátorai a BIB 2019-en nem vettek részt. Ennek a szembeötlő jelenségnek a magyarázatát a józan ítéletű olvasóra, avagy látogatóra bízom. A különleges könyvkiadó vállalkozásért járó díjat Nagy-Britannia kapta (David Fickling Books, 2017, Oxford: Tornhill), továbbá Ecuador (Comoyoko Ediciones, 2019, Quito: A ritmo endiablado de bomba / A dob ördögi ritmusában), Brazília (Editora positive, 2018, Curitiba: Um livro pra gente morar /) és Kolumbia (Companhia das letrinhas, 2018, Sao Paulo: Apesar de tudo / Mindennek dacára).

Nem szándékozom a zsűri döntését megkérdőjelezni, de tudatában vagyok, mennyi politizálás, diplomácia és manőverezés a konszenzus, a közös döntés ára. A fődíj azonban kivételes tehetségű, kivételes munkásságot felmutató művésznek járna. Olyan művésznek, akinek a meggyőző ereje a rendkívüli minőségben rejlene. Annak idején Albín Brunovský sem kapta meg a fődíjat, így hát ebben a kontextusban a zsűri döntése – s nem csupán a Grand Prix, illetve a BIB 2019 vonatkozásában –

Chiki Kikuchi, Japán - *BIB Plakett 2019*

Chiki Kikuchi, Japán - *BIB Plakett 2019*

Maja Kastelic, Szlovénia - *BIB Plakett 2019*

Wen Dee Tan, Malajzia – *BIB Aranyalma* 2019

André Letria, Portugália – *BIB Plakett* 2019

kéteyleket ébreszt. Meggyőzőek lehetnek az olyan technikák, mint az olaj furnéron vagy az akril a fán, s nyilván ilyen hatást kelthetett a stílus és a tartalom eredetisége, ötletessége, az „újszerűség” tényezője. Olykor azonban a stilizálás a forma absztrahálásának határvonaláig jut el, s a kép már alig emlékeztet gyermekkönyv-illusztrációra. A múltban szóványosan effajta „művészkedések” is előfordultak. A gyerekeknek más az ízlésük, mint a felnőtteknek, s ezt a gyerekszűri döntései is tanúsítják: jobban kedvelik a látványos, narratív, erős érzelmi töltettel bíró illusztrációkat. A BIB 2019-en az alkotók óriási többségének sikerült kialakítania az érzékeny egyensúlyt az illusztráció leíró jellege, az elvonatkoztatás és a stilizáció között. A zsűri egyik-másik döntését illetően azonban nem találok a döntés mellett szóló érveket. A múltból tudjuk, hogy a nemzetközi zsűriben a képzőművészekon kívül – akik elsősorban a formára figyelnek, és az övékéhez hasonló képzőművészeti felfogást részesítik előnyben – teoretikusok is vannak (a divatos irányzatokra figyelnek és inkább a tartalomra), és hivatalnokok is felbukkannak, akik viszont illetéktelenek. Különböző, a képzőművészeton kívül eső érveket hangoztatnak, hogy az általuk pl. nemzeti okokból favorizált művészek jussanak érvényre, miként ez a BIB 2019 esetében is látható. A zsűri aztán olyan személy tekintetében jut egyetértésre, aki „senkit sem zavar”, illetve a „legkevésbé zavaró”. S emiatt megtörténhet, hogy a legjobb nem is kap díjat.

Személy szerint meggyőződésem, hogy például a színvonalas japán, kínai, iráni vagy izraeli képegyüttesben olyan szerzők és illusztrációk szerepelnek, amelyekben a tartalom és a forma tekintetében is több ötletesség nyilvánul meg a stilizációban, kivitelezésben, vagy nagyobb hatást gyakorolnak, mélyebb benyomást tesznek a szemlélőre; s a műveik imponálóbbak, mint díjazott földijeik munkái. Szinte már szabállyá vált, hogy a zsűrinek a legjobb – de nem legszebb – illusztrációkkal kapcsolatos elképzelése szöges ellentétben áll a látogatókéval. A művészet ízlés kérdése. Van, aki Dürer aprólékos pontosságú rajzait kedveli, másvalakinek az tetszik jobban, amit Rembrandt néhány vonással felvázolt. Mindkét zseninek a BIB nagydíja

járna, s hogy arany betűkkel kerüljenek be a dicsőség könyvébe – de akik a biennálé Aranyalmát kapják, azokat kisebb és ezüstszínű betűkkel kellene felüntetni a következő bekezdésben, a plakettek tulajdonosait pedig a felsorolás végén és bronz betűkkel. Mindenki mást pedig lapalji jegyzetben, friss szagú, fekete nyomdafestékkel. Egyértelmű differenciálásra van szükség, hogy a díjak ne veszítsenek értékükből a nivellálódás miatt.

A szlovák illusztrátorok tehát néhány sikeres év után egyetlen reguláris díjat sem vittek el, miközben biztos, hogy a szlovák kollekción a művészi szempontból legerősebbek és legkiegyensúlyozottabbak közé tartozik. Az alkotók tudatára nyilván még hat az illusztráció és a grafika szlovák iskolájának a tisztessége: ezt az iskolát Vincent Hložník alapította és Albín Brunovskýval érte el a csúcspontot, és a jelenkorban tovább gazdagította az illusztráció és a grafika doyenje, Dušan Kállay, az egyetlen szlovák művész, aki illusztrációival elnyerte a BIB fődíját és a H. Ch. Andersen-díjat. Szlovákiát az idei biennálén egy kivételtől eltekintve az 1968 – 1978 között született közép- és későközépkorú művészek képviselik, valamint a fiatal nemzedék három női alkotója. A piac diktatúrája ellenére, és az illusztrátorokat s az illusztrációt Szlovákiában övező kedvezőtlen körülmények között ez váratlanul pozitív mérleg. Van még néhány művész, és nem csupán szlovák, akik biztosan díjra érdemesek. A biennálén ismételtlen kiállító és néhány esetben díjjal is kitüntetett bajnokok: Peter Uchnár, Martina Matlovičová, Ľuboslav Paľo, Vladimír Král, Svetozár Košický, Juraj Martiška, Katarína Slaninková mellett Simona Čechová, Hedviga Gutierrez, Katarína Ilkovičová, Noémi Ráczová, Boris Šima, Kristína Šimková, Dávid Ursiny és Juraj Vitek is teljes értékű szereplőként volt jelen.

Csalódást jelent számomra a cseh kollekción, amely csak hat alkotó munkáiból áll; Kanadát és Svédországot csak egy-egy – ukrán és bolgár származású – képzőművész képviseli, a norvégok teljesen hiányoznak, etc. Hagyományosan markánsak a díjazott alkotókat is felölelő nemzeti kollekción, a balti államokból, Oroszországból, Ukrajnából stb. származó kollekción. Ismételtlen megállapíthatjuk, hogy az összevetés bizonytalan, a művészet nem

Soojung Myung, Dél-Korea – *BIB Aranyalma* 2019

Anton Lomaev, Oroszország – *BIB Aranyalma* 2019

Anat Warshavski, Izrael – BIB Plakett 2019

Guilherme Karsten, Brazília – BIB Plakett 2019

Svetozár Košický – BIB 2019 Gyerekszűriének Díja

mérhető, ezért az egyes szerzők értékelésének nincs értelme. A kiállítást látni kell, s hagyni kell, hogy az illusztrációk hassanak ránk. Dictum, factum: már évek óta látható a globalizáció eszközeit jelentő digitalizáció és az internet arra irányuló hatása, hogy a nemzeti iskolák arculata a köztük lévő különbségekkel együtt elmosódjon, és az illusztráció műfaja a globális piac szükségleteinek megfelelően uniformizálódjon.

A nagyobb problémák hathatósabb pozitív gondolkodást követelnek, így hát pozitívan szeretném befejezni én is. Cikkem írása közben az idej, 27. BIB gyönyörű katalógusát használtam, amely régóta nyugdíjas, valaha villamosmérnökként dolgozó apám és a nemzedéke tipikus képviselőjének

mondható tizennégy éves fiam kezébe is eljutott. Apám azt mondta, hogy mindegyik képet kialakasztaná a nappaliba, s ezt a fiam rendben lévőnek találta.

A mesékből és a történelemből tudjuk, hogy a vár azoknak volt a székhelye, akik erejükkel uralkodtak; harminc évvel ezelőtt megértük, hogy a vár olyan ember székhelye lett, akinek a hatalma a szón és a gondolon alapult, most pedig, 2019. október 25-től 2020. január 5-ig jogarral és olykor almával a kézben azok fantáziájának gyermeki világa uralkodik, akik gyermekek maradtak.

G. Kovács László fordítása

Bartha László: *Cirkusz I, II*, 1976-77.

Dudás Barbara

ADALÉKOK BARTHA LÁSZLÓ
CIRKUSZ-SOROZATÁHOZ

Bartha László: Ember és természet, 1972.

„Lassan feltápáskodott. Körülötte ködben úszott a világ, s ezen a ködön keresztül látta, hogy Roeber jobbra-balra biccent fejével a közönség felé. A nézők helyükről felugrálva, tombolva ordítottak, hadonásztak, zsebkendőjüket lengették. Arbuzovnak azonban úgy rémlett, hogy mindez régi ismert álom – képtelen, fantasztikus álom, s ugyanakkor mégis kicsinyes, sőt unalmas ahhoz a gyötrelmes, szorongó érzéshez képest, amely a mellét szaggatja.”¹

Bartha László (1908–1998) festőművész pályája több mint húsz éve lezárult, életművének átfogó feldolgozása azonban a mai napig adóssága szakmánknek. A rendkívül gazdag és sokrétű festői munkássága mellett Bartha 1955–1982 között igen jelentős könyvművészeti tevékenységet is kifejtett, legalább 150 könyvhöz készített tollrajz, gouache és akvarell technikával fekete-fehér és színes illusztrációkat, esetenként borító- és kötés-terveket is.² A többségében az Európa, a Magvető és a Szépirodalmi Könyvkiadók gondozásában

megjelent könyvek sorában különleges helyet foglal el az Európa Könyvkiadó által 1979-ben kiadott *Cirkusz* című kötet, mely egyben a művész utolsó jelentős könyvművészeti munkája is. A könyv, mely mind méretét és formátumát, mind a szöveg-illusztráció viszonyát tekintve rendhagyó, Bartha saját szavaival élve „luxuskiadvány”, az 1979-es téli könyvvásárra készült el – benne Alekszandr Kuprin *Cirkusz* című írása, Thomas Mann *Egy szélhámós vallomásai* című regényének egy részlete, valamint Karinthy Frigyes *Cirkusz* című írása mellett Bartha László tizenkét képével.

A jellemzően képciklusokban gondolkodó Bartha 1976–77 folyamán festette nagysikerű *Cirkusz-sorozatát*, mely 12 gouache festményből, illetve néhány kapcsolódó olajfestményből áll.³ A ciklus minden egyes darabja – Bartha korábbi sorozatainak, így a *Jeges Balaton*, a *Behavazott falu* vagy az *Erdély-ciklus* gyakorlatához hasonlóan – valós természeti látványból kiinduló alkotás, összhatását tekintve azonban egyfajta líraian elvont, absztrakt ábrázolásmód felé való törekvés jellemzi őket. A képek központi motívuma minden esetben egy cirkuszi sátor boltozata alatti ovális porondon zajló drámai jelenet, artisták, bohócok, idomított állatok, esetenként marionett figurák kavargó együttese által eljátszott előadás-finálé, mely a legváltozatosabb érzelmeket hívja elő a nézőből. A hideg, kékes-szürkés árnyalatú kompozíciókból sárgák, vörösek és narancsok kontrasztos foltpa ugrik elő, míg a festői megoldásokkal jellemzett háttér előtt finom vonalú, ritmikus részletek rajzolódnak ki. A sorozat első

1 Részlet Alekszandr Kuprin: *Cirkusz* című írásából. *Cirkusz*. Budapest, 1979. Európa Könyvkiadó, 45.

2 Bartha ifjúsági könyvek számára alkotott illusztrációiról korábban írtunk már: Salamon Nándor: *Ceruzavonások az illusztrátor Bartha László portéjához*. *Art Limes* 2009/1. szám, 59–69.

3 A művek ma, a Bartha hagyaték részeként, a Szombathelyi Képtár gyűjteményében található. A múzeum munkatársainak ezúton is szeretném köszönetemet kifejezni, amiért lehetővé tették számomra a gyűjteményben való kutatást.

Bartha László: *Cirkusz III, VII*, 1976-77.

Bartha László: *Cirkusz IX, X*, 1976-77.

Bartha László: *Cirkusz XI, XII*, 1976-77. (Fotók: Dudás Barbara; Szombathelyi Képtár gyűjteménye)

Bartha László festőművész (1908–1988)

lapjain zsúfolt porond-jelenetet mutat a művész újabb és újabb nézőpontból, míg a későbbi lapokon a zsúfoltság helyett egyre drámaibb pillanatok, marionett-figurák ideges táncát, esendő emberi alakok egyéni történeteit – talán egyben saját magánéleti traumáit – beszéli el.

A sorozatot először 1978 telén láthatta a nagyközönség Bartha Helikon Galériában rendezett önálló kiállításán,⁴ melynek megnyitóbeszédében Domokos János, az Európa Könyvkiadó igazgatója a festő világát varázslatos, álomszerű, örökké megújulóként, a művészt magát pedig „fiatal öregként” jellemezte. Bartha saját visszaemlékezése szerint a sorozat elsősorban személyes emlékekből inspirálódott: gyermekkori, fiatalkori tapasztalatokból, az 1973-74-es székelyföldi utazása során meglátogatott palánkai vásár szekértáborában rendezett előadás vizuális élményéből. *„Ennek a ciklusnak sem csak a cirkusz az inspirációja, én mindig szerettem a cirkuszt, és még főiskolás koromban a ligeti Beketow-cirkuszban az igazgató engedélyével állandóan rajzoltam, de ebben a témában sokkal többet érzek, a cirkuszban ugyanaz játszódik le, mint az életben. És amikor ezt a sorozatot elkezdtem, akkor azt próbáltam meg, hogy egy teljesen természetelvű fináléjellegű dologból, amelyik minden cirkuszi előadás végén lejátszódik, lassacskán kivontam azokat az elemeket, amelyek a cirkusz látványában meghatározók, hogy végül is mennyi marad.”⁵*

Az 1979-ben megjelent *Cirkusz* kötet mind a tizenkét gouache képet bemutatta, ráadásul szokatlanul nagy méretben: a nagyalakú, 32x13 cm-es könyv egyenként két teljes oldalt kitöltő színes illusztrációként, míg a könyv borítóján a sorozat záródarabját jelentő, melankolikus hangulatú kocsihúzó-svonulós ismétlődik meg. A tematikus kötetben szereplő festményeket három irodalmi alkotás kíséri – mintegy illusztrálja – ám mindegyik esetében újra-kiadásról

van csupán szó: az orosz realista Kuprin szövege magyar nyelven először 1957-ben az Új Magyar Kiadónál, Thomas Mann regénye 1947-ben a Révai Irodalmi Intézetnél, míg Karinthy írása 1956-ban a Szépirodalmi Kiadónál jelent meg. Bár biztos forrás nem áll rendelkezésünkre a kiadói szándékkal kapcsolatban, azonban feltételezhető, hogy a tematikus kötet létrejöttét Bartha sorozata inspirálta, a belőlük rendezett kiállítást, mint láttuk, az Európa Könyvkiadó igazgatója nyitotta meg.⁶ A kötet Bartha könyvművészetének vitathatatlan csúcscarabja, mely a több mint három évtizedet felölelő illusztrátori pálya méltó lezárása is egyben. Célközönsége – bár a könyv formátuma ezt sejtetné – nem egyértelműen a gyermek olvasó, sokkal inkább egy életkorban vegyes, a cirkusz világa iránt bármilyen okból fogékony, érzékeny olvasóréteg lehetett.

A *Cirkusz-sorozat* a Bartha életmű egyik fontos fordulópontját képezi. A figurális, emberi alakokkal is dolgozó ábrázolásmód egyik utolsó példáját jelöli a művész pályáján, egy nagy korszak lezárultát. Bartha festői nyelvezete élete utolsó szakaszában – mely 1968-as Kőszegre költözésével kezdődött és egészen haláláig tartott – egyre tudatosabban törekedett a látvány rendszerbe foglalására, absztrahálására, szín és forma harmóniájának megteremtése felé, melynek során a látvány, mint inspirációs forrás ugyan megmarad, az elkészült alkotások azonban már tisztán absztrakt táblaképek.

4 Bartha László érdemes művész kiállítása. 1978. november 16 – december 10. Helikon Galéria, Budapest.

5 Rideg Gábor: *Egy fél évszázados festői pálya. Beszélgetés Bartha Lászlóval.* Művészet, 1985. május. XXVI. évf. 5. szám, 31.

6 Elképzelhető természetesen, hogy valamiféle egyéb évforduló, alkalom is kapcsolódott a cirkusz-tematikájú kötet megjelenéséhez, ugyanebben az évben jelent meg ugyanis Szekeres József – Szilágyi György: *Circus – Fejezetek a magyar cirkuszművészet történetéből* című könyve is (Magyar Cirkusz és Varieté Vállalat, Budapest, 1979).

Mészáros János mintázás közben, 1962 körül

Mészáros János: *Golgota*, 1970

Mészáros János: *Lebegés*, 1987

Wehner Tibor

„AZ IDŐBE VETETTSÉG MEGHALADÁSÁRA TETT KÍSÉRLET”

MESZLÉNYI JÁNOS SZOBRÁSZMŰVÉSZ ALKOTÓI VILÁGA

Nem sok támpontunk, s még kevesebb biztos forrásunk lehet, ha a magyar művészet jobbára ismeretlen fejezeteire visszapillantva egy-egy kitűnő, mesteri életmű legfontosabb jellemzőit szeretnénk megismerni. Néhány lexikoncímszó, egy-egy műelemzés, szórányosan megjelent kiállítás-kritika, hivatkozás ugyan fellelhető, de az átfogó, összegző tanulmányt, az egységes egészbe, a korszak magyar és egyetemes művészetébe illeszkedő tényezőket mérlegelő elemzést általában hiába keressük. Teljes, önálló, művészettörténetileg megalapozott monografikus feldolgozásban aligha reménykedhetünk. Ez a szomorú helyzet Meszlényi János, a XX. század harmadik harmadában és az új évezred első másfél évtizedében tevékenykedett, kitűnő szobrászművész esetében is. Aki még a múlt század hatvanas és hetvenes, majd a kilencvenes éveiben rendezett ugyan néhány kamara jellegű kiállítást, de az életmű-tárlattal való fellépés lehetősége nem adatott meg számára – vagy könnyen lehet, hogy ő maga sem szívesen vállalkozott volna egy ilyen bemutatkozásra –, de a magyar művészet, a magyar szobrászat közelmúltjának történetét összegezve megkerülhetetlen egy ilyen számbavétel. Ezért is minősíthető ünnepinek és kivételes jelentőségűnek ez az egykori szűkebb hazája, budapesti városnegyede galériája által rendezett emlékkiállítás: vélhetően a Meszlényi-munkásság ilyen nagyívű áttekintésére korábban még nem került sor, ilyen nagy műegyüttest összegyűjtve még nem láthattak a művészetrajongók. Természetesen, szobrászművészről lévén szó, objektív akadályai is vannak a teljességre törekvő összképteremtési szándék beváltásának: Meszlényi János monumentális művei az országban elszórva, mozdíthatatlanul, szervesen az építészeti vagy természetes környezetükbe illesztve állnak – sorokban olyan kivételes jelentőségű, kimagasló értékeket képviselő művekkel, mint a szegedi

Meszlényi János szobrászművész (1939–2016)

Alabárdos étterem még diplomamunkájaként készült vörösrézlemez-domborítású kapuja, a székesfehérvári *Nő gödölyével* és a *Géza fejedelem*-szobor, vagy a pannonhalmi *Radnóti*-emlék –, vagyis az életmű-reprezentáció e valóságos tárlat és a tőlünk jelenleg távoli, a kiállításlátogató számára a virtuális terekben leledző művek összessége révén valósulhatna meg a maga teljességében. Ám ha bepillantást szeretnénk kapni ebbe az alkotói szférába, akkor sem kell messzire mennünk: a szabad térbe, illetve a belső térbe komponált alkotásként tanulmányozhatjuk a nagyméretű Meszlényi-plasztikákat itt, a pesterzsébeti Gaál Imre Galéria szoborkertjében és a nem túl távoli soroksári templomokban is.

Meszlényi János szobrászati világához közelítvén előjáróban le kell szögeznünk, hogy e művészeti terület minden ágazatában és műformájában aktívan és mesteri módon tevékenykedett ez az alkotó: körplasztika és dombormű, érem és plakett is született műhelyében, és otthonosan mozgott a monumentalitás léptékei között ugyanúgy, amiként a kisplasztikák körében, s korántsem elhanyagolható a szobrászathoz kötődő, de attól érzékenységei és finomságai révén el is távolodó, önállóvá váló grafikai alkotómunkájának termése sem. Megmunkált, faragott követ, mintázott és öntött bronzkompozíciót, vagyis

Mészlényi János: Szobrok és domborművek

Mészlényi János: Radnóti-emlékmű tev, 1982.

Mészlényi János: Géza nagyfejedelem, 1972. Székesfehérvár

Meszlényi János:
Pieta, 1998

gyakorolta az elvétellel és a hozzáadással megoldott formaképzést és tömegalakítást is, és kalapált, domborított rézlemez. Talán nem indokolatlanul hivatkozunk a reneszánsz szemléletre, szellemiségre és a reneszánsz mesterségbeli felkészültségre. Pályája nyitányán – 1965-ben zárta le tanulmányait a budapesti Magyar Képzőművészeti Főiskolán –, 1969-ben D. Fehér Zsuzsa művészettörténész írt az első évek alkotásait analizáló fontos, a későbbi alkotószakaszokra is érvényes, költői hangvételű cikket a *Művészet* című folyóiratban, megállapítván: „A kézműves ősök ügyessége, a dunántúli táj emléke kísérte útján és valami csillapíthatatlan vonzalom a klasszikus teljesség iránt a jelenségekben megbúvó bukolikus hangulatok kivetítésére. Szobrászati hitvallása úgy tűnik határozottabb, mint hasonló korú társaié, plasztikai eszménye korábban kialakult, véglegesebb. ... A modern mítoszt kutatja szobraiban, nagy érzékenységgel kalapált lemezein és a reneszánsz mívességgel készült rajzokon csakúgy, mint az érmekben vagy a többméteres profán oltárok és kapuk képmezőiben. A XX. század szaggatott jelbeszéde idegen tőle és a szétmorzsolódott formák születése idején tudatosan és makacsul követi a poézissé érett valóság dallamos, artikulált hangjait. Minden szobrászgesztusával a mába ültetett klasszikus ideának áldoz.”

Valóban: a klasszikum és a modernitás egyszerre, izgalmas egységben van jelen Meszlényi János alapvetően realista, expresszív jegyekkel is felruházott, szimbolikus töltetű, szuggesztív kifejezésű szobrászatában. És mindig csak a test a plasztikai médiuma: a torzó, vagy a teljes emberi alak, esetleg egy-egy attribútum jelenik meg, de semmi más: a kifejezés intenzív eszköze a testtartás, a testhelyzet, a mozdulat, a gesztus.

Szólnunk kell arról is, hogy Meszlényi Jánosnak és generációjának munkásságát mintegy kettéosztotta, két fejezetre választotta a történelem: egy negyedszázadon keresztül kellett dolgoznia a szocialista rendszer és a kultúr- és művészetpolitikája által

megszabott szabályok, körülmények és feltételek között – és valószínűleg nem kell hangsúlyoznunk, hogy a megrendeléstől, és anyagi erőket követelő mesterség-gyakorlástól igencsak függő szobrászatban ez milyen kiszolgáltatott helyzetet, viszonyt teremt –, és azután negyedszázad adatott meg számára a szabadabb, de azért továbbra sem tiszta, inkább kaotikus, mintsem kiszámítható demokratikus rendszer művészeként. Áruklodó jelenség lehet, hogy míg az első korszakban az allegorikus, szimbolikus megfogalmazású alkotások dominanciája regisztrálható, addig a pálya második, a rendszerváltás utáni időszakában a bibliai témák és alakok, a szakrális jellegű kompozíciók alkotják a fő szobrászati szótartalmat. Mély emóció élteti allegorikus nőalakjait, drámai hangok megszólaltatói, tragikus tartalmak tolmácsolói vissza-visszatérően megformált korpuszai. A Meszlényi-figura lényegi plasztikai eleme a drapéria, illetve a testet övező öltözet jelenléte és megformálása: a leplek, a fátylak, a köntösök, a köpenyek és kendők redőzései, gyűrődései, rétegződése, lágy esése és aláhullása egyszerre rejt és ki is emeli, vagy csak bizonytalanságot és talányokat keltőn sejteti az alakot. E formai-tartalmi elemet a nehéz technikaválasztás és virtuóz alkalmazása, a részletdomborítás révén bontakoztatja ki Meszlényi János teljes pompájában, amely mind a domborművein, mind a térplasztikáin gyakran választott alkotómódszer. A lemezplasztikáról meditálva e technika egyik kiváló alkotója Vigh Tamás jegyezte meg, hogy „... a lemezt nem lehet másképp felhasználni, csak úgy, hogy szerkezete legyen. Enélkül lehetetlen vele dolgozni. Még az a jó tulajdonsága van, hogy

olyan szerkezetet lehet benne keresni, amely maga az indulat és a kifejezés hordozója.” Minden bizonyítással ezt a kifejezési lehetőséget, a biztos szoborszerkezet konstrukcióját, és az eredendően a dolgok lényege alatt lappangó indulat plasztikai kioldásának esélyét fedezte fel a szobrász, amikor ehhez az általa oly erőteljesen kultivált anyaghoz nyúlt, s amelyhez újra meg újra visszatért.

Egy másik, egy új művészgeneráció alkotója, a még napjainkban is fiatal szobrászként dolgozó Gálhidy Péter a 2017-ben, a budapesti Epreskertben rendezett emlékkiállítás alkalmával ismerte fel a keserű szakmai igazságot: „Indulásakor, a hatvanas évek elején, a kockareál időszakában az ő szenvedélyes, lírai megfogalmazásai, témaválasztásai nem illeszkedtek bele és nem is akartak beilleszkedni a korszakba.

Sem a létező szocializmusban, sem a létező demokráciában nemigen találja helyét az a fajta művészetfelfogás, amelyet Meszlényi János képviselt. Az időbe vetettség meghaladására tett kísérlet, a korból való kimenekülés nála nem valami romantikus módor, hanem alap életélmény.” Itt az idő, hogy a kor, az utókor befogadja, hogy felfedezze, hogy elismerje, hogy kimagasló értékei között tartsa számon a Meszlényi-életmű tragikus szépségű, jelentszgdzdg, az élet nagy kérdéseivel kétségbeesetten viaskodó, de a küzdelem fel nem adásának szellemét sugárzó alkotásait.

(Meszlényi János (1939–2016) szobrászművész emlékkiállítása. Budapest, Gaál Imre Galéria, 2019. szeptember 11. – október 26.)

Meszlényi János: Keresztelő Szent János, 1982

Meszlényi János: Szent Tamás, 1996

Meszlényi János: *Sárkányos-szobor feje kővön*, 1980

Meszlényi János: *Fa korpusz*, 2002

Meszlényi János: *Finis*, 1987

Meszlényi János: *Fürdőző*, 1990-es évek

Rónai Éva: *Várakozás*, 1992

Rónai Éva: *Farkas és barátai*, 1990

Wehner Tibor

A LÉTEZÉS CSODÁI

RÓNAI ÉVA KÁRPITMŰVÉSZ ALKOTÁSAI

Rónai Éva kárpitművészetének megközelítéséhez, műveinek értelmezési kísérletéhez – amely kísérlet könnyen lehet, hogy beteljesíthetetlen marad – számos szempont felmerülhet, több összefüggés megjelölése kínálkozik. E különös kárpit-világ titkainak feltárásával megpróbálkozhatunk a magyar textilművészet történetének rendszerében, tendenciáinak tükrében vizsgálódva, viszonylagos biztonsággal megállapítván, hogy ez az életmű a magunk mögött hagyott évszázad utolsó harmadában bontakozott ki. Akkor, amikor az elevenné terebélyesedett magyar textilművészetben a kísérletező-megújító kezdeményezések fellángoltak, majd e fellángolást követően kissé lecsillapodtak, és Ferenczy Noémi iskolateremtő munkásságára alapozva ismét a kárpitszövési, a kárpitművészeti törekvések erősödtek fel. Ezeket a törekvéseket napjainkig erőn dominánsaknak ítélnélhetjük, ha a szombathelyi biennálék, majd triennálék műegyütteseire, a budapesti nemzetközi kárpitművészeti kiállítások anyagára, vagy ha a Magyar Kárpitművészek Egyesülete működésére és a fenntartóssága alatt, szervezése eredményeként létrejött munkákra hivatkozunk. Dobrányi Ildikó, az 1996-ban megalakult kárpitművészeti egyesület alapítóelnöke állapította meg, hogy *„Kapuk nyíltak egy olyan generáció előtt, mely még a klasszikus értelemben vett akadémikus képzéshez hasonló alapokat kapott a budapesti Képzőművészeti, illetve az Iparművészeti Főiskolán, ugyanakkor rendkívüli érdeklődést mutatott a kor újabb médiumai – a számítógép, a fény- és hangeffektusok, a fotó, a videó –, és azoknak művészetükben való alkalmazása iránt. Ugyanakkor egyre inkább gyorsuló világunkban e generáció nagyon is ragaszkodik, mintegy annak ellentételezéseként, egy olyan műfajhoz, mely művelőjére szinte rákényszeríti az elmélyült alkotás mód-szerét. ... A művész számára – aki maga tervezi*

és szövi műveit – felkínálja a lehetőségét annak, hogy a műtárgyat a végkifejletig tudatosan alakítva a mű létrehozásának egész folyamatában személyesen vegyen részt.”

A másik megközelítési lehetőségünk a Rónai Éva-oeuvre kapcsán a munkásság alakulásának áttekintése lehet, amelyhez a kiindulópontunk az a *Nyár* című, hosszúak, stilizált alakokból felfűződő motívumsorra komponált alkotás lehet, amely Rónai Éva egy korai, még az 1970-es években készített kárpitja. Ez a mű még a modernné válni vágyó szövött textil-falikép iskolapéldája, de még nem hordoz átütő erőt, s nem felruházott az alkotói egyéniség, az egyéni alkotószemlélet súlyos és jellegzetes vonásaival. Ezek a vonások csak az 1980-as években jelennek majd meg, s formálódnak önálló, karakteres stílusjegyekké, majd szilárdulnak meg stílussá. Mindez összefügg a Rónai Éva pályáját meghatározó történeti vonatkozásokkal: tudni kell, hogy e művész csak viszonylag későn, 1971-ben, a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola tanáraként dolgozva kapott diplomát a Magyar Iparművészeti Főiskolán, majd diplomaszerezése után is tevékenyen dolgozott a művészetpedagógia területén, tanította tanítványait a faliképszövés oly nagy alázatot követelő mesterségére és művészetére. És mindezen közben újabb tíz esztendő kellett ahhoz, hogy megtalálja önálló hangját, hogy megszövhessen különös jeleneteket megragadó képes kárpitjainak különös sorozatát.

És máris a mesterség, a technika problémaköréhez érkeztünk el, s Rónai Éva munkáit szemlélve mindenkor hangsúlyoznunk kell a technikai kivitel klasszikus, egyszersmind egyéni szemlélettel megvalósított voltát, a tradicionális gobelinteknika-alkalmazását, amely hosszú és nehéz alkotói-kivitelezői periódusokat felemésztőn mindig

Rónai Éva: *Ça va?*, 1990

Rónai Éva: *Beáta*, 1988

Rónai Éva: *Ne kívánd felebarátodat*, 2008

a művész keze munkáját dicséri. Jankovich Júlia *Az újjászületett gobelin* című összefoglaló munkájában fogalmazta meg, hogy „*Rónai Éva fontos törekvése az alkotói munka során, hogy a klasszikus gobelin 'nemes' megjelenését elérje; ehhez saját szövési módszerre volt szüksége. Mivel a tizenkét szálas, sűrű felvétel ma már kivitelezhetetlen, általában hatos felvételt alkalmaz, és ezen a vetülékszálak árnyalt gazdagságával képezi, 'festi' felületeit. Egy-egy bevetésbe 10-12 vékony gyapjúszálat is kever különböző megfontolások alapján: olykor az alapszín mellé 6-7 eltérő árnyalatot alkalmaz, máskor komplementer színeket és azok variánsait fogja össze. E műfaj területén kevés alkotó vállalja ma a 'figura' megjelenítését. Rónai Éva a mesék naiv világát idéző elbeszélő kedvel vállalkozik újra és újra e bátorságot igényelő feladatra – teljesítménye bámulatra méltó.*”
E bámulatra méltó teljesítmény magával ragadó mozzanataként illeszkedtek az életműbe azok

a figuratív, remekbe szabott kompozíciók, amelyek 1980-as évek és 2017 között születtek meg. A szövésből, az anyaghasználatból, és ezek bravúros technikai alkalmazásából eredő varázslatos színegyüttesek révén gazdag festői hatásvilágot kibontakoztató olyan textilképek állnak előttünk, amelyek a nagy, központi motívumok és a megannyi elemből szerveződő, részletező kidolgozású kárpitmezők finom egyensúlyára alapozottak. A jelenetek, a talán életképeknek nevezhető kompozíciók megjelenítései leírhatók és nem is, mert ugyanúgy köznapiak, mint a köznapi valóságon túllépők. Minden lehet valószerű és mesészerű egyszerre, dokumentatív jellegű vagy a képzelet, a fantázia szülötte. Minden történhet, játszódhat a régmúltban vagy akár a jelenben is, minden lehet személyes élmény, vagy kívülről szemlélt, színpadszerű produkciói is. Ennek eredményeként a jelentések köreit faggatva a befogadó, a szemlélő kissé elbizonytalanodik, a legendák, a bibliai

Rónai Éva: *Eat or to be Eaton*, 2003

mélységek körében kezd kalandozni, a jelek, a szimbólumok és metaforák felfejtésével próbálkozik, de már a felszínnél, a kiindulópontnál elveszti a fonalat (bár itt ez a nyelvi fordulat nem a legszerencsésebb): itt nem érvényesíthetők a máskor jól bevált interpretációs módszerek. A leltár végül valahogy úgy vonható meg, hogy a művek tárgya az ember és a természet: és e világban gyakran visszatérő elemek a víz, a hajó, a különböző állatok: a madarak, a halak, a tatu, a nyúl, a disznó vagy az elefánt és egy valamifajta krokodilféleiség. És az emberalakok között a felnőttek és a gyermekek körében vissza-visszatérően megjelennek a művész szűkebb környezetének, leginkább családjának tagjai, akik azonban a művészt jól ismerők, művészetét elemzők körén túl a külső szemlélők számára egy furcsa, kettősségekben játszó világ szereplői. A kárpitképek által élénk tárt ember- és természet-világ tele van furcsa szépséggel, könnyed bájjal, önfeledt játékossággal, a létezés csodáival,

különösségekbe emelkedő történéseivel, költészetével, gyakran felismeretlen motívumaival és részleteivel, de ugyanakkor megismerhetetlenségeivel, kiszámíthatatlanságaival, titkaival is. És mintha mindenben átlengene valamilyen megingathatatlan derű, béke, és a bölcs, meditatív életszemlélet.

„Azt vallja ő is, hogy a gobelinszövés életmód” – hivatkozik az alkotó önvallomására Jankovich Júlia. *„Olyan munka, amelynek emberformáló hatása és életszemléletet ad, sajátos látószöveget a világhoz. Miközben alkotójának minden idejét leköti, akkora örömet szerez, hogy mellette másra már nincs is szükség.”* És ez minden bizonnyal így is van: Rónai Éva a nyolcvanadik életévén túl is tevékenyen és aktívan dolgozik, tovább gyarapítja a magyar művészetet, a magyar kárpitművészetet varázslatos alkotásaival, és mindeme öröme mellett egészen biztosan másra már nincs is szüksége.

Rónai Éva: *Navigare necesse est*, 2001

Mezőben című kiállítás meghívója, 2019

Nagy Zoltán: Csabára gondolva, 2019

Nagy Zoltán: Lenni vagy nem lenni, 2019.

Bedi Kata

TÖRETLEN VONALAKKAL

NAGY ZOLTÁN MŰVÉSZETÉRŐL

Sokrétű formanyelv, nagy gesztusok, jó arányérzék, bravúros rajzkészség, kifinomult színhasználat, összetett gondolatiság és finom irónia – nagy vonalakban így jellemezhető Nagy Zoltán művésze. A Pozsonyban élő alkotó diplomamunkájával, a Madách-sorozattal vált ismertté – (Cseh)Szlovákiában. A '91-es, *Hommage à Madách* címet viselő munka ma a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma tulajdona, és az alsósztrégovai Madách Imre Kastély Múzeumban látható jó pár éve. Felteszem, ha e sorok olvasói találkoztak is már Nagy Zoltán munkáival, ezek lennének azok, hiszen Az ember tragédiájának szülőhelyére, Madách egykori lakhelyére sokan látogatnak, de a szlovákiai képzőművészet történéseiről csak nagyon áttételesen hall a hazai közönség. Éppen ezért érzem indokoltnak pár szóban bemutatni Nagy Zoltánt: Losoncon született 1961-ben, gyermekora a közeli Zsélyhez köti, apja Zs. Nagy Lajos író, költő. 1980-ban a pozsonyi Iparművészeti Középiskola grafika szakán érettségizett, majd a pozsonyi Képzőművészeti Főiskolára járt 1985-91 között. Mesterei Albín Brunovský és Karol Ondreička voltak. A Kalligram, a Madách-Posonium, a Liliium Aurum és az AB-ART Kiadó számos könyvét tervezte és illusztrálta, köztük apja versesköteteit is. Nagy Zoltán érdeklődése az illusztráció, a grafika iránt nem választható el attól, hogy a csehszlovákiai irodalmi élet népszerű alakja volt az apja; érdeklődésére, fejlődésére magától értetődő módon volt hatással a művészekből, szerkesztőkből, újságírókból álló baráti kör, és természetesen az apa irodalmi érdeklődése, munkássága. Hogy érzékeltessem e szellemi közeget, hadd idézzem Zs. Nagy Csehszlovákiai magyar költő fohásza az Úrhoz c. 1971-es vers részletét: „Uram, világoítsd meg a mi elménk, / teremts nekünk minisztereket, hóhányókat

és / zongorahangolókat, / szabadíts meg bennünket a fülcsengéstől, / a fülcimpa rángástól és nyelvtá-
 űtetéstől, / mert tüskés a mi sorsunk, mint a kaktusz,
 / és kemény is, mint a kosok szarva, / tekints
 parasztjaidra, Uram, ...¹”. Nagy Zoltán művésze-
 szempontjából fontos ez a szellemi háttér, amelyben
 nevelkedett, nem csak azért, mert a szövegektől
 indult azok képi „feldolgozása” felé, hanem azért
 is, mert ahogy talán a fenti sorok is érzékeltetik,
 a játékosság, az irónia, a groteszk apja költészetéből
 öröklőd(het)tek Nagy Zoltán művészetébe.

Ezek a jellemzők állandóak Nagy Zoltán munkás-
 ságában, ahogy a „grafikusság” is; annak ellenére,
 hogy a grafikus indulás pár nyugalmas éve után
 kanyargós útra lépett a képzőművészetben. Az utó-
 bi két évtizedben az akvarellal színezett tusrajzok
 egyre szaporodtak, és a keze alól kikerülő munkák
 javarésze vászonra vitt akril vagy olajkép. Ez persze
 nem abból fakad, hogy rajztudása, vibráló képi
 világa kopott volna el, inkább csak a megfelelő
 kifejezőmódot keresve tévedt a festés mezejére,
 de a színek szirén éneke megbabonázta. Sőt, a leg-
 utóbbi időben a plasztikus képalakítás is izgatja,
 és a legkülönbélebb anyagok felhasználásával érde-
 kes objektumokat is készít. A szó szoros értelmében
 vett „képző-művészetként” írható le technikákat és
 anyagokat szabadon alkalmazó alkotómunkája.
 A grafika, rézkarc, tusrajz, kollázs műfajában is alkot,
 de a vásznon túl kartonra, farostlemezre, pizzás-
 dobozra, vagy akár szekrényajtóra is fest (*Betti*) –
 olajjal, akrillal; helyenként teáspapírt (*Mon cherry*),
 vagy fogpiszkálót is ráhelyez a képre (*Jákob lajtorjája*),
 vagy felhasítja és összevarja (*Meghasadt táj*) a vász-
 nat, de akár egy gyógyszer-csomagolás darabkáját
 is beilleszti a képbe (*A hal szeme*).

Ahogy a technikát illetően nincs egy fő „csapás-
 vonala” Nagy Zoltán művészetének, úgy művészi

1 <http://www.szozat.org/index.php/lira/tartalom/1335-zs-nagy-lajos-csehszlovakiai-magyar-kolto-fohasza-az-urhoz>

Nagy Zoltán:
Megfeszítve, 2019

Nagy Zoltán:
Fehéren feketével,
2018

Nagy Zoltán:
Triptichon,
2011-2014

stílusát tekintve sincs. Korszakai, sorozatai vannak, amelyek a szürrealizmus, expresszionizmus vagy éppen a gesztusfestészet törekvéseihez sorolhatók. Ezek a korszakok egymást váltják és vissza-visszatérőek, ahogy témái is. A nő, az ember ontológiája, a világ kiragadott jelenségei és hangulatai, a város, és annak struktúrái, bibliai témák állnak művészténekek középpontjában.

Nagy Zoltán munkássága tehát sokfelé nyitott. A 2019. október végén, a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeumában nyílt *Mezőben* c. tárlata arra tesz kísérletet, hogy az utóbbi 10 évből válogatott művek közötti kapcsolódások révén tárja fel művészetének belső összefüggéseit. A két kisebb teremből álló kiállítótérben úgy kerültek elhelyezésre a művek, hogy azok párbeszédbe léphessenek egymással, illetve velük a néző. Az első teremben a bohócos képek, a *Krisztusfej vesszőkkel* és az egyik legjelentősebb, expresszionista munka, a *Triptichon* kapott helyet a női portrék mellett. A belső nagyobb terem a struktúrákat helyezi előtérbe: a teret hangulatilag meghatározó *Mezőben* c. képpel a középpontban, oldalt a falakon friss grafikákkal, a gesztusfestészet törekvéseihez sorolható festményekkel és pár absztrakt, expresszionista képpel.

Nagy Zoltán műveinek talán legfontosabb jellemzője a felszabadultság. Képein a közvetlen kifejezés ereje érhető tetten, képeit kontrasztok termékeny feszültsége működteti. Munkái spontán alkotásról tanúskodnak, amelyben a tudatos kompozíció része a szabad képzettársításoknak való téradás. Sok képén felismerhetjük a gesztusfestészet törekvéseit (pl. *Megfeszítve, Fehéren feketével, Sivatagi vihar*), hiszen látjuk, a festő kézmozdulatait a belső érzékenység, indulatok irányítják. A vásznon, farostlemezen, kartonlapon létrejövő felület drámai hatással van ránk, hiszen szinte láthatóvá válik számunkra, nézők számára a festmények keletkezésének folyamata; a vizuális telítettség, az olykor egymásra rakódó festékrétegek, a színek egymáshoz való viszonya, a formák játéka pedig óhatatlanul a hatalmába keríti. Mert a képeket létrehozó gesztusok egy belső, gazdag világ lenyomatai: az ösztönös festői mozdulatban a színek, formák, anyagok természetének mély ismerete nyilvánul meg. Nagy

Zoltán fontos és kiterjedt korszaka a „spirális-vertikális sorozat”: az egymásra vitt vastag festékrétegek, az egymást keresztező élénk színek a térbeliség és a képiség problematikáját vetik fel; pontosabban a kép síkjának problematikusságát fejt ki Nagy Zoltán ebben a korszakában. A sorozat fő motívumai a vásznat átszelő vertikális egyszínű vonalak és a – mintegy más dimenzióba helyezett – élénk színű vertikális sávok váltakozása, valamint a vibráló színű, vékony vonalú spirál, vagy kacskaringós vonal. Ezzel a művész a geometria axiómáira is, de a statikusság, lendület és ritmus viszonyára is rákérdez. Az ismétlődések és variációk játékoságában ugyanakkor egy másik jelentős problémát vet fel Nagy Zoltán: a háttér és alak problematikáját, és azon keresztül tulajdonképpen a látás és kép-nézés témakörét. A sorozat továbbgondolásában újabban a figura és a képterek együttes ábrázolása figyelhető meg, s természetesen a grafika és a festészet együttes megnyilvánulása. (*Keretek között*). Nagy Zoltán felszabadultságát nem csak a gesztusfestészeti törekvések mutatják, hanem a formanyelvek szabad, egyedi használata. Az absztrakt és figurális ábrázolás keresztmetszetében létrehozott képei provokatívak: az esetlegesnek tűnő vonalak lehetnek csak színes foltok, vonalak is csupán, de ugyanezekben egy-egy alakra, arcra ismerhetünk. A képeket látva egyértelmű, hogy az alkotó a szubjektív reflexióinak kifejezésére helyezi a hangsúlyt, érzéseit, gondolatait jeleníti meg, a lehető legközvetlenebb módon. Így kerül vásznonra az ember és művész világban való helyének kérdése, a helyzetek relativizálása, tragédia és komédia együttes jelenléte, az *igaz, nem csak a valódi*.

Nagy Zoltán viszonylag sok önarcképet fest, rajzol; Krisztusképek is szép számmal vannak, és régóta jelen van a bohóc figurája is művészetében. Kiss-Szemán Zsófia évekkal ezelőtt rámutatott a bohóc és a bohóc tragédiája kérdésének jelentőségére munkásságában; arra az ártatlan játéknak tűnő élethelyzetre, amely tragédiába fullad, s a bohóc és a művész életérzése közti párhuzamra. A tárlaton éppen ezért együttesen szerepelnek a témában más-más évben született „bohócos képek” (pl. *Szomorú bohóc, Tökfeje*). A Krisztus-képek és

önarcképek ilyen módon való, „mennysiségi” elhelyezésére nem adott módot a kiállítótér, ugyanakkor helyet kapott pl. a *Krisztusfej vesszőkkel* és egy frissebb önarckép is, az apát és a fiát ábrázoló képek mellett. Más témák, mégis, összeérnek: a „képmásiaság” kérdéskörét, a teremtettség, a világba vetettség, az egyén, az egyedüllét és egyediség kérdéseit járják körül. Mindegyik „portrékép” és mindegyik az emberről szól. Nagy Zoltán művészetében a bibliai témák és a Krisztus-ábrázolások nem a vallásos áhítat megjelenítésének vágyából fakadnak, nem újramondani akarják ezeket a történeteket, hanem az emberi aspektusból érteni: a fájdalom, a földi élet felől érteni. Ezek a képek sokkal inkább a zsidó-keresztény kultúrkör elemeire és szimbólumaira tett reflektív értelmezésként foghatók fel, intellektuális és érzelmi értelmezések. Isten fia, Krisztus megjelenítése is ezért érdekes Nagy Zoltán művészetében, mert a blaszfemiát elkerülve mutatja Jézus különböző arcait, a szokatlan ábrázolásnak köszönhetően ugyanakkor közelebb kerülhetünk az isten-emberhez.

Érdekes, hogy Nagy Zoltán a nők ábrázolásához máshonnan közelít. Legtöbbször az idealizált szépség figyelhető meg, még ha olykor karikatúrisztikus is az ábrázolás. A képeken megjelenő nők vagy női arcok mintha távoliak lennének, de minden esetben szépek. Míg a bohóc- és önarcképei is a szenvedő embert akarják megérteni, az ábrázoláson keresztül megmutatni, feltárni a lelket, addig a nőket ábrázoló képek a jelent mutatják meg: a szépséget és egyediséget akarják láttatni. Míg a nőket ábrázoló képek éteriek, a bohócok és önarcképek megrázóak; de főként a bohócok képek, amelyek a vigyorban meghúzódó tragikumot tárják fel.

Nagy Zoltán művészetében a tragikusság mellett szorosan ott van a groteszk és az irónia eszközeinek alkalmazása. Mintha Madáchtól kölcsönöznék az ars poeticát: „*Tragédiának nézed? nézd legott. Komédiának, s múlattatni fog.*”². A szórakoztatás egyik legjobb példája Don Quijote alakjának sokszoros feldolgozása. Egy irodalmi, mára szimbólummá vált főhős alakján keresztül mond és mutat valami ma és

mindig aktuálisat Nagy Zoltán az emberi természetről, szórakoztatóan.

Nagy Zoltán művészetében erőteljesen van jelen a szarkasztikus humor. Ahogy korábbi képein, így ezeken is sok helyütt keverednek a realizisztikus elemek a szabad képzettársítás során hozzájuk rendelt színekkel, motívumokkal, így jön létre sok képen egy szürreális világ, melyet átítat a személyesség, a művész közvetlen önközlése. Az ironikus, öniro-nikus, olykor szarkasztikus és groteszk látásmód Nagy Zoltán művészetének lényegi eleme. Szürrealisztikus képein, karikatúráin (pl. *Aki dudás akar lenni, Bús képű lovag Ítélet előtt*, stb.) a világból kiemelt jelenetekből épített abszurd képi világot teremt. Az irónia, a groteszk főleg grafikáin van jelen. A részletekig kidolgozott grafikák egy bonyolult gondolatrendszerbe vezetnek be, és apránként tárják fel a művész összetett fogalomrendszerét és világlátását. A kiállításon ugyan csak pár nagyobb méretű grafika kapott helyet, de tudható, hogy Nagy Zoltán minden nap készít egy-egy kisebb vagy nagyobb grafikát. A kis papírcetlikre firkált jelenetek a napi hírekre, olvasmány vagy zenei élményre reflektálnak, a tőle megszokott szarkazmussal. Ezek a kisebb „firkálmányok” akár naplóként is értelmezhetőek, arra azonban biztosan jók, hogy Nagy Zoltán bravúros vonalvezetése ne kopjon el.

A grafikai és festészeti törekvések mellett Nagy Zoltán az avantgard eszközeivel is él. Szabad anyaghasználatban dadaista jegyeket fedezhetünk fel. Sok helyen a hullámkartonban rejlő lehetőséget a felület megkarcolásával fejti fel a kiállítás központi képén is (*Mezőben*), ezzel szintén csak a képi ábrázolásra kérdez rá, ráadásul az így létrehozott dombormű-szerű felületre tussal is rajzol, ezzel is hangsúlyozva a felület és a rajzosság kontrasztját. A *Mezőben* c. képben ugyanakkor ez a domborműszerűség térképpé teszi a struktúráit ábrázoló képet, utat engedve a szabad asszociációnak. Az utóbbi évek egyik fő témája Nagy Zoltánál a struktúrák, hálózatok kérdése. Sok képen, mintha madártávlatból mutatná a táj térszerkezetét; nem csak Radnóti sorait idézi fel ezzel, de pontosan

2 Madách Imre: Az ember tragédiája

Nagy Zoltán: Szomorú bohóc, 2018

Nagy Zoltán: Tussal, 2017

Nagy Zoltán: Kókusz bohóccal, 2019

Nagy Zoltán: Tökfej, 2015

Nagy Zoltán: Női akt sárgában, 2019

Nagy Zoltán: Farmerban, 2019

Nagy Zoltán: Akt fehérben, 2019

Nagy Zoltán: Sárga torzó, 2019

rámutat, hogy milyen rejtett összefüggésekből épül fel a világ legkisebb eleme is. Ezt erősítik a becsapó részletek: akár egy-egy szokatlan szín, vagy a kép anyagától eltérő elem. Nagy a környezetében lévő legapróbb kis részlet vizuális erejét felhasználva tud képet alkotni, új kontextusba helyezni, miközben az önmaga marad, de messze túl is mutat ezen.

Nagy Zoltán művei drámai hatással vannak ránk, hiszen szinte átélhetővé válik számunkra is az alkotás folyamata, az érzelmi és gondolati töltet, a képsíkkal való szoros kapcsolat, az alkotó és „alkotott” egymásrautaltsága. A képek vizuális telítettsége, a kidolgozott grafikák, az egymásra épülő festékrétegek, a színek egymáshoz való érzékeny viszonya, a formák játéka érzéki örömet kelt a szemben, és szellemi munkát ad az agynak. Hiszen Nagy Zoltán expresszív művészi kifejezőmódja, a képek összetett gondolatisága, árnyaltsága összjátékából fakadóan mélyen szuggesztívek. Nagy Zoltán képei a művész és művészet közötti konfrontáció remekei. Alkotásai abból a termékeny feszültségből jönnek létre, amely minden jelentős művészet sajátja. A tárlat ennek a rétegzett és vibrálóan eleven művészetnek főbb irányait mutatja meg.

(Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma, Brämerkúria, Pozsony, 2019.10.23. – 2020. 02. 09.)

Nagy Zoltán:
Betti, 2019

Nagy Zoltán: *Csókkirály*, 2019 Fotók: Andrea Tóthova

Gyúró István: A burzsoázia diszkrét bája – filmpokát, 1979

Gyúró István: A macska – filmpokát, 1981

Gyúró István: A pisztrángok – filmpokát, 1980

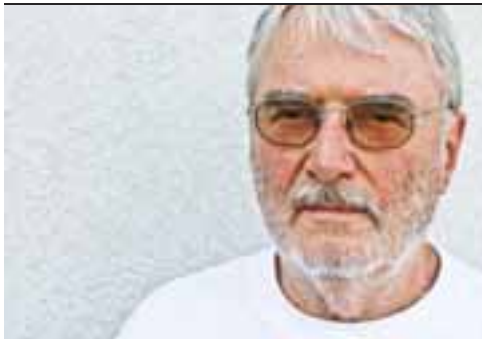

Gyúró István: Jesse James balladája – filmpokát, 1980

Wehner Tibor

ALKALMAZOTT ÉS AUTONÓM GRAFIKÁK A DERŰ ÉS A JÁTÉKOSSÁG JEGYÉBEN

GYÚRÓ ISTVÁN TERVEZŐ GRAFIKUS ALKOTÁSAI

2012-ben Spanyolországban *Modern plakát* címmel rendeztek a világ plakátművészetére visszapillantó, a XIX. századvégi kezdetektől a második világháborúig ívelő történetet áttekintő kiállítást, amelyen a bemutatott 175 plakát között 20 magyar művész alkotása szerepelt. A világ legjobb plakáttervezői között számon tartott Kassák Lajos, Berény Róbert, Bortnyik Sándor és kortársaik nyomán később, az 1945 utáni évtizedekben is nagy formátumú alkotók dolgoztak ezen a területen, és elmondható, hogy a magyar alkalmazott, vagy tervező grafika ma is fénykorát éli – gondoljunk Orosz István, Pinczehelyi Sándor, Baráth Ferenc, Ducki Krzysztof, Pócs Péter, Molnár Kálmán vagy Schmal Károly, Árendás József életművére – jóllehet maga a plakátművészet, a plakát műfaja – szoros összefüggésben a gazdasági feltételekkel, a politikai beágyazottsággal, valamint a kulturális körülményekkel, a mediális-technikai robbanással és átalakulással – romokban van. A magyar plakátművészet és az alkalmazott grafika a korábbi, a múlt század hatvanas-, hetvenes- és nyolcvanas évtizedekben játszott kiemelkedő szerepét, művészeti virágkorát követően – amikor remekbe szabott munkák jelentek meg hétről hétre a hirdetőfelületeken, magas színvonalú nyomtatott anyagok kísérték a termékeket, propagálták a vállalkozásokat és intézményeket –,

és az autonóm művészekhez hasonlóan a kiállítóterem is rendszeresen szemlélte e terület alkotóinak termését –, nos, mindez a rendszerváltást követően légüres térbe került: egyre gyűrültek a megbízások, egyre gyengült a jelentőség és a figyelem. Maradtak, illetve kiterjesztették a közterek fölötti vizuális uralmat az esztétikai szempontból alig-alig mérlegelhető óriásplakátok és az óriásplakát-hadjáratok. Ennek a hajdan fényes múltú, napjainkban már igencsak viharvert művészeti ágazatnak vagy területnek az alkotója Gyúró István grafikusbizonyos, aki 2019-ben ünnepelte nyolcvanadik születésnapját, és aki ebből az alkalomból életművének áttekintésére vállalkozott a budapesti Lénia Galériában rendezett tárlatával.

Az 1939-ben Orosházán született Gyúró István Kerti Károly, a szélesebb körben ma már elsősorban tanítványai munkássága révén ismert kiváló grafikus és művészetpedagógus szakkörében kezdett el rajzolni szülővárosában, és itt sajátította el azokat a nélkülözhetetlen szakmai alapismereteket, amelyeket aztán pályáján napjainkig kamatoztatott. Az orosházi felkészülési periódust budapesti követte: szabadiskolákban, majd a Magyar Képzőművészeti Főiskolán végezte tanulmányait, ahol Kádár György festőművész tanítványa volt, akinek keze alatt a rajznak, a rajzolásnak továbbra is kiemelt szerepe volt. Már a korai munkák is tanúsítják, hogy a grafika megannyi ágazatában dolgozó, sokoldalú, szerteágazó tevékenységet kifejtő művészként jelentkezett Gyúró István, hogy aztán az autonóm kompozíciók mellett pályafutása során számos eljárást és technikát felhasználva – egyedi és sokszorosított munkákat készítve, kézi és gépi eljárásokat alkalmazva – lesz a plakát, az embléma, a kiállítás-tervezés mestere. A kezdeti szénrajzokhoz, rézkarcokhoz, linóleum-metszetekhez később szervesen illeszkednek a végső formájukat a nyomtatott sokszorosítással elnyerő

Gyúró István kiállítási installáció:
Cipőipari Vásár,
Düsseldorf, 1991

Cipőipari Vásár,
Düsseldorf, 1989

BŐRHÉT – divatbemutató,
Párizs, 1988

Gyúró István:
Életfa, 1977

Gyúró István:
Science fiction, 1991

Gyúró István:
Eltávozott szeretteink emlékére,
2009

Gyúró István: TANNIMPEX Bőrkesztyű kiállítás, Stockholm, 1983

Gyúró István: Sportruházati kiállítás, München, 1987

Gyúró István: Egy gyógyszeripari kiállítás képei, 1979

Gyúró István: Irodaszer kiállítás, Hannover, 1985

kulturális – elsősorban film- – és termék-reklám falragaszok, a grafikai sűrítmény-emblémák, s az olyan alkalmazott grafikai tervek, amelyek megszületéséhez már a fotóra és a számítógépre is szükség volt. Az alkotói területet meghódító komputer új fejezetet nyitott Gyúró István munkásságában is: a kezdeti periódus kézi rajz-dominanciáját felváltotta a számítógépes tervezés és kivitelezés, a korábbiaktól eltérő, egészen más tervezői készségeket és módszereket megkövetelve, és egészen más mű-hatásvilág kibontakoztatásának lehetőségeit megnyitva. Ezek a lehetőségek azonban viszonylag szűk lehetőségek maradtak: mintegy másfél évtizede konkrét feladatra szóló megrendelése Gyúró Istvánnak már nincs, így műhelyében csak – az alkalmazott grafikai alkotói arzenált kiaknázva – önálló, autonóm kompozíciókat készíthet.

Mindezen alkotói feltételek és kényszerítő körülmények szorításában a tradicionális megjelenítő szemlélet által meghatározott kifejezés és az elvont, fantázia-gazdag absztrakt képi világban is szabadon kalandozhat Gyúró István: a korábbi megrendelések általában a természetelvű, míg az autonóm munkák az elvonatkoztatás tartományának bejárására ösztönözték. A filmplakátokat, a különböző rendezvény-reklámokat, a termék-propagandák kompozícióit leginkább a rajzi elemek, a vonalas megjelenítések hangsúlyozzák, majd a különböző kollázs- és montázs-eljárásokkal készült tervek körében fontos szerepet kap a fotó is. Ezeknél a munkáknál a grafikai megjelenítés, a figyelemfelhívás, egy-egy frappáns képi ötlet kiaknázása mellett hallatlan fontos a kép és szöveg összehangolása, a tipográfia, a méretek, az arányok kialakítása, a színek szimbolikus szerepének megválasztása, a plakátban összegződő vizuális üzenet szuggesztív, de ugyanakkor hiteles és informatív összegzése. És mindezt az adott munkára megbízást adó megrendelő egyetértésének megnyerésével, tetszésének kivívásával kellett, kell megoldania – vagyis korántsem könnyű egy plakáttervező grafikus sorsa. A való világ elemei, a természeti motívumok vagy az emberalakok érdekes módon később, az önálló művészi elképzelések valóra váltása je-

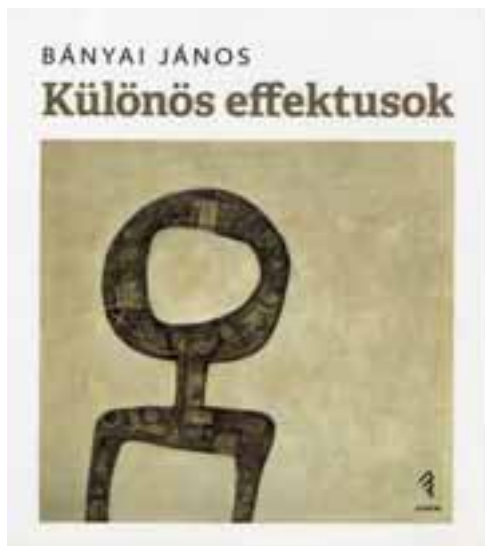
gyében készült alkotásokon is fel-felbukkannak: itt a természetes organizmusok megidézésének és a szigorú geometria szabályozott, hol egyenesekkel, hol ívekkel szabályozott világának ellentétéből indukál képi feszültséget az alkotó. A számítógépes nyomatok között azért túlsúlyban a dekoratív, elvont, főként struktúrákat, geometrikus elem-sorozatokat és elem-módosulásokat tükröztető, üde színvilágra komponált alkotások jelennek meg: áttekinthető, behatárolatlan terekben megjelenített, játékos, de néhány kifejező-elemre redukált szín- és forma-kompozíciók ezek a művek, amelyeknek legfőbb erénye a kompozicionális rend és az üde dekorativitás.

Gyúró István az elmúlt esztendőben kapta meg szülővárosában, Orosházán a Primus Inter Pares díjat. A díjátadó alkalmából egykori gimnáziumában, a Táncsics Gimnáziumban – ahol már középiskolai tanulmányai során kitűnt rajz tehetségével, s 1955-ben országos rajzpályázatot nyert – kiállítása is nyílt, amelynek megnyitóján dr. Blahó János igazgató fogalmazta meg: „Általánosságban elmondhatjuk színes alkotásairól, hogy kifejezetten élénk, egyedi, letisztult szín- és formavilágot képviselnek. Színei éltszeretettel, életigenlést, hullámzó, összefonódó formái játékoságot, alkalmazkodóképességet, empátiát sejtetnek. ... Gyúró István grafikai alkotásain, legyen szó akár komputergrafikáról is, sohasem tudja félretenni igaz, lírai énjét.” A 2019-ben rendezett budapesti látatának átfogó műegyüttese is arról tanúskodott, hogy életének, munkálkodásának nyolcadik évtizedébe lépve is megőrizte a játékoságot, a derűs, finom érzelmekkel éltetett alkotói szemléletet, a töretlen alkotókedvet.

(Budapest, Lénia Galéria, 2019. okt. 12. – nov. 12.)

Gyúró István: Számozott üveghegyek az Óperencián innen, a Dunán túl, 2000

Különös effektusok – a könyvborítón Živojin Turinski: *Nagy szimbólum*

Benes József – linómetszet, Új Symposion 1961. 28. szám

Kapitány László: *Tájkép*, 1962

Losonczi Alpár**KÉPZŐMŰVÉSZET ÉS SZABADSÁG****BÁNYAI JÁNOS* KÖNYVÉRŐL**

Nem volt jogom meglepődni, hiszen korábban már nemegyszer adódott alkalmam a szerző képzőművészeti jellegű írásait olvasni: annak, aki valaha is belemerült az egykori *Új Symposion* című folyóirat teljesítményrendszerébe, tudnia kell, hogy ezen könyv szerzője sajátos érdeklődést tanúsított a képzőművészet iránt. Mégis, sokak számára egyfajta meglepetést okozott Bányai János *Különös effektusok* című nemrégiben megjelent könyve, amely az irodalomértelmezés és az irodalmi teoretizálás révén tekintélyt szerzett tanár képzőművészeti írásaiból válogat. Aki bepillantást nyer ebbe az elegáns, reprezentatívnak is mondható könyvbe, azt tapasztalhatja, hogy szerzője számára a vizualitás taglalása aligha jelentett alkalmi jellegű tevékenységet, és hogy Bányai még véletlenül sem azért fordult a képzőművészet felé, hogy pusztán bizonyosságot nyerjen másutt tetten érhető esztétikai fogékonysága. Ellenkezőleg, számára az esztétikai jellegű világformálásnak és a művészet autonómiájának a legfontosabb téjei tárulnak fel a képzőművészethez való viszonyulásban.

Valójában Bányai a képzőművészetnek különös, *dekonstruktív* szerepet juttat: nem véletlenül bontogatja az „új” festészet mozgásrendjét, mert az „halálos sebet ejt megrögzött, féltve őrzött és sokszor semmitmondó esztétikai fogalmainkon”. „Behorpasztani az esztétikai kritériumok bádoghajóját”, ez az (említett) festészet tétje. Bányai mozgásformák, sebességek, töredékes köleletek, rozsdás vaslemezek esztétikai szerepköréit elemzi, de azért, hogy minél erőteljesebben megmutassa azt a tény, hogyan tudja a festészet kiharcolni autonómiáját a megbízatásokat osztogató, parancsoló esztétikával szemben. A képzőművészetet tolmácsoló Bányai gyakori szava a minden pátoszt nélkülöző „szabadság”, amelynek kiharcolásában a festészetnek

akár küldetészerű szerep is juthat: önmagát csak úgy szabadíthatja meg a ráaggatott láncoktól, hogy közben, kockázatokat vállalva, az „emberi szabadság” kérdéseibe mélyed bele. Bányai gondolkodásán a korabeli egzisztencializmus rajta hagyta kézjegyét, ezzel magyarázható, hogy miközben a festészet teret nyer a világ uralkodó tárgyiaságával szemben, azaz ledobja magáról a világban érvényesülő tárgyviszonyok igáját, szükségszerűen rákérdez a világra belevetett, és azzal szemben formálódó „emberi” szabadságra.

Aki ismeri Bányai irodalmi ténykedésének stációit, eljárás módjait, azonosíthatja e helyütt is a motívumrendszer kivetüléseit, ám ezúttal a képzőművészet vonatkozásában. Bányai, egy kiérlelt esztétikai tudás birtokában és az idevágó érzékenységtől vezérelve, feljogosítva érezhette magát arra, hogy az irodalom-elemzés mellett a képzőművészetrel kapcsolatban is közölje gondolatait. Így egyértelműen kijelenthető, hogy a vonatkozó életmű nem teljes a képzőművészeti érzékenység számbavétele nélkül, és hogy a vonatkozó *oeuvre* kiiktathatatlan része a (vajdasági) magyar vizuális reflexivitás panteonjának.

Harmincnégy írást foglal magában a kötet – az *Új Symposion*ban, a *Híd*ban és a Bányai-könyvekben található írásokból áll össze a *Különös effektusok* – és nyugodtan mondhatjuk, hogy átfogó módon ad hírt arról, hogyan bontotta ki a szerző a képzőművészetre utaló gondolkodását. Igaz, idővel módosult, pontosabban szűkült a képzőművészeti érdeklődési mozgástér, de ez még véletlenül sem jelentette az érdeklődés lanygulását. Az említett tény inkább az életvezetés kényszereivel, az elkerülhetetlen ésszerűsítés, a társadalmi szerepvállalások szaporodásával magyarázható.

Bányai a kezdetektől fogva az *Új Symposion* című folyóirat konstitutív része, az alaplétezők hozzá is

* Bányai János (Szabadka, 1939 – Újvidék, 2016) egyetemi tanár, író, irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő

Živojin Turinski: *A nagy iniciálé*, 1963

Ács József: *Misztikus mozgás*, 1967

Sáfáry Imre fotogramja

kapcsolódnak: a visszatekintő elbeszélések, Tolnai Ottó mellett, őt nevezik meg „tevékeny stratégiaként”, a születő kezdet stratégiájaként.¹ Lassanként meg is szilárdul a szétágazó szerep- és magatartás-spektrum: ott az ún. objektív költészet mellett lándzsát törő esztéta, a szó fegyelmét, a megnevezésnek a költészetben kibontott aktusát, a geometriai formákból kibontott versanyagot figyelő elemző, a szikár, egzakt nyelven beszélő, nagyszabású elméletíró, a lírarezdüléseket hallatlanul jól ismerő tolmács, a műalkotások mélyére jutó, finom hangszerelésű értelmező, a formák variabilitását szenzitív módon taglaló interpretátor, a *homme de lettres*, és a pedagógiai nimbusszal, tekintéllyel bíró egyetemi tanár, akit figyelemmel öveznek a határokon túl is. És ott van Bányai, az *Új Symposion* és a *Híd* főszerkesztője, majd a Forum Könyvkiadó főszerkesztője, a kiadóház vezéregazgatója, a hangadó közéleti szereplő, a vajdasági magyar irodalom gesztusait szisztematikusan figyelő bíráló, és nem utolsósorban a kisebbség-megőrző stratégiákat kibontó művelődéspolitikus. Utópiája a magaskultúra volt: ha valaki mélyen meg volt győződve arról, hogy a kisebbségi csak úgy törekedhet felfelé, ha körömszakadtáig védi a kultúráját, akkor az ő volt. Ezen tény magyarázza azon törekvéseit, hogy leltározza a kisebbség kulturális tevékenységeit, folytonosan kulturális stratégiákat fontolgasson, hogy rendületlenül kísérije a kisebbségi teljesítményeket, amelyeket elengedhetetlenül fontosnak tartott a magaskultúra kiépítésének szempontjából. Azt mondta voltaképpen, hogy nincs méltóságtelesebb formája a meggyökerezésnek, mint a magaskultúra áhítatos tisztelete. A magaskultúra pantheonja – ennél jobban nem is lehet kifejezni utópiáját, amely kitapintható képzőművészeti írásaiban is, amely az idevágó lehetőségeket helyezi mérlegre. Kezdetben, a XX. század hatvanas éveiben, a legendák, mítoszok által övezett, kísérletező újvidéki Ifjúsági Tribünön szervezett kiállításokat látogató Bányai sokfelé figyel, különféle képzőművészeti irányulásokot értelmez, megannyi művészeti megvalósulásra kérdez

rá. És olyan nevek jelennek meg értelmezéseiben, akik szinte kultikus jelentéssel bírnak az egykori jugoszláv képzőművészet terrénumán, mint a figurális sajátos viszonylatokba helyező Miroslav Šutelj (amúgy, a róla készült írás címe a könyv címe is egyúttal), a fekete képeket festő Mića Popović, majd a korán elhunyt teoretikus-művész, a festészetről traktátust író Leonid Šejka, vagy a festő, egyúttal lehengerlő képzőművészeti kritikus, Miodrag Protić. A kései Bányai reflexivitása viszont mindinkább Maurits Ferenc művészetére összpontosít, több mint tünet, hogy a könyv tizenhárom írása a festőhöz/költőhöz kötődik. Bányai szinte együtt gondolkodik, együtt lélegzik Maurits vizuális mocanásaival, vonalakkal behálózott alakjaival, Franz Kafka világát prezentáló művészetével. Így nem túlzok, ha azt mondom, hogy a *Különös effektusok*ban ott találjuk egy betétszerűen létező kismonográfia kezdeményeit is Maurits Ferencről. Van is jelképes értelme annak a ténynek, hogy a kötetben, amelyben egyébként minden szöveget az adott képzőművész alkotása kíséri-illusztrálja, találunk egy korabeli, sokatmondó, fényképet is, méghozzá Maurits (akinek grafikái, festményei is láthatók a könyv különböző pontjain) 1973 áprilisában megrendezett látatának megnyitójáról. Hiszen egy pillanat erejéig sem kérdéses, hogy milyen elismerésben részesíti Bányai Mauritsot, aki ugyan belül van a neoavantgárdon, de személyes teljesítményei nem engedélyezik a könnyed besorolást: képes a látványt látomássá átalakítani, kitágítani a művészeti látás optikai lehetőségeit, és úgy formálja képeit, hogy „gondolkodó ecsetet” mozgat. Ugyanakkor mást is rögzíthet a *Különös effektusok* olvasója: Bányai szót ejt a vajdasági magyar képzőművészet olyan nagyságairól is, mint Sáfrány Imre, Hangya András, Ács József és B. Szabó György. Elkötelezettsége itt különösen csillog: ha az említett képek esetében úgy jelenik meg, mint érdekelt elemző, úgy itt a vajdasági magyarok kultúrája iránt aggódó értelmiségi is megmutatkozik. Nem véletlen, hogy kultúraféltése a festészet felől fogalmazódik meg. Így, miközben az egyes szerzőkkel foglalkozik,

1 Losonczi Alpár: *A hatalom (nélküliség) horizontja*. Forum, Újvidék, 2018. 222.

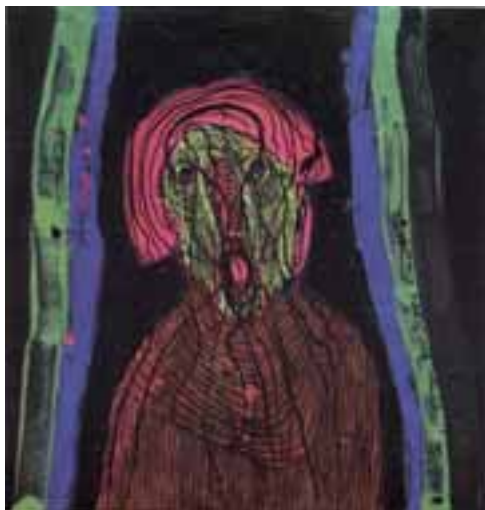
Maurits Ferenc: *Boszniai látványok*

állandóan a vajdasági magyar képzőművészet érve-
rését tapogatója, alkalomadtán elégedetlenségét
fejezi ki, és mérlegeli a vonatkozó dinamika esélyeit,
a képzőművészet lemaradásait, megtorpanásait.
Ebből a szempontból külön figyelmet érdemel
a kötet leghosszabb írása, amely *A kéztartás
művészete* címet viseli, és a vajdasági magyar
kultúra genezise szempontjából olyannyira fontos
szereplőt tárgyalja, mint a sajnálatosan korán
elhunyt tanár, kritikus B. Szabó György. Olyan kér-
désekkel feszeget itt Bányai, amelyek végigkísérik
a kisebbségi értelmiségit kanyarokkal teli pályáján,
és amelyek sajátos módon jelennek meg a művé-
szet földjén: B. Szabó, az elméleti kérdésekbe is
szívesen belemerülő alkotó, az elvont művészet
jelentéseit értelmező, majd az elementaritásban
kiteljesedő vonalművészeti orientáció részese, és
mint ilyen mindig, hogy Bányait idézzem, a „nagy-
világhoz kíván szólni”. Ám sohasem, és ismét idé-
zek a könyvből, a szülőföld feladásának árán,
nem valamilyen gyökértelen igény révén. Így értel-
mezi Bányai a filozófiai képfogalmat megformáló

B. Szabó híressé vált kitételét, miszerint még senki
sem szólt Bartók nyelvén.

Van tehát egy kiállítástárogató Bányai, aki beható
a formák sokszor rejtjelezett titkaiba, és formaaffini-
tását próbálgatja, és aki miközben a kiállítási teremben
sétálgat, úgy tolmácsol, hogy egyúttal általános esz-
tétikai kérdéseket is felszínre hoz. Elvontnak nevezett
festészeti megnyilatkozásokat boncolgat, amelyeket
viszonylatba hoz az anyag gyűrdésével, felületek
sokszorozódásával foglalkozik, a vonalvezetéshez
rendel különös meglátásokat, az utakon elhajított
tárgyaknak a képbe való beemelését elemzi.

A korai Bányainál, a figyelmes olvasó számára, még
kritikai megjegyzések is adódnak. Azért hangsú-
lyozom ezt, mert későbbi képzőművészeti okfejté-
seiben inkább ahhoz a beállítottsághoz igazodik,
amit irodalomértelmezéseiben programatikusan úgy
fejezett ki, hogy a megértésnek át kell vennie
a kritika helyét. De még a korai írásokkal kapcso-
latban is tisztelnünk kell az arányokat, ezek is alap-
vetően a megértés és a ráépülő magyarázatok
mentén szerveződnek. Bányai számára a művészeti

Maurits Ferenc: *Portré, fekete, kietlen éggel*

Maurits Ferenc: *Tanulmányfej*

forma olyan megértést igénylő komplex jelentéscentrum, amely ennek megfelelő, kitartó befogadást követel. Ezért érdemes említeni, hogy a fiatal Bányai szerét ejti, hogy értelmezései kontextusában fontos helyeken kritikai megjegyzésekkel éljen: mondjuk, azt közli, hogy a később Magyarországon tekintélyes pályát befutó, ám ekkor még fiatal Benes József „filozófiája” még egyenetlen, hovatovább anekdotázó elemeket tartalmaz, vagy Ernszt Nyeizvesztnij rajzai helyenként nem győzik meg az értelmezőt, bár hozzáteszi, hogy a művész „érti saját tárgyát”. Ők nem találnak mindig telibe, noha jelentékeny jelentésmezőket nyitnak meg. Hovatovább még azt a tényt is érdemes figyelemben részesíteni, hogy a nevezetes értelmezőt, Oto Bihalji-Merint Bányai külön dicséretben részesíti, mert esztétikai reflexivitásából kihagyhatatlan mozzanatnak bizonyul, hogy a kritikát elsődlegesnek tartja. De az itt már szóba hozott B. Szabó György is dicsfénybe kerül, mert ugyan igaz, hogy az absztrakt művészet mozgalmának volt részese, de sohasem mondott le a kritika különös jogairól.

Aztán előttünk áll egy rekapituláló Bányai is, aki úgy foglalkozik az általa kiválasztott vajdasági magyar festőkkel, hogy közben arra irányul, hogy megragadja művészi életművük egészét, és beszámoljon az opus általános kontúrajairól. B. Szabó mellett itt különösen Ács Józsefre kell gondolnunk, aki a vajdasági magyar képzőművészek afféle védnöke volt, és akiről Bányai azt állapítja meg, hogy voltaképpen a „létezés foglya”. Ahogy mondtam, azonosítható egy alkalomadtán jelentékennyé váló egzisztencialista árnyalat a Bányai-féle elemzésekben: gyakran él ugyanis egzisztencialista fogalmakkal, talán még erőteljesebben, mint irodalmi fejtegetéseiben.

Külön fejezetet nyithatnánk annak kapcsán, hogy Bányai számára a képzőművészet esztétikuma milyen dialogikus kapcsolatba lép az irodalmi jelentésalkotással. Sokfajta nyomot azonosíthatunk, az összefüggések kiterjednek a legkülönfélébb dimenziókig. Valamifajta vezérfonál a Bányai által egyebütt részletesen elemzett Nemes Nagy Ágnes egyik itt idézett kijelentése is lehetne, miszerint a vers közelebb áll a festményhez, mint a próza.

Ács József: *Mozgás*

Gabrijel Stupica: *Flora*

B. Szabó György: Őnarckép

Ez a testvéri viszony a festmény és a vers között Bányait megerősíti meggyőződéseiben. Sáfrány Imre fotogramja, amelyet a „szilárd fény” távlatában értelmez, Rilke, Nemes Nagy és Babits Mihály vonatkozó verseinek jelentéskörnyezetében nyer tolmácsolást. A vers képes felidézni a „sötétkamrán átrepülő madárt”, aminek kapcsán Bányai egyenesen egy módszertani programot fogalmaz meg: „csak semmi kommentár! Nézni, nézni, nézni! Ami látható!” (79. o). Megszüntetni, leállítani a kommentárt, és csak a nézés aktusába ruházni az energiát: ezen irányulás kicsúcsosodása a Bányai által kiemelt „képíró” Maurits, akinek munkásságában összefutnak a vers és a kép szálai, pontosabban a „képíró szavak” és a „festészetet jelentő képírása”. Sőt, mi több, többszörösen figyelemre méltó, hogy a *Különös effektusok* éppen a vers és a festmény közötti vérszövetség jegyében fejeződik be: Maurits *A költő halála* című festményéről van szó, amely Pilinszky János halálhíre nyomán jött létre.

Aztán Benes Józsefet illetően felötlök, hogy eljárásainak irányát az irodalommal való sajátos, Bányai által pretenziózusnak minősített kapcsolata szabja meg. De még az a tény is lényeges, hogy a vajdasági magyar képzőművészet kitüntetett válfaja, mármint az illusztráció is összefüggésben áll az irodalom és a képzőművészet sokrétű relációival. És ne hagyjuk ki a már említett B. Szabót sem, aki nem csak képzőművész volt, hanem irodalomértelmező is, és aki úgy rajzolt, azaz úgy öntötte formába a kéztartás művészetét, hogy vonalai megkísérelték követni a szavak mozgásrendjét, és úgy, hogy a művész folytonosan a szó és a vonal konfigurációján munkálkodott.

Bányait amúgy külön vonzotta a metafora problémahelyzete, és az, hogy milyen szerepkörrel bír a metafora a képzőművészeti esztétika alakulásában. Figyeljük csak meg: Sáfrány Imre híres virágnosztalgiját bemutatva Bányai a metaforát, az aláhullásban lévő virág metaforikus sűrítettségét, a metaforában rejltó áttételeket egyenesen a festészet kiútjának minősíti, amely biztosítja a nélkülözhetetlen szabad lélegzést. És ha itt a metafora közelségbe kerül a „bonyolult szabadság” lehetőségterével, akkor

a képíró Mauritsot taglalva Bányai azt mutatja, hogy a metafora mintegy Maurits képei előtt jár, méghozzá a művész emlékfikációiban, a családtagok, a gyermekkori események vonatkozásában stabilizálódó jelentések révén.

Egy fontos könyvvel lettünk tehát gazdagabbak. Ami bizonyos: a *Különös effektusok* után nem hivatkozhatunk arra, hogy Bányai János elmélyülő, egzisztenciális esélyeket latolgató képzőművészeti írásai ismeretlenek számunkra. Egyben látjuk most azt, ami eleddig szétszórtságban létezett. És közben ne felejtjük el a tény: a szerző az idén lenne nyolcvan éves, ha élne. Aki el is töpreng az általa elemzett Hangya András kapcsán, hogy mit jelent egyáltalán az a feltételes módban megfogalmazott mondat, miszerint „valaki most lenne/lehetne nyolcvan éves”. Nos, nem egyebet, mint az életrajz *post-mortem* történő meghosszabbítását. A *Különös effektusok* is ez: egy olyan ember életrajzának a folytatása, aki hozzájárult a vizuális kultúra értelmezéséhez, és más módokon is belevészte jeleit, jelentéseit a (vajdasági) magyar kultúra humuszába.

(Bányai János: *Különös effektusok*. Újvidék, 2019. Forum Könyvkiadó)

Dániel András: *Egy kupac kuffli.*
Pozsonyi Pagony, 2013

Dániel András:
Kufflik a föld alatt.
Pozsonyi Pagony, 2019

Dániel András:
Szerintem mindenki legyen kuffli,
2015

Ölbei Livia

KUFLIFILOZÓFIA

DÁNIEL ANDRÁS ÉS A KUFLIK

„De van még könyv is”, teszi hozzá megengedően (biztatóan?) a kuflibirodalom ajánlója valamelyik internetes felületen; ráadásul a könyv nem az utolsó tétel a kecsgetető sorban, amelyet a plüss nyit, aztán jön a matrica, a bögre meg a társasjáték, végül a kártyajáték és a hangoskönyv. Plusz filmsorozat és egész estés animáció, most már kettő. Ezek mind a határtalan kuflibirodalom kincsei. És kacatjai.

Dániel András kufli-sorozatának *Szerintem mindenki legyen kuffli!* című keményítáblás könyvében, a könyv első, címadó meséjében a hét kuffli jelmezbálba kap meghívást, a meghívót a hatlábú lókutya hozza. A jelmezbálhoz jelmez illik, ezért aztán Hilda, Valér, Zödön, Títusz, Pofánka, Bélabá és Fityirc keresgélni kezd az üregekben, hogy másfél óra elszánt kutatás után mindegyikük találjon valamit: rozszant eseményő, három üres konzervdobozt, egy lukas gumilabdát, egy öreg bőrdöngőt meg egy habverőt, egy elsárgult divatlapot meg egy darab spárgát, egy horpadt térszuszúrót és egy doboz szöveget – és főleg egy lila kabátgombot. Aztán Pofánka elcsodálkozik: *„Csak tudnám, honnan került hozzánk ennyi kacat!”* Pontosabban: Pofánka elcsodálkozott. A múlt idő fontos: az apró lényekhez kötődő apró történeteket-szösszeneteket az „egyszer volt, hol nem volt” biztonságos, nyugodalmas, összebújós lélegzetvételéből indítja útjuk a szerző. (Bár a kötetek elején

kötelezően és a biztonság kedvéért bemutatott elhagyatott rét – a kufflik lakóhelye – egyszer csak nem „volt”, hanem „van valahol”. Ez a kettőség is – a volt és a van feszültsége – a mesék lényegéhez tartozik.) A Kacatok Titkos Vándorlásából mindenestre észrevétlenül csodálatos dolgok születnek. Hogy aztán ezeknek a valóságos-mesebeli kacatoknak mennyi közülük van a 2013 óta terjeszkedő, médiumhatárokat nem ismerő kuflibirodalomban föllelhető plüssökhöz, bögrékhez, matricákhoz, más kérdés; bár alapvetés, hogy legyenek kis felnőttek vagy nagy gyerekek, titokzatos és nem szűnő vonzódást táplálunk bizonyos, látszólag fölösleges és haszontalan tárgyak iránt (mint amilyen például egy pár zokni vagy egy lila kabátgomb). Mert ki tudja, mikor lesz rájuk szükség: mikor változnak értelmetlenül értelmessé.

Bélabá szerint ráadásul a kacatok rajonganak a kalandokért: *„Annak idején évekig leveleztem egy fél pár zoknival – mondta Bélabá. – Ő sokat mesélt ezekről a dolgokról.”* Mintha éppen ebből: a kacatokhoz való titkos vonzódásból – talán egy fiókban megbújó fél pár zoknival folytatott levelezésből – születtek volna meg maguk a kufflik is; mint tökéletes gyerekrajzok. Egy kupac kuffli. (Egy kupac – az pont hét. Mint a hét vezér. Vagy a hét törpe.)

Dániel Andrásról többször megkérdezték már, hogy melyik volt előbb: a kép – a figurák – vagy a szöveg; hogy „honnan jött a kufflik ötlete”. A szerző és rajzoló (eredendően képzőművész) ilyenkor rendre olyasmit válaszol, hogy mindenekelőtt egy üres teret szeretett volna benépesíteni – aztán megnézni, mire mennek a népek ebben a térben. Másrészt meg gyerekkora óta folyton rajzol, úgyhogy egyszer csak megakadt a szeme a papíra vetett (vetődött) első kuffliszerű – se nem kukac, se nem kifli – lényen: hátha jó lesz valamire. Ezeket az apróságokat összeillesztve mégis a kuffli – a figura megrajzolt

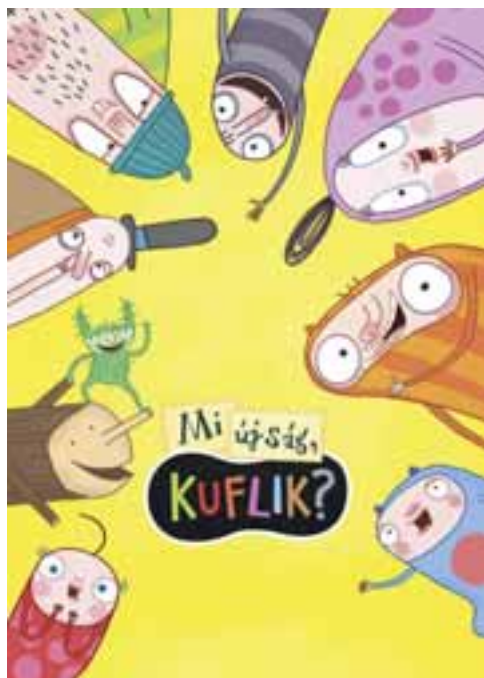
prototípusa, vagy inkább archetípusa – volt meg előbb, csak aztán következhetett a definíció megfogalmazása, akkor lehetett beengedni az üres térbe: „*Nem is kifli. Nem is kukac. Nem is bab, de nem is kavics. Kufli. Egy kufli sok mindenre hasonlít, és semmire sem. Pattog, mint egy gumilabda, pedig nem is az. Színes, mint egy nyalóka, pedig nem ehető. Van kicsi, van nagy. Van kövér és van sovány. Jönnek-mennek, sosem tudni, honnan hova...*” Az üres tér – a kuflikönyvekben az elhagyott rét – önmagában könnyen földézi Peter Brook alapvetését a színház megszületéséről, amihez elengedhetetlen feltétel a mágikus üres tér, amely akár azzal telítetté válhat, hogy valaki (nem akárci) bele-sétál, átsétál rajta. Az írónak ugyanezt a mutatót kellett végrehajtania: telítetté változtatni az üres teret – amely persze üres maradhat akkor is, ha százan sétálnak benne. Dániel Andrásnak újra meg újra sikerül a mutatót.

Ezek a rajzok a klasszikus értelemben véve illusztrációk: abból a típusból, amelyek inkább szemléltetik, mint értelmezik a szöveget. És mégsem illusztrációk: a szöveg és a rajz egymás feltétele; ráadásul több szinten kommentálják, próbára teszik egymást – vagyis mégiscsak értelmeznek -: de nemcsak egymást, hanem magát a könyvet (mint a saját szabályai szerint létező tárgyat) is. Dániel András természetesen nem az egyetlen kurrens szerző, aki a szöveg és kép egységében, dinamikus összetartozásában hozza létre könyveit, említünk meg most csak két, másképpen erős világot a nemzetközi kontextusból: Stian Hole Garmann-könyveit és Sven Nordqvist Pettson és Findusz-történeteit. Főlöszleges eljátszani a gondolattal, hogy mi történne ezekkel a figurákkal-világokkal a hozzájuk rendelt, belőlük és általuk létrejövő történetek-szövegek nélkül; és viszont. (Bár bizonyos értelemben a leválás, kettéválás könnyen megtörténhet: plüssök és matricák formájában. Igaz, a történet akkor is ott lappang a kacsok mögött. A hangoskönyv mögött pedig ott szöszmötölnek a figurák. Hétféle főhang, és mind Scherer Péteré.) A két említett szerző-képzőművész közül Dániel András szemléletmódja Stian Hole világlátásával rokonítható. A kuflikönyveket gyakran dicsérik azzal, hogy abszolút és jólesően

és felszabadítóan „értelmetlenek”, amennyiben nélkülözik a klasszikus meséket jellemző drámai konfliktusokat és a kötelezően kikandikáló tanulságot. A kuflik nem csinálnak semmit, csak szöszmötölnek, éldegélnek, esetleg jelmezballba mennek, pofavágó versenyen vesznek részt vagy manótevébe botlanak a föld alatt. Vagy azért nem csinálnak semmit, hogy rájöjjenek: mennyivel fárasztóbb szánt szándékkal nem csinálni semmit, mint „csak úgy”. Garmannal sem történik semmi különös mondjuk azon a bizonyos nyáron a szeptemberi iskolakezdés előtt; csak éppen szemügyre veszi a világot és nőni kezd. A kuflikönyvekben titokban minden benne van, amit az emberségről, emberi mivoltunkról tudni érdemes. Mondjuk például azt, hogy „*mindenünk van, mi szükségünk volna még egy uralkodóra is*”. Vagy ott van a máshogyoszkóp (voltaképpen sámlí) működése: aki rááll, mindent és mindenkit olyannak lát, amilyenek az illető önmagát képzei. Zödön például a sámliról nézve picike. Fityirc viszont pont olyan, mint mások.

Dániel András úgy ír a kuflikról „antimesét” (ő maga is él ezzel a terminussal), hogy nagyon tudatosan használja – lebontja, kiforgatja, szétszedi, összerakja, szünet nélkül reflektálja, kerék alá teszi, onnan is kiveszi, humorban fürdeti, íróniával és öniróniával bökdösi – az „igazi” vagy hagyományos, vagy régi mesét, az évezredek óta vándorúton lévő toposzokat (ezért olyan jó élmény a felnőtteknek is). Az alapvető toposzok (köz/helyek) közé tartozik az elhagyott rét: a kivonulás, a minden megtörténhet, az átmenet rítusának helye (mint a csöngői rét, amelynek közepén a kisgyerek Weöres Sándor elhevert és a bogarakkal meg a mindenséggel társalkodott); és ebben a minőségében paradox módon az otthonra és az önmagunkra találásnak a helye is.

(Ott van még a Százholdas Pagony, a Négyszögletű Kerek Erdő, de még az erdőben felejtett bélelt bőrkesztyű is, amelynek kisujjában az öreg, rövidlátó hangya kötögetett. Kötöget. Sőt: a kuflik szerzője gyerekkorában Mikes Lajos *Sanyi manó*járól olvasott történeteket – például nyilván arról, hogy „a mezőségek nedves fűvében” ez meg az történt. Élt mondjuk egy fehér mumus. Az utalások, intertextuális kapcsolatok rendszere olyan, mint egy napernyő vagy

Kuflianimációk, 2017-2019

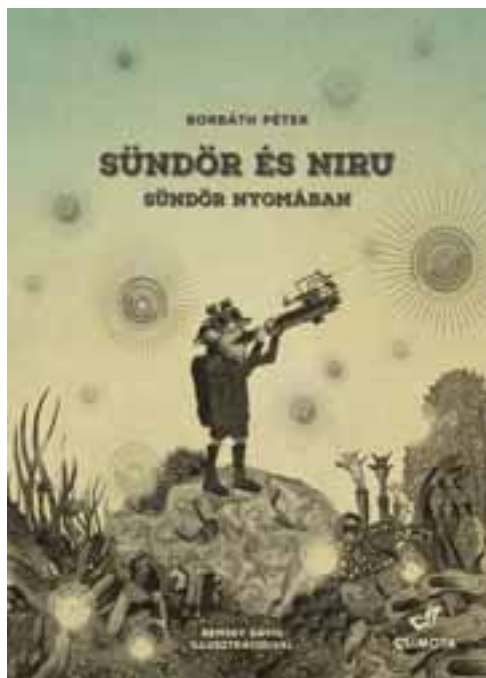
védőháló a kufli mesék fölött/alatt.) Vagyis az elhagyott rét: maga a paradicsom. (Dániel András szereti ezeket a hétköznapi, kuckószerű, mégis elvarázsolt helyeket. A dióhéjat, ahol elférnek Kicsi bácsiék, a frigót meg az ágy alatti titkos tereket.)

Az a plasztikus, egyszerre árnyalt és áttetsző, hajlékony és találékony nyelv – különös tekintettel a névadás mágjájára –, amelyet Dániel András a kufliknak és kuflikról meg az összes többi manószerű lényről kikevert, minden bizonnyal egyedülállóvá teszi őt a gyerekirodalom világában. Teremt, elnevez. Csupa „ősi” tevékenység – ahogyan a képeskönyv is régi, több változatban létező, folyton újjászülető műfaj, a lapszéli jegyzetéről nem beszélve. A jó gyerekkönyv (amely mindig, kivétel nélkül mindig élményt szerez a felnőttnek is, ez az alapvető ismertetőjegye) úgy – vagy azért – tud friss lenni, hogy közben visszavezet a könyv nélküli történetmondás gyerekkorába és az olvasás gyerekkorába – ami egyet jelent a hangos olvasással. (A másik oldalon a történet meghallgatásával.) Az apró történetekből építkező kufli sorozat ráadásul a végtelenbe mutat: a történetek és a manószerű lények sora bármédig bővíthető; a paradicsomban nem múlik

az idő, legfeljebb kívánságra becsúszik egy-egy téli mese. (Elmegyünk jégcsapot keresni – vagy az már a kiűzetés?)

A 2019 végén bemutatott második nagy kuflianimáció, a *Mi újság, kuflik?* (Jurik Kristóf és M. Tóth Géza rendezésében) pedig azt is megmutatja, hogy miért legyőzhetetlen médium a könyv – a kuflik tekintetében is, akiknek létmódjától mintha idegen volna az egész estés film. Nem nekik való. Az apró Dániel András-mesék kikövetelik a mozaikos szerkezetet, ez eddig rendben van. A film jól működött a kiszólásokat is (miközben persze nem a könyvre, hanem a mozira reflektál). Egyvalamit azonban nem tud ez a film, ami pedig – antimese vagy nem antimese – nem hiányozhat a történetből: a biztonságos kerekdedséget. Azt a ritmust, hogy kinyitom a könyvet, becsukom a könyvet, megsimítom a könyvet: igenis eljutok valahonnan valahova. A kufli történetek ezekre a keménytáblás, ragyogó színekben pompázó kis könyvekre vannak méretezve-porciózva, és kész. A könyvek: bóják és megállók a kufli végtelenségben. (És ha Fityirc a máshogyoszkóp-sámliról nézve is önazonos, akkor erős a gyanú, hogy Dániel András az elődök nyomdokaiba lépve elmondhatja magáról: „A kuflik én vagyok.”)

Borbáth Péter: Sündör és Niru. Sündör nyomában.
– az első kötet borítója. Csimota Kiadó, 2015.

Tivonul Buffogó (Remsey Dávid illusztrációja
a Sündör és Niru első kötetéből)

A Csillanó fém birodalma (Remsey Dávid illusztrációja a Sündör és Niru első kötetéből)

Hutvágner Éva

FURCSASÁGOK LISTÁI

REMSEY DÁVID ILLUSZTRÁCIÓI A SÜNDÖR ÉS NIRU-KÖNYVEKBEN

A két *Sündör* és *Niru*-kötet álomszerűen kusza, megkapóan furcsa, eleven, idegen világának vonzását átélni sokkal könnyebb, mint megfejtteni. A Borbáth Péter-teremtette világban, azaz a *Sündör nyomában* és az *Együtt Pörkeföldre* alcímet viselő történetekben (minden bizonnyal egy későbbi trilógia első két kötetében) útinapló-elemekkel kooperáló kalandregényt olvashatunk. Ám ez a világ a szöveg szerkezetétől, az úton levés dinamikájától és várható fordulataitól eltekintve *valóban idegen* térbe kalauzol minket: olyan nyelvi világba, amelynek sem működését, sem szavait nem érthetjük. A regény egy szintjén ugyanis (jól értelmezhető, vagy az illusztrációk nyomán jól kitalálható) halandzsza szöveg olvasható. Az olvasó (kicsik, nagyok egyaránt, ugyanis kellemesen tág a könyvek célközönsége) valósággal tobzódik az utazás élményeinek leírásában, a felfedezésben. És mintha csak egy régi útinapló megkapóan pontos jegyzeteit néznénk, bontakozik ki Remsey Dávid illusztrátor költői, cizellált világa a lapok közül. Mondhatnám, hogy mankó, de annál jóval több.

Sündör és Niru története egyébként sem a legkézenfekvőbb kalandregény az illusztrálható kalandregények közül – csapongó, álomszerű, motivációi gyermekien szabadok. (A második részben például a kaland és a jó ügy, egy barátjuk megmentése érdekében mind feladják addigi életüket – Borbáth átgondolt, reflektált szövegében megélik a szereplők a továbbindulást, és maguk is csodálkoznak rajta.) Az önmagunk meglepése az egyik legkedvesebb, legélénkebb élménye Borbáth könyveinek, amely mint visszatérő elem az első és második részben is szenvedő ereje a szövegeknek.

A csodálatos világ két kötetének első részében Sündör élete legnagyobb kalandjára indul: hogy elfogja a napot. Niru, a barátja utána indul, s csodálatos kalandok és találkozások során Niru, a félnék,

kockáztatva az életét, megmenti a lázas szenvedélytől elvakult Sündört az út során szerzett barátai (Tivonul Buffogó, Mirminyó, Bocskoják, Zazil) segítségével és Zazil hihetetlen találmányával. A második részben az Ushguliban élő zajkereskedő és segítőkész kényszerül menekülni a városból – a barátokká lett csapat felkerekedik, és egy rég elfeledett, szabad helyre, Pörkeföldre indulnak, mindent hátrahagyva. Két csodálatos utazás az ismeretlenbe.

A rézkarcokra emlékeztető grafikák néhol széljegyzetszerűen, néhol csoportkép-formába rendezve, néhol dús tájképekben szövik át a könyveket – formát és logikát adnak a mégoly nehezen megfogható fogalmaknak, lényeknek vagy cselekvéseknek is, mint a fények és zajok befogása és gyűjtőként való tárolása, egy város vagy ország épített világa, vagy éppen egy feltaláló borostyán-állapota (feltalálói ihletének állapota), vagy az álommángorló kinézete. A többnyire néhány színnel játszó, de inkább fekete-fehérben megjelenő illusztrációk így valóban elértelemzést hajtanak végre, megadják a szöveg terében a biztonságos előrejutás lehetőségét.

És ezek a képek tobzódnak, mint ahogy a szöveg is lírai, tömör és tobzódó: valódi vizuális listát adnak mindazokról a furcsaságokról, amelyekkel hőseink találkoznak. Bár a kötetek címe Sündör és Niru, és a szövegvilág páros főszereplői is ők, az illusztrációk főhőse talán nem is e két lény (igen, itt lényekről van szó, manósról akár mikről – bár talán pontosabban fejezem ki magam, ha azt mondom, Sündör egy sündör, vagyis A sündör, Niru pedig egy vagy A niru) –, hanem egy harmadik, a feltaláló Zazil. Zazil figurája volt a kiindulópont, mint azt interjúiban említi Remsey Dávid, hiszen a kötetek (és az azt megelőző blog, a Pillanatszorító) képileg aköré a „feltalálói” kötet köré épülnek, amelyet Remsey Dávid diplomamunkájában is feldolgozott: a Remsey család művészi köréhez tartozó Nagyörszi László

Villámzóna
(Remsey Dávid illusztrációja
a Sündör és Niru
első kötetéből)

Zzil
(Remsey Dávid illusztrációja
a Sündör és Niru
első kötetéből)

Ushguli városa
(Remsey Dávid illusztrációja
a Sündör és Niru
első kötetéből)

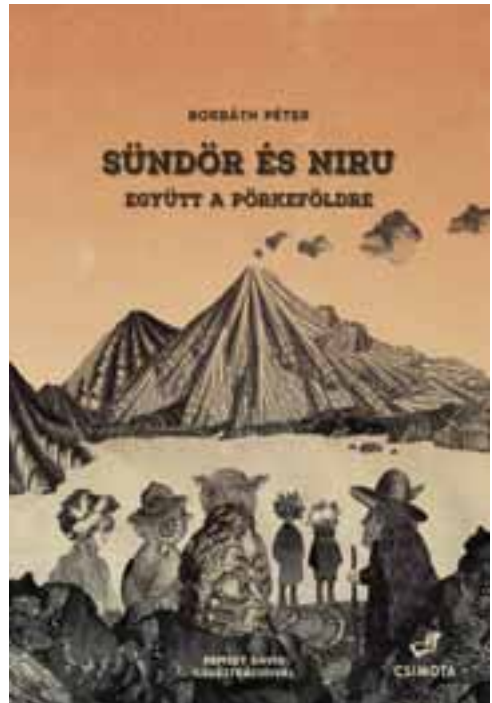
Hangbarlang (Remsey Dávid illusztrációja a Sündör és Niru második kötetéből)

Borbáth Péter: *Sündör és Niru. Együtt a Pörkeföldre.* – a második kötet borítója. Csímota Kiadó, 2019.

játék-könyve köré, amelyet minden bizonnyal saját szórakoztatására készített.

A Remsey család játéka, vagy inkább játékos mindennapjai hozták el a bábjátszást is a családnak – művészi játékok játszásával tartották ébren lelki lazaságukat, s rádiójátékot, énekes estét, művészi versenyeket játszva élték mindennapjaikat – míg néhány játék kiűzte a család belső életének kereteit, így éledt fel a pár évtizedes álomba merült feltalálói könyv is. „A különös feltaláló figuráját például a családunk barátja, Nagyősi László ihlette, aki szurreális, áltudományos leírásokat készített olyan tárgyakról, amelyek az emberiség jövőjét hivatottak jobbítani, pl. lábpedálos családi úrrakéta, vagy dupla zeppeleink, germániumos szemüvegek.”¹

A felsorolás, a halmozás, az ellenpontok játéka érvényesül a leginkább Remsey képein – a néhol torz tengeri állatkákra, mélytengeri világra, a néhol egy múlt századi, fogaskerekkel dolgozó tudós

1 Fényvadászat és világító tenger – Remsey Dávid grafikus, bábművész (<https://aranynapokbudapest.blog.hu/2018/4>)

Bocskoján és Tivonul Buffogó álma (Remsey Dávid illusztrációja a Sündör és Niru második kötetéből)

Pörkeföld (Remsey Dávid illusztrációja a Sündör és Niru második kötetéből)

műhelyére emlékeztető, erősebb épített tereket ábrázoló, aprólékos és részletes helyszíneken, mint egy rejtvényen, utalások, képi idézetek, asszociatív játékok kódjait találhatjuk. Hol egy tengeri süni pán-célja vagy egy cseppkőbarlang kőerezete ismétlődik kifordítva, felfordítva, házként, városként, barlangként bukkanva fel egy másik rajzon; hol egy egészen apró utalás, Tivonul Buffogó zöld színű bőrének árnyalata a Tivonulok nemzetségének lakóhelyére érve kelti fel figyelmünket – vagy akár egy nehezen felfedezhető képi utalás, a Remsey Ilma (Remsey Dávid nagymamája) illusztrációin is megjelenő béka-ember alakja köszön ránk, utalásként talán a Remsey család szerepére a könyv megszületésében.

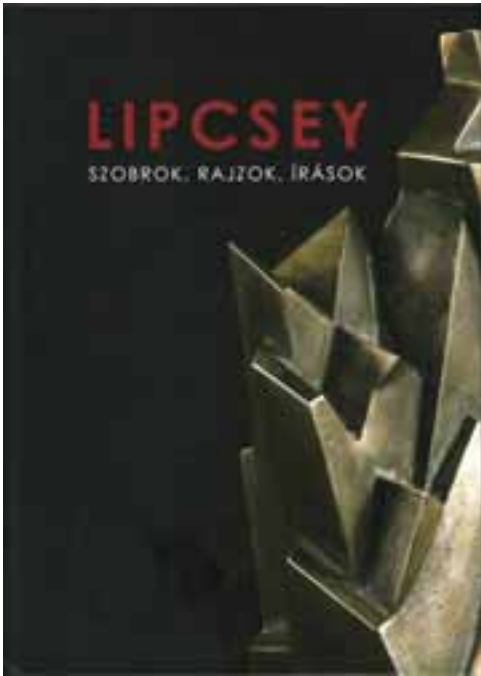
A szöveg felől nézve az illusztrációk óriási segítséget jelentenek. Magyaráznak, elképesztenek, aláfestenek, hangulatot adnak (néhol egészen borongósat), lágyítják és játékosá teszik a kötet komor oldalát és megfoghatóvá teszik a szöveg erős nyelvi világát.

Az illusztrációk felől nézve a szöveg kincsesbánya, hiszen a történet végigvezet egy sor furcsaságon, mintha csak egy Wunderkammer polcaira irányított fénykör lenne, egy olyan barokk szekrényé, amelynek polcait egy különleges képzelőerővel megáldott festő rajzolja tele természeti és tudományos furcsaságokkal. Együtt a kettő pedig egy átgondolt, sokrétű könyvtárgyat ad ki. Kalandregény, mese, amelybe egy felfedező útinaplója van rejtve: az írás, a rajzolás tevékenysége beleolvad a történetbe és így a könyv kézbevétele át a befogadás folyamatába; a történet megélése és mesélése, a képzelet szárnyalása egyszerre átélhetővé válik az olvasó számára is.

(Borbáth Péter: *Sündör és Nuri – Sündör nyomában / Együtt Pörkeföldre*. Illusztrálta: Remsey Dávid; Szerkesztette: Csányi Dóra, Tsík Sándor. Csimota, 2015, 2019.)

Pörkeföld fővárosa (Remsey Dávid illusztrációja a *Sündör és Nuri* második kötetéből)

Lipcsey-könyvbortó, 2018

Kitelepítési emlékmű – tervezet, Somorja, 2018.

Romtornyok 10, 11, 2008.

Kakuk Tamás

AZ ÉLETMŰ NYITOTT KÖNYVE

LIPCSEY – SZOBROK, RAJZOK, ÍRÁSOK

Lipcsey György dunaszerdahelyi szobrászművész a közelmúltban ünnepelte hatvanadik születésnapját. A jeles évforduló alkalmat kínált arra is, hogy barátainak, tisztelőinek, egyben munkássága értő ismerőinek írásaiból, kritikáiból, szobrainak fotóiból összeálljon az a könyv, amely mintegy eddigi művészi tevékenységének esszenciáját adja.

Ahogy a paraszti élet, úgy az alkotói munka elválaszthatatlan része a betakarítás, amely nem lezárást jelent, hanem inkább az új erőfeszítésekre ösztönző számadást. A megteremtett értékek számbavételét, a lélek kapaszkodóinak megkeresését az újabb feladatokhoz, ilyennek érezhetjük a *LIPCSEY szobrok, rajzok, írások* című kötetet is. Az első találkozás a kézbe vétel, amikor leendő olvasója szemrevételezéssel, tapintással, lapozgatással ismerkedik a kiszemelt könyvvel. (A lapozgatásnál – különösen a régimódi könyvbarátoknál – erősítheti a rokon-szenvet a lapok közül felszálló nyomdaillat.) Ezen kritériumok meglétével megállapíthatjuk azt is, hogy a kötet borítóterve, a képzőművész Gyenes Gábor munkája, a fekete síkból térszerűen kiugró aranyszínű plasztika idomaival, piros fő- és fehér alcímével kellően figyelemkeltő, hogy kedvet kapjunk az olvasáshoz. A Lipcsey György-életművet feldolgozó háromkötetnyire tervezett monográfia legutóbbi darabjának bevezetője kellő eligazítással szolgál a felvidéki szobrászművész munkásságának alaposabb megismeréséhez. A szöveget, a sajnálatosan korán elhunyt *Kulcsár Ferenc* költő írta, aki a szerkesztés örömét és gondját is magára vállalta, és a Lipcsey-művekre rezonáló verseit is megosztotta olvasóval: „*Elvarázsolt erdő: égő történelem./ Belépsz s csontig hasít: ez történik velem./ Gyökerekből égre kúszó századok/ ága-boga, kérge, arca rád ragyog:/ szép szeméből kihajlik az irgalom,/ mint ezeréves diófaág, gazdagon.*” A művek fotóival bőszégesen illusztrált kötetben több költő, így Varga

Imre, Somos Péter, Molnár Imre, Barak László, Szitási Ferenc és Zirig Árpád költeményeinek sajátos fénytöréseiben is értelmezhetjük az életmű egyes alkotásait.

Kulcsár Ferenc szerkesztői munkáját dicséri, hogy megtalálta azokat az alapvető tanulmányokat, írásokat, amelyek alaposabban elemzik a teremtett értékek esztétikai minőségét, s így helyezik el Lipcsey György művészi teljesítményét a szlovákiai magyarság, és az anyaország képzőművészeti mezőjében. Mindemellett az újságcikkekben, interjúkban rábukkanhatunk az életút fontos állomásaira, amelyek akadályként és hajtóerőként is működtek az alkotói folyamatokban. Szigeti László: *A gyötrődő szobrász* című, hosszabb lélegzetű, az Irodalmi Szemle 1986-os egyik számában megjelent tanulmányában érzékeny rajzát adja a művészet iránt elkötelezett alkotónak. – „*A világot faggatva él a Csallóköz szívében egy fiatalember, aki eljegyezte magát az emberiség teherkönnyítő játékával, a művészettel... ez az ember nem lehetett más, csak vésővel és baltával és ütleggel álmódó, anyaggal tusakodó gondolkodó. Nyilván szólította őt az anyag, s ő csak eleget tett a hívásnak.*” Az életművet kronológiailag korszakoló könyvben az 1970-től 1988-ig felölelő időszakot „Tömbök” címmel foglalta egységbe a szerkesztő, melynek művészi jellemzője a famegmunkálás volt, s melynek darabjait így látja tanulmányában Szigeti: „...mert a jó szobornak, valahogy csont van a testében, vér folyik az ereiben, lüktet, felettébb nyíltan, az egészséges önbizalom energikusságával”. Németh István szövegrészlete – a teljesebb művészportré kedvéért – a „Tömbök és vonalak”, az 1988-tól 1994-ig terjedő alkotói periódust bemutató fejezetében: „...ahogy elnézzük ezeket az alkotásokat, nem győzünk csodálkozni, hiszen valójában soha nem látott formák, mondanivaló és stílus bomlik ki a szemünk előtt”. A beszédes fotóanyagot szemlélve

II. világháborús emlékmű, 1991. – makett, Gelle

II. világháborús emlékmű, 1991, Egyházasgelle

Csend-Élet 14., 2015

Csend-Élet 16., 2015

hajlunk elfogadni az írás szerzőjének megállapítását, mely szerint Lipcsey „gazdag lelki és formai tartalmak birtokosaként” műalkotásaiban fából és kőből „ki tudja bontani” saját elidegeníthetetlen művészi világát. Korszakhatárt jelent a bronz és kő együttes alkalmazása a szobroknál, melyek későbbi értelmezése is megerősíti azt a feltételezésünket, hogy az alkotói pályától elválaszthatatlanok a világ megközelítését, értelmezését erősítő anyagkeresések. Az 1995-től 2000-ig terjedő „Vészjelek”-ben újra jelentkezik a fa iránti vonzalom, ezeknek a hajlított, összeillesztett konstrukcióknak igazi otthona – a könyv fotóinak bizonyító ereje szerint – a természeti környezet, a mező, ahol élesebben idézik meg a tiszta levegőjű létezésben való elmerülés vágyát. Talán tágasabban, de erre is vonatkoztathatjuk Lóska Lajos értékelő mondatait, amelyek eligazítást adnak Lipcsey György művészi törekvéseinek jobb értelmezéséhez: *„Művészetének az az időszak jelentett gyökeres fordulatot, amikor plasztikáin háttérbe szorult a figurális, a karakterteremtés; és a formák, a ritmus öntörvényű, a kompozícióból következő megnyilatkozásai kerültek az előtérbe.”* Az „Elem-Emlékek” a 2001-től 2005-ig terjedő alkotói időszakot fogják egységbe, amikor Wehner Tibor megállapítása szerint *„Lipcsey György szobrászatában a súlyos tömböket a könnyed vázak, a megbontatlan tömegeket a szeszélyesen konstruált szerkezetek váltották fel, az egység helyére a részletgazdagság lépett. A tömör, tömondatszerű kifejezések után egy elbeszélőbb szobrászi kifejezés következett.”* Két évet ölel fel a „Romtornyok” fejezet, a 2006-tól 2008-ig készült kispasztikák – a korábbi tömbszerűség ellenpontjaként – légiés könnyedséggel találják meg helyüket a masszív kőtalapzatokon. A művek a bibliai időkben vagy egy rejtélyes jövőből származó félbemaradt, lerombolt szakrális építmények modelljeinek tűnnek. A „Böröndmesék” (2008–2010) a csehszlovákiai magyarság kitelepítésének memóriája, annak a történelmi igazságtalanságnak állít emléket, amikor az 1946-ban megkötött lakosságcsere egyezmény értelmében 75 ezer magyarnak kellett elhagynia szülőföldjét, házáat, vagonját.

A „Csend-élet” a 2010 és a 2018 között született alkotásokat veszi számba, amelyek Lóska Lajos találó megállapítása szerint „térbefogatott geometrikus elemekből építkező emberi figurákat” ábrázolnak. A falapokra simuló vésett, kalapált, hajlított bronznak mozgalmassága van, de a motívumok bonyolultsága mégis a tisztaságot, az „élet csendjét” sugározza. Ahogy ezt Kulcsár Ferenc írja a *Lipcsey György-dalok* egyik versében: *„Csontkoronás ágbog-élet/ s gyökériz érlelt, hold-hideg/ belőlük gyúrtam lázaim:/ esküvést, mítoszt és hitet./ Dióronk szült, akácanya,/ súlyos tömbök: kő és bánat, s márvány, kötél, kelepce-csönd,/ tövises és fájó vágyak.”* Külön rész foglalkozik a „Köztéri szobrok”-kal, ennek értő elemzője Wehner Tibor, aki a következő fejezetben, „Tizennégy szobor-mű – mint életmű-metszet”-ben ezekre fókuszálva rajzolja meg az alkotói pályáit. Fölfejt a megértés bonyolultabb szövetét, melynek sűrített lényegét itt véljük felfedezni: *„... az elvonatkoztatás, az absztrakció, a geometrikus alakzatokon túl a való világ elemeivel nem rokonítható motívumokból épülő, szabad plasztikai építkezés birodalmában bontakozott ki a Lipcsey-oeuvre”. A könyvben közölt interjúkból az is kiderül, hogy Lipcsey Györgynek nem volt könnyű indulása, a gimnáziumi érettségi után többszöri kísérletre sem nyert felvételt a szlovákiai képzőművészeti főiskolára, de töretlen hite megőrizte művészi ambícióit, és tehetsége kiteljesedhetett az egymást követő műalkotásokban, s egyre „szabadabban” fejezhette ki magát megmunkált anyagaiban, a fában, kőben, vasban és bronzban, és ennek eredményeként köztéri szobrokkal is gyarapodhatott az életműve. Ha követtük az alkotói pályáit, vagy figyelmesen tanulmányozzuk a kötetbe gyűjtött írásokat, fotókat, megfigyelésünk eredményeként igazat kell adnunk Pogány Gábornak, aki ezt írta róla a Limes egyik számában: *„Lipcsey György azon kiemelkedő magyar szobrászok közé tartozik, akit a kisebbségi lét nem enged akkorának látszani, mint amekkora a valóságban.”**

(Lipcsey – Szobrok, rajzok, írások. Lipcsey Polgári Társulás, 2018. Dunaszerdahely)

MEGJELENT ILLUSZTRÁCIÓS SZÁMAINK:

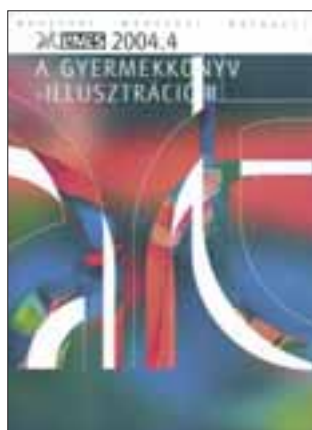
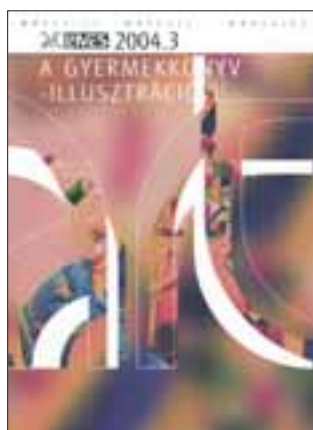
2004/3.4. szám – A gyermekkönyv-illusztráció I-II. (elfogyott)	---
2006/4 – 2007/1. szám – Magyar illusztráció Bolognában - III. (elfogyott)	---
2008/1. szám – A gyermekkönyv-illusztráció IV.	850 Ft
2009/1. szám – Gyermekkönyv-illusztráció V.	850 Ft
2009/2. szám – Gyermekkönyv-illusztráció VI.	850 Ft
2010/3. szám – Gyermekkönyv-illusztráció VII.	850 Ft
2010/4. szám – Gyermekkönyv-illusztráció VIII.	850 Ft
2011/3. szám – Gyermekkönyv-illusztráció IX. – A képíró: Kass János 1.	850 Ft
2011/4. szám – Gyermekkönyv-illusztráció X.	850 Ft

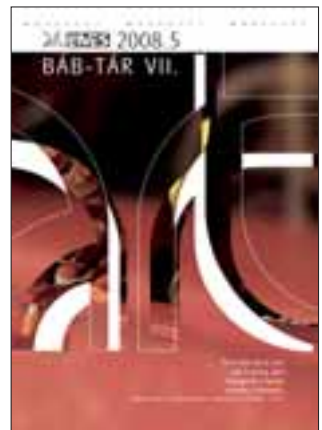
További képző- és iparművészeti számainkban is szerepel egy-egy összeállítás az illusztrációról! Így pl. legutóbbi, 2018/6. KÉP-TÁR IX. számunkban Szurcsik József: Az illusztrációs szakma kérdései, valamint Révész Emese: Szabad játéktér. Kortárs magyar illusztráció című cikke. A megjelent számok részletes tartalma honlapunkon található: www.artlimes.hu;

KÖZLEMÉNYEK:

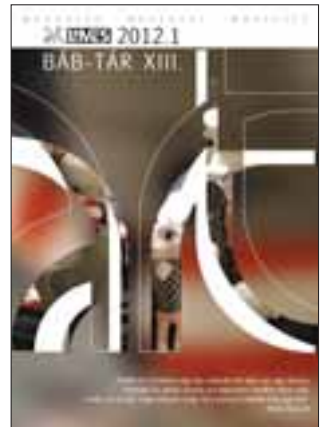
- Az Art Limes 2018/4., Képzőművészek a Vajdaságban című számának előszavában elismerő szavakkal említettük – mint a témában „nélkülözhetetlen kötetet” – a Délvidéki Magyar Képzőművészeti Lexikont! A kötet szerzője kifogásolta, hogy nem tüntettük fel nevét, ezért ezt most megtesszük: Balázs-Art Valéria jegyzi a kötetet.
- Ugyanezen számunk 9. oldalán Varga Valentin képeinek aláírása helytelenül szerepel. Sorrendben a képek aláírása balról: Szó nélkül 2,2018; Szó nélkül 1,2018; Za,06, 2017; Exist-Um, 04, 2017;
- 2020-ban megjelenő számaink megrendelhetők (részben a régi számok is) a szerkesztő vagy a szerkesztőség e-mailjén: viragjeno46@gmail.com; info@artlimes.hu; valamint megvásárolhatók az Írók Boltjában. A LIMES című egykori történelmi-tudományos szemle egyes számai az MNL Komárom-Esztergom Megyei Levéltártól rendelhetők meg.

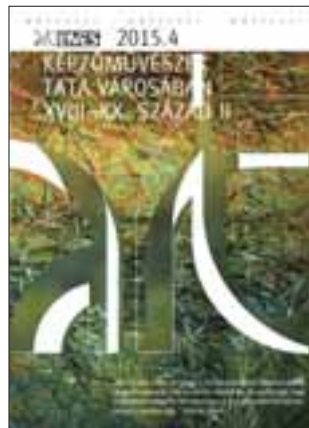

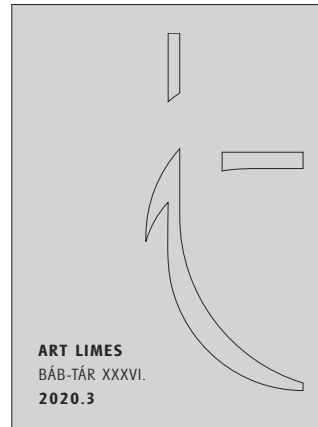
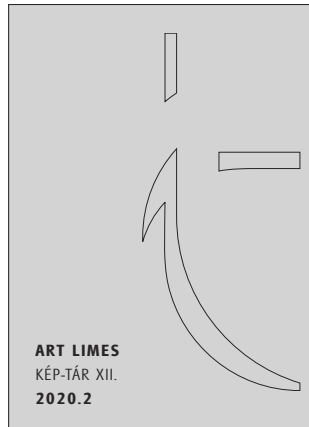
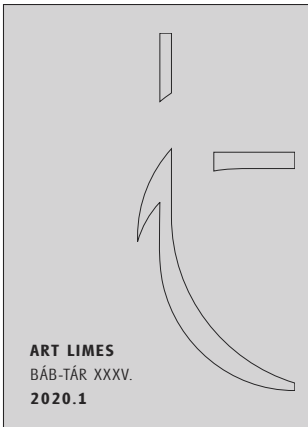

ART LIVES MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT
 MAGYAR - HUNGARIAN - ILLUSTRATION
 JOURNAL OF PUPPETRY AND ART

Home

TO ÁRVA SZÍNHÁZ MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Artikulus

TAJAZÁSOK SZERKÁL
 Milyen Peter Bernátot látja az új színház a Borsoshegyi Színházban?

Tovább

Találok a máj színházban

Bonnie de Julia

FRIZI TORNÁS

LAJNOKS

CSEKÖLDI
 CSEKÖLDI A.É. VÁTÁRÁTLÉPÉSEK II

Pécsen színház

II. KORTÁRS KISZÉLETNYI KONFERENCIA...

A színház és a színház a Pécsen...

13. ÖSSZE TÁRULAT
 A TUDTOSÁGHATÁR

A HARMADIK TÖRZSFA TÖRZSÉRE
 A Háromszög Társulat új...
 Tisztelet: p...

Hudák Farkas / Megfigyelt ember...

Színházról alkot nyilat a Borsoshegyi Színház...

A ház - amsz színház

Lepkefűlő színházról a Borsoshegyi Színház...

UNA MŰVÉSZETI VONAT

PÉCSER városa új színház felújítását...

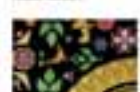
NYT színházról

„SZÍNHÁZTÉRE” – ELŐZMÉNYSZÁM 2012”

Hirtelen a színház, a színház színház...

TO ÁRVA A színházról a Borsoshegyi Színház...

Próza képek

Lapjaink színház

2012. 09. 01.

2012. 09. 01.

2012. 09. 01.

2012. 09. 01.

Archívum

2019	2017	2016	2015
2014	2013	2012	2011
2010	2009	2008	2007
2006	2005	2004	2003
2002			

Szociális média

A www.artlives.hu weboldal nyitó lapja

MEGJELENT SZÁMAINK:

2003/1. szám – BÁBOK ÉS BÁBUK (elfogyott)	–
2003/2. szám – A PASZTELL (elfogyott)	495 Ft
2004/1-2. szám – DIKTATÚRA ÉS MŰVÉSZET I-II.	990 Ft
2004/3-4. szám – A GYERMEKKÖNYV-ILLUSZTRÁCIÓ I-II. (elfogyott)	990 Ft
2006/1. szám – BÁB-TÁR I. (elfogyott)	–
2006/2-3. szám – BÁB-TÁR II-III.	990 Ft
2006/4 – 2007/1. szám – Magyar illusztráció Bolognában (elfogyott)	850 Ft
2007/2. szám – BÁB-TÁR IV.	650 Ft
2007/3. szám – Kihelyezett tagozat	850 Ft
2007/4. szám – BÁB-TÁR V.	850 Ft
2008/1. szám – A gyermekkönyv-illusztráció IV.	850 Ft
2008/2. szám – Képzőművészek Esztergomban a 20. században	850 Ft
2008/3. szám – BÁB-TÁR VI.	850 Ft
2008/4. szám – ÜVEGSZOBRA SZAT	850 Ft
2008/5. szám – BÁB-TÁR VII.	850 Ft
2009/1. szám – Gyermekkönyv-illusztráció V.	850 Ft
2009/2. szám – Gyermekkönyv-illusztráció VI.	850 Ft
2009/3. szám – Wehner-Vernissage	850 Ft
2009/4. szám – BÁB-TÁR VIII.	850 Ft
2009/5. szám – Fémszobrászok Tatabányán	850 Ft
2009/6. szám – BÁB-TÁR IX.	850 Ft
2010/1. szám – BÁB-TÁR X.	850 Ft
2010/2. szám – BÁB-TÁR XI.	850 Ft
2010/3. szám – Gyermekkönyv-illusztráció VII.	850 Ft
2010/4. szám – Gyermekkönyv-illusztráció VIII.	850 Ft
2011/1. szám – BÁB-TÁR XII.	850 Ft
2011/2. szám – Képzőművészek Tatabányán a 20. században	850 Ft
2011/3. szám – Gyermekkönyv-illusztráció IX.	
A képiró: Kass János, 1. rész	850 Ft
2011/4. szám – Gyermekkönyv-illusztráció X.	850 Ft
2012/1. szám – BÁB-TÁR XIII.	850 Ft
2012/2. szám – IPARMŰVESSÉG I.	1.000 Ft
2012/3. szám – A KÉPÍRÓ, KASS JÁNOS	1.000 Ft
2012/4. szám – BÁB-TÁR XIV.	1.000 Ft
2013/1. szám – IPARMŰVESSÉG II.	1.000 Ft
2013/2. szám – IPARMŰVESSÉG III.	1.000 Ft
2013/3. szám – BÁB-TÁR XV.	1.000 Ft
2013/4. szám – BÁB-TÁR XVI.	1.000 Ft
2013/5. szám – Képzőművészek Dorogon I.	1.000 Ft
2014/1. szám – Képzőművészek Dorogon napjainkban	1.000 Ft
2014/2. szám – BÁB-TÁR XVII.	1.000 Ft
2014/3. szám – KÉP-TÁR I.	1.000 Ft

2014/4. szám – KÉP-TÁR II.	1.000 Ft
2015/1. szám – BÁB-TÁR XVIII.	1.000 Ft
2015/2. szám – BÁB-TÁR XIX.	1.000 Ft
2015/3. szám – A képíró: Kass János, 3. rész	1.000 Ft
2015/4. szám – Képzőművészek Tata városában I. kötet	1.000 Ft
2015/4. szám – Képzőművészek Tata városában II. kötet	1.000 Ft
2015/5. szám – BÁB-TÁR XX.	1.000 Ft
2016/1. szám – KÉP-TÁR III.	1.000 Ft
2016/2. szám – BÁB-TÁR XXI.	1.000 Ft
2016/3. szám – BÁB-TÁR XXII.	1.000 Ft
2016/4. szám – KÉP-TÁR IV.	1.000 Ft
2016/5. szám – BÁB-TÁR XXIII.	1.000 Ft
2016/6. szám – BÁB-TÁR XXIV.	1.000 Ft
2017/1. szám – BÁB-TÁR XXV.	1.000 Ft
2017/2. szám – BÁB-TÁR XXVI.	1.000 Ft
2017/3. szám – BÁB-TÁR XXVII.	1.000 Ft
2017/4. szám – KÉP-TÁR V. – I. rész	1.000 Ft
2017/5. szám – KÉP-TÁR V. – II. rész	1.000 Ft
2017/6. szám – BÁB-TÁR XXVIII.	1.000 Ft
2018/1. szám – BÁB-TÁR XXIX.	1.000 Ft
2018/2. szám – KÉP-TÁR VI. Képzőművészek Esztergomban I.	1.000 Ft
2018/3. szám – KÉP-TÁR VII. Képzőművészek Esztergomban II/1.	1.000 Ft
2018/4. szám – KÉP-TÁR VIII. Képzőművészek a Vajdaságban	1.000 Ft
2018/5. szám – BÁB-TÁR XXX.	1.000 Ft
2018/6. szám – KÉP-TÁR IX.	1.000 Ft
2019/1. szám – BÁB-TÁR XXXI.	1.000 Ft
2019/2. szám – KÉP-TÁR X. Képzőművészek Esztergomban II/2.	1.500 Ft
2019/3. szám – BÁB-TÁR XXXII. – Budapest Bábszínház '70	1.000 Ft
2019/4. szám – BÁB-TÁR XXXIII.	1.000 Ft
2019/5. szám – BÁB-TÁR XXXIV.	1.000 Ft

Folyóirataink megvásárolhatók:

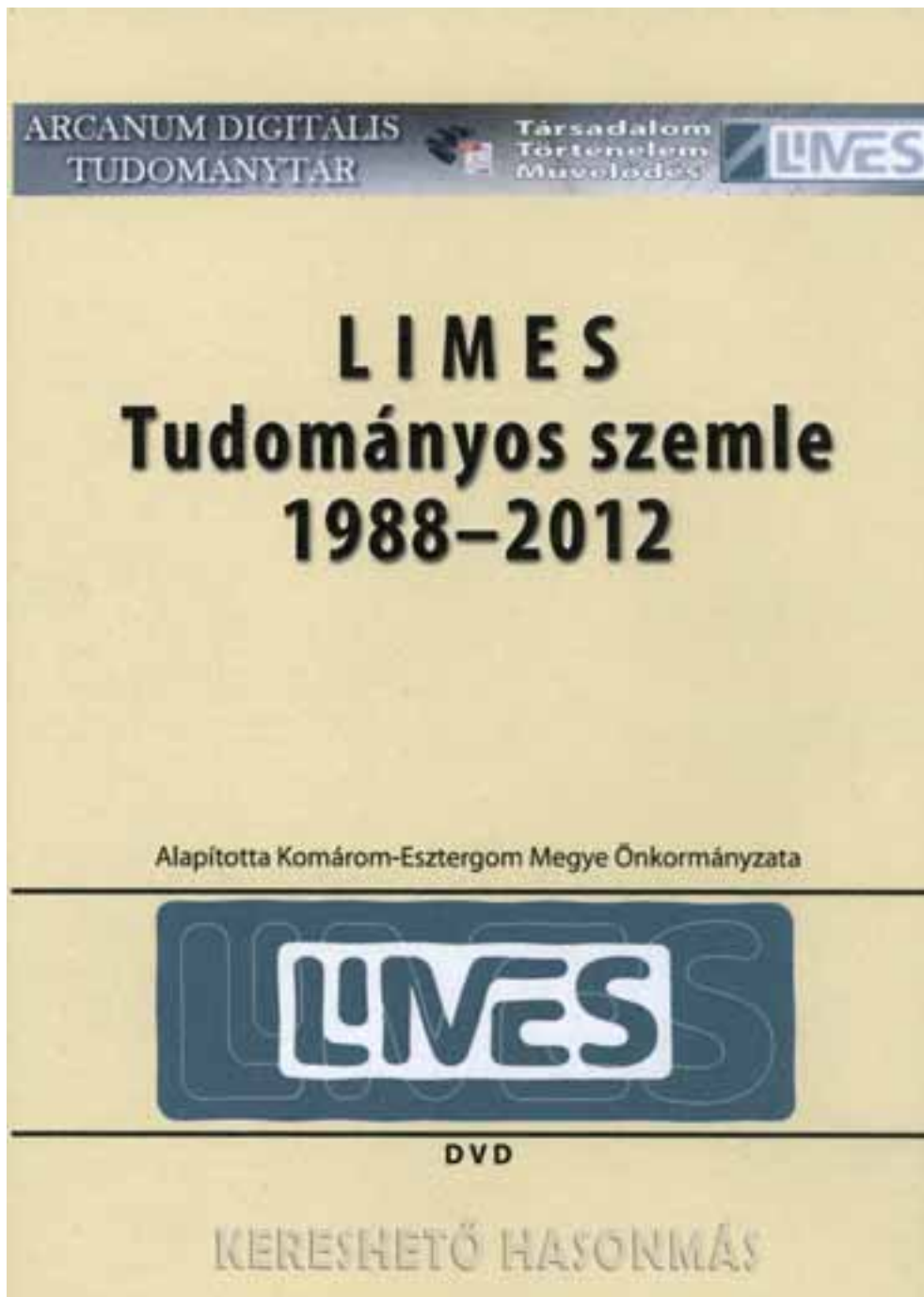
- Budapesten: Írók Boltja (Andrássy út 45.)
- Komárom-Esztergom megyében és országosan a LAPPERK terjesztésében

Megrendelhető: Könyvtárellátó Kht., 1134 Budapest, Váci út 19.

Kernstok Alapítvány/Art Limes Szerkesztősége, 2800 Tatabánya, Kós Károly u. 3. fsz. 3.

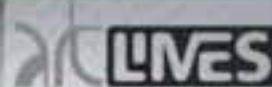
E-mail: viragjeno46@gmail.com

Honlapjaink: www.artlimes.hu; www.limesfolyoirat.hu

Megjelent DVD-n az Arcanum-Adatbázis Kft. kiadásában a LIMES tudományos-történelmi szemle valamennyi száma (25 évfolyam, 95 szám, 14 000 oldal.) További információk a kiadó honlapján

ARCANUM DIGITALIS
TUDOMÁNYTÁR

Art Limes 1992–2015

DVD

KERESHETŐ HASONMÁS

